

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

Print ISSN: 2586-8144 Online ISSN: 2730-339X

ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2565 Vol. 6 No.2 May - August 2022

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัย บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
2. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
3. เพื่อส่งเสริมพัฒนาผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญาทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลักจรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ดีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีกำหนดการ

ข วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

เผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน) ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทฤษฎะที่ปรากฏในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

เจ้าของ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1

ถนนพหลโยธินตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006



ง วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รศ.ดร. ชีโรติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชานาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. มนต์รี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร. หอมหวล บั้วระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลั่นกรองบทความ (Peer Review)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

1. พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาจิรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาอุทธาน นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- | | |
|------------------------------------|------------------------------------|
| 11. ศ.พิเศษ รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 12. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน | มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ |
| 13. รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชานาติ | มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร |
| 14. รศ.ดร. สุเทพ พรหมเลิศ | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 15. รศ.ดร. ประพันธ์ ศุภสร | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 16. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา | มหาวิทยาลัยขอนแก่น |
| 17. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเดียน | มหาวิทยาลัยมหิดล |
| 18. ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์ | มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ |
| 19. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว | มหาวิทยาลัยสวนดุสิต |
| 20. ผศ.ดร. อุทัย สติมัน | มหาวิทยาลัยสวนดุสิต |
| 21. ผศ.ดร. ณกมล ปุญชเขตต์ทิกุล | มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร |
| 22. ดร.อิทธิเทพ ผาพา | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |

สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

- | | |
|---------------------------------------|------------------------------------|
| 1. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ | ราชบัณฑิต |
| 2. ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ | ราชบัณฑิต |
| 3. พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 4. พระเทพวิสุทธิเมธี วิ., รศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 5. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 6. พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 7. พระศรีศาสนบัณฑิต, ผศ. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย |
| 8. พระครูวินัยธรรมมร ถาวรธมโม, ผศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 9. พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 10. พระมหาสมพงษ์ คุณากโร, ผศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 11. พระมหามงคลกานต์ จตธมโม, ผศ.ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| 12. พระมหาจรัญ กิตติปัญญา, ดร. | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |

13. ศ.ดร. กิรติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
14. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
15. ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
16. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
17. รศ. พิเชษฐ์ กาลามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
19. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
20. ผศ.ดร. แสงว นิลนามะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
21. ผศ.ดร. คงสุภรณ์ แพงทรัพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

1. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต	
2. ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา	ราชบัณฑิต
3. พระเทพสุวรรณเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6. พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐกัณเฑ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. รศ.ดร. ปรมัตถ์ คำเอก	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. รศ.ดร. จำนง คันธิก	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
11. รศ.ดร. ประเทือง ทินรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
12. รศ.ดร. โกวิท พิมพวง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
13. ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
14. ผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
15. ผศ.ดร. สมควร นิยมวงษ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

16. ผศ.ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

มหาวิทยาลัยศิลปากร



บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ 6 ฉบับที่ 2 นับเป็นฉบับที่ 12 ที่ทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วยบทความวิจัย และบทความวิชาการ ดังนี้

บทความวิจัยเรื่องที่ 1 เรื่อง “การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน” โดย นางพิชยารัตน์ ติฐภักดีคุณานนท์, พระชยานันท์หมณี, ผศ.ดร.และดร.โสภณ บัวจันทร์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตำบลพญาแก้ว มี 5 ด้าน คือ ด้านบุคคล ด้านข้อมูลและแผนการปฏิบัติงาน ด้านการบริหาร ด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจ ด้านการปฏิบัติตามแผน ด้านงบประมาณ 2) หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไย มี 5 ด้าน คือ ด้านการลดต้นทุนการผลิต ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ด้านคุณภาพผลผลิต ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า ด้านการตลาด 3) หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการจัดการเกษตรนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการ ใช้หลักอริยสัจ สาราณียธรรม สัมปยุตธรรม บริหารตนใช้หลักปาปณิกธรรม บริหารคนใช้หลักสังคหวัตถุ และบริหารงานใช้หลักอิทธิบาท 4) องค์ความรู้จากการวิจัย คือ 3PS: MDBS Model หมายถึง 3 หลักการ ได้แก่ หลักการจัดการ (M) หลักการพัฒนา (D) และหลักพุทธธรรม (B) ขับเคลื่อนด้วยพลังบวร (S)

บทความวิจัยเรื่องที่ 2 เรื่อง “พุทธทาสภิกขุ: การเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดย ไชยมุก เหล่าพิพัฒนา, พระมหาพรชัย สิริวิโร, ธรรมอธิฐาน พรบันดาลชัย, พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี และพระมหาศุภวัฒน์ บุญทอง ผลการวิจัย

พบว่า แนวคิดหลังยุคหลังสมัยใหม่ของพุทธทาสภิกขุถูกพิจารณาผ่านกระบวนการปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นสร้างความเป็นเอกภาพในความแตกต่าง โดยพุทธทาสภิกขุเสนอแนวทางในการปฏิบัติเชิงโครงสร้างที่มีเป้าหมายเดียวกันและแนวทางปฏิบัติที่อาจแตกต่างกันหลากหลายกันได้ ท่านเห็นปัญหาว่าการนำเสนอพระพุทธศาสนานั้นเน้นพิธีกรรมมากกว่าปฏิบัติได้จริง ท่านมองว่า สังคมควรให้ความสำคัญกับการนำพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง ส่วนทัศนะมุมมองต่อแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุได้เสนอว่ามนุษย์ทุกคนนั้นต่างมีความตั้งใจในจุดเริ่มต้นและความต้องการในท้ายสุดเหมือนกัน แต่มีวิธีแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เพราะสภาวะทางสติปัญญาของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่เท่ากัน อีกทั้งการตรวจสอบพระพุทธศาสนาแบบคติขณวิทยาของพุทธทาสภิกขุได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเข้าใจต่อบริบทของโลกสมมติและปรมัตถะถูกมองต่างกัน จึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่องเล่าขนาดใหญ่ทางสังคมศาสนาได้ถูกลดทอนให้กลายเป็นแค่เรื่องเล่าขนาดเล็กผ่านวัฒนธรรมชุมชน โดยเสนอให้เห็นผ่านวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่เป็นปุถุชนและอริยบุคคลที่ร่วมสร้างและดำรงอยู่ในวัฒนธรรมและชนบประเพณีเดียวกัน อีกทั้งท่านพุทธทาสยังพยายามเปิดพื้นที่สาธารณะในการที่สังคมโลกและสังคมพระสงฆ์ที่จะเชื่อมโยงเข้าหากันในแง่ของการปฏิบัติตนให้เอื้อประโยชน์สุขซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่ร่วมกัน

บทความวิจัยเรื่องที่ 3 เรื่อง “สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา” โดยพระมหาทรงวิทย์ ศิริ, บุปผา บุญทิพย์, สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญและพรชัย หะพินรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนา เมื่อ พ.ศ. 2387 รวมทั้งสิ้น 29 ประการ โดยการศึกษาความสำคัญของปริศนาธรรมได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม เพื่อค้นหาปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และจัดเรียงข้อมูลไว้ 3 ขั้นตอน คือ 1) สืบค้นปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา 2) จัดระเบียบข้อมูล เพื่อประมวลหลักธรรมในพระไตรปิฎก 3) อภิปรายข้อมูล เพื่อให้เห็นเหตุผลและที่มาของปริศนา

ญ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

บทความวิชาการเรื่องที่ 4 เรื่อง “ความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดย อาทิตย์ อินทรภักดี, พระใบฎีกาสมศักดิ์ ฐิตคุโณ, พระปลัดฤทธิพร จารุณโณ, พระสมุห์ชนิน สิทธิ์ สุทธิจิตโตและธนศ นกเพ็ชร บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็น เรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์ และจิตใจของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีกลุ่มคำที่ใช้แทน ความหมายของคำว่า “ความรัก” อยู่มากมายหลายคำ แต่เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว สามารถที่จะ แบ่งความรักออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) ความรักแบบตัณหา 2) ความรักแบบเมตตา โดยความรักทั้งสองนี้ถือว่าเป็นความรักที่มีทั้งคุณค่าและโทษอยู่ในตัวเอง เป็นความรักที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นอย่างมาก แต่ถือว่าความรักแบบตัณหานั้น นำมาซึ่งโทษ ภัยและความทุกข์ได้มากกว่า หรือยังเป็นความรักที่เจือปนด้วยกิเลสตัณหา ซึ่งอาจก่อให้เกิด ความทุกข์ได้ง่าย เป็นความรักที่ต้องการได้จากผู้อื่นเป็นสำคัญ ส่วนความรักแบบเมตตานี้ หาก เราเข้าใจในความหมายและลักษณะที่แท้จริงของเมตตา รวมถึงมีการเกิดขึ้นเป็นกระบวนการธรรม แห่งความรักพรหมวิหาร โดยมีอุเบกขาธรรมเป็นตัวควบคุมอยู่ด้วยแล้ว ก็ย่อมที่จะนำมาซึ่ง คุณประโยชน์หรือความสุขมากกว่าโทษภัยหรือความทุกข์ เพราะมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็น ความรักที่ต้องการให้ในสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นสำคัญ

บทความวิชาการเรื่องที่ 5 เรื่อง “คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏ ในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน” โดยพระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศ ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อสิ้นชีพย่อมอาศัย ผลแห่งบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่

วงศาคณาญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร จึงขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่านที่ได้ส่งบทความมาเผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ และคณะทำงานของวารสารทุกท่านที่ร่วมกันดำเนินการจัดทำด้วยความรับผิดชอบทำให้วารสารฉบับนี้ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ตามระยะเวลาที่กำหนดได้เป็นอย่างดี

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ ซ

บทความวิจัย

การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้ว

อำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน

นางพิชยารัตน์ ดิษฐภักดีคุณานนท์, พระชยานันท์, ผศ.ดร.และดร.โสภณ บัวจันทร์.....1-18

พุทธศาสนิกชน: การเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ไข่มุก เหล่าพิพัฒนา, พระมหาพรชัย สิริวโร, ธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย,

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธีและพระมหาศุภวัฒน์ บุญทอง.....19-42

สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

พระมหาทรงวิทย์ ศิริ, บุปผา บุญทิพย์, สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ

และพรชัย หะพินรัมย์.....43-63

บทความวิชาการ

ความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท

อาทิตย์ อินทรภักดี, พระใบฎีกาสมศักดิ์ ฐิตคุโณ, พระปลัดฤทธิพร จารุณโณ,

พระสมุห์ชนินสทธิ์ สุทธิจิตโตและธเนศ นกเพชร.....64-77

คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศ

ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส.....78-96

การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้ว
อำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน

Development a large-field agriculture longan by Buddhism of
Phayakaew sub-district, Chianklang district, Nan province.

¹นางพิชยารัตต์ ดิษฐภักดีคุณานนท์

Mrs. Pitchayarat Dhitpukdeekunanon

²พระชยานันท์มุนี, ผศ.ดร.

Phrachayanantamunee, Asst. Prof. Dr.

³ดร.โสภณ บัวจันทร์

Dr. Sophon Buachan

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติฯ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nan Buddhist College

Corresponding author email: pitchayarat.d@hotmail.com.

Received: May 26, 2022 ; **Revised:** August 5, 2022 ; **Accepted:** August 16, 2022



บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) หลักการจัดการ 2) หลักการพัฒนา 3) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการจัดการและการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 19 รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ ผลการศึกษามีดังนี้ 1) หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตำบลพญาแก้ว มี 5 ด้าน คือ ด้านบุคคล ด้านข้อมูลและแผนการปฏิบัติงาน ด้านการบริหาร ด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจ ด้านการปฏิบัติตามแผน ด้านงบประมาณ 2) หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไย มี 5 ด้าน คือ ด้านการลดต้นทุนการผลิต ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

ด้านคุณภาพผลผลิต ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า ด้านการตลาด 3) หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการจัดการเกษตรนั้นตั้งอยู่พื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการ ใช้หลักอริยสัจ สาราณียธรรม สัมปยุตธรรม บริหารตนใช้หลักปาปณิกธรรม บริหารคนใช้หลักสังคหวัตถุ และบริหารงานใช้หลักอิทธิบาท 4) องค์ความรู้จากการวิจัย คือ 3PS: MDBS Model หมายถึง 3 หลักการ ได้แก่ หลักการจัดการ (M) หลักการพัฒนา (D) และหลักพุทธธรรม (B) ขับเคลื่อนด้วยพลังบวร (S)

คำสำคัญ: เกษตรแปลงใหญ่ลำไย, ตำบลพญาแก้ว, การพัฒนาตามแนวพุทธ.

Abstract

Dissertation Title A large-field Agriculture longan by Buddhism of Phayakaew sub-district have objects for: 1) educate principle of management in large of longan agriculture, 2) educate development in large of longan agriculture, 3) analysis buddha's principles for management and development about large longan agriculture at Phayakaew sub-district Chianklang district Nan Province. This research is quality and did in-depth interview and focus group by sample 4 groups total 19 samples; Committee for longan agriculture, monk and academician of agriculture. I use interview form analysis by content and present by descriptive research. Research result: 1) Principle of manage large longan agriculture have 5 results; person, information and plan, administrative, knowledge, practice and budget. 2) Principle of development large longan agriculture have 5 results; reduce product, increase efficiency of product, quality of product, standard of product, marketing. 3) Principle of Buddha for manage agriculture on base sufficiency economy; noble truth, saraniyadhamma - suppurisadhamma, dhamma, sangahavattu and iddhipada 4) Knowledge from research is 3 PS: MDBS Model; Management, Development, Buddha, Society.

Key word: A large-field longan, Phayakaew, Development by Buddhist Way.

บทนำ

โครงสร้างภาคการเกษตรของไทย เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นรายย่อย มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก และเป็นการผลิตที่มีลักษณะต่างคนต่างทำ จึงทำให้ภาคเกษตรต้องเผชิญกับปัญหาและข้อจำกัดมาก จึงส่งผลกระทบต่อรายได้และความเป็นอยู่ของเกษตรกร ดังนั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ดำเนินการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ขึ้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559) มีการบริหารจัดการร่วมกัน ให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางใน

การดำเนินงาน บ้านพญาแก้วเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจที่สำคัญทำรายได้ให้แก่ประชากรคือลำไย ในกระบวนการผลิตที่ผ่านมา ต่างคนผลิตและขายไม่มีการรวมกลุ่มกัน พึ่งพาปัจจัยจากนายทุน ขาดแคลนแหล่งน้ำ ขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาคุณภาพ ทำให้ผลผลิตไม่ได้คุณภาพ ไม่ได้รับการรับรองมาตรฐาน ไม่มีการคัดเกรดในการขาย ขาดแคลนแรงงานช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนใหญ่จึงขายแบบเหมาสวนให้กับพ่อค้าคนกลาง จึงกระจุกตัวเฉพาะในฤดูกาลจึงทำให้ประสบปัญหาราคาตกต่ำเกิดปัญหานี้สินส่งผลทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น ท่านพระครูศีลนันทโชติ เจ้าอาวาสวัดพญาแก้ว รองเจ้าคณะอำเภอเชียงกลาง ได้เล็งเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาหาทางแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยการนำเอาหลักพุทธธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ในการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง พร้อมต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคนานัปการ เพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตต่าง ๆ จึงทำให้เกษตรกรเกิดแนวความคิดที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตใหม่ โดยหันมาพึ่งพาตนเองและร่วมมือกันเองในชุมชน โดยการน้อมนำเอาหลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ซึ่งมีวัดพญาแก้วเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจ และเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ร่วมกับภาคราชการในลักษณะบวร (บวร = บ้าน-วัด-ราชการ) ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 ได้เข้าร่วมระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ตามนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในชื่อแปลงใหญ่ลำไย ตำบลพญาแก้ว อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ในช่วงต้นปี 2563 ได้เกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทั่วโลก ทำให้มีมาตรการปิดเมืองไม่มีเที่ยวบินและพนักงานในการขนส่งสินค้า รวมถึงการปิดด่านการค้าชายแดน ส่งผลกระทบต่อการขนส่งการค้าและการส่งออกสินค้าเกษตร การปิดสถานประกอบการ การหยุดชะงักของกิจกรรมการผลิต การขนส่ง ภาคการท่องเที่ยวภาคบริการต่าง ๆ จึงทำให้แรงงานต่างด้าวเดินทางกลับประเทศ และยังไม่สามารถเดินทางกลับเข้ามาทำงานที่ประเทศไทยได้ ส่งผลให้เกิดปัญหาขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร อาทิ แรงงานเก็บผลไม้ (กองนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2563) จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่จะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการนำนโยบายส่งเสริมการเกษตรไปปฏิบัติและศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานแปลงใหญ่ สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังไม่มีการดำเนินการเลย

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวแล้ว ภายใต้สถานการณ์วิกฤตการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีผลกระทบต่อภาคเกษตรค่อนข้างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นเกษตรกรพุทธศาสตร์เพื่อบ้านวัดชุมชนและสังคมได้มีส่วนร่วม

4 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

กิจกรรมนี้มาด้วย จึงตัดสินใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน” ว่ามีหลักการจัดการและการพัฒนาอย่างไรบ้าง ใช้หลักพุทธธรรมอะไรในการแก้ปัญหาให้เกษตรกร เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนววิถีพุทธของจังหวัดน่าน ตลอดจนการประกอบอาชีพ การเกษตรอื่นให้สามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาหลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน
3. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในการจัดการและการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์ (Interview Qualitative Research) ประการแรก ได้ศึกษาเอกสารตำราวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธ และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน ประการที่สอง เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญบุคคลผู้เกี่ยวข้องมีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับหลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธ และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้ไปศึกษาค้นคว้าและจากการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

2. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) แบ่งเป็น 4 กลุ่ม รวมทั้งหมด 19 รูป/คน ได้แก่ เกษตรกรสมาชิกแปลงใหญ่ลำไย จำนวน 7 คน คณะกรรมการแปลงใหญ่ลำไย จำนวน 7 คน พระสงฆ์นักพัฒนา จำนวน 1 รูป และนักวิชาการเกษตรและผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เป็นแบบมีโครงสร้าง ชนิดปลายเปิด (Structure In-depth Interview) ได้มาโดยการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย หลักการพัฒนา เกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธ และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไย มี กระบวนการสร้างเครื่องมือ คือ 1) กำหนดประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิดใน การวิจัย 2) จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์และคำถามแต่ละประเด็น 3) นำร่างแบบสัมภาษณ์ที่ได้ไป ให้อาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่าน ตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ ว่าตรงตามเนื้อหาและ วัตถุประสงค์ของการวิจัยและคำแนะนำข้อเสนอแนะ จากนั้นนำไปปรับปรุงแก้ไขตาม ข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่าน 4) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขตาม ข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบ เครื่องมือว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาหรือไม่ จากนั้นจึงนำไป แก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีวิธีการดังนี้

1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการเก็บข้อมูล ในลักษณะข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และทุติยภูมิ (Secondary Data) จากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิชาการต่างๆ ทั้งที่เป็น หนังสือและสื่อสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ ในการนี้ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงหรือที่มี ส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระและกรอบแนวคิดในการวิจัย

2) การสัมภาษณ์ (Interview) ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบตามกรอบแนวคิดการ วิจัยที่ได้ตั้งประเด็นไว้และตอบอย่างอิสระในการตอบ โดยข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ทั้งหมดทำให้ทราบภาพสะท้อนข้อเท็จจริงตามกรอบแนวคิดการวิจัยและนำ ข้อมูลทุกส่วนที่ได้รับมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรวบรวมมาอย่าง เป็นระบบ โดยใช้ข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้ 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์ เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ 2) ข้อมูลที่ได้ จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำ ข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกวิเคราะห์สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการ เก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน” มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว

1) หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย ได้แก่ ด้านบุคคล มีคณะกรรมการเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญมาก ด้านข้อมูลและแผนการปฏิบัติงาน มีวางระบบจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ด้านการบริหาร ใช้รูปแบบคณะกรรมการและให้สมาชิกมีส่วนร่วม

2) หลักการบริหารจัดการโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดในการบริหารงาน คือ การประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจโครงการแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ให้เป็นแนวทางเดียวกัน มีการวางแผนงานแบบบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ เช่น หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ภายในจังหวัดน่านโดยดำเนินการตามนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตร ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและเทคโนโลยีรวมทั้งนวัตกรรมมาใช้ ให้คำแนะนำและติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และสมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน

2. หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้ว มีการพัฒนา 5 ด้าน คือ 1) ด้านการลดต้นทุนการผลิต 2) ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 3) ด้านคุณภาพผลผลิต 4) ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า และ 5) ด้านการตลาด

1) ด้านการลดต้นทุนการผลิต สิ่งสำคัญในการดำเนินงานลำดับแรก คือ การจัดทำข้อมูลต้นทุนการผลิต การจัดทำบัญชี และการวิเคราะห์ต้นทุนเพื่อทำแผนลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งวิเคราะห์สภาพดิน จัดทำฐานเรียนรู้การลดต้นทุน เช่น การตัดแต่งกิ่งเพื่อให้ลำไยมีคุณภาพดีมีขนาดผลโตขายได้ราคาดี ทำให้มีรายได้มากกว่ารายจ่าย มีการฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้าใจแก่สมาชิกมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการติดตามประเมินผลซึ่งดำเนินการในรูปแบบของเวทีชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2) ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต จัดเวทีชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลการผลิตว่ามีจุดเด่นจุดอ่อนตรงไหน แล้วจัดทำฐานเรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ดำเนินการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ การศึกษาดูงาน การค้นหาเกษตรกรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ ถอดบทเรียนเพื่อนำองค์ความรู้ทำเป็นสื่อเผยแพร่และสร้างเป็นวิทยากรต้นแบบ สมาชิกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้วนำมาปฏิบัติ

3) ด้านคุณภาพผลผลิต มีการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพผลผลิตว่าเดิมเป็นอย่างไร จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ มากำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยให้มีการพัฒนา

ขนาดลำไยให้ได้ขนาด AA ร้อยละ 60 สีสวย รสชาติหวานและมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เพราะว่าเป็นที่ต้องการของตลาด มีการจัดทำฐานเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีการตัดแต่งกิ่งและข้อผล การราดสารโปแตสเซียมคลอไรด์เพื่อชักนำการออกดอก การใส่ปุ๋ยให้ถูกต้องและเหมาะสม มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากแปลงที่ประสบผลสำเร็จ

4) ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า มีการกำหนดเป้าหมายในการเข้าร่วมโครงการมาตรฐาน GAP ร่วมกัน โดยเกษตรกรทุกคนต้องได้รับการรับรองทุกแปลง ได้รับการสนับสนุนโครงการและงบประมาณจากกรมส่งเสริมการเกษตรในการฝึกอบรม รวมทั้งตรวจประเมินแปลงเบื้องต้น มีหน่วยงานร่วมบูรณาการในการขับเคลื่อนงานให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรน่าน กรมวิชาการเกษตรทำหน้าที่ตรวจรับรองแปลง สถานีพัฒนาที่ดินน่าน ส่งเสริมการผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ สารไล่แมลง การปรับปรุงบำรุงดิน เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี เกษตรกรปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เงื่อนไขที่กำหนด

5) ด้านการตลาด จำเป็นต้องมีการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ จัดทำฐานเรียนรู้ เพื่อพัฒนาลำไยให้มีคุณภาพดี ตรงกับความต้องการของตลาด โดยใช้การตลาดนำการผลิตตามนโยบายของกระทรวงเกษตรฯ มีการค้าขายกับพ่อค้าประเทศจีนและพ่อค้าต่างจังหวัดมานาน บูรณาการจำหน่ายสินค้าแบบออนไลน์กับภาคเอกชน เพื่อขยายโอกาสด้านการตลาดให้มีช่องทางมากขึ้น เช่น การขายออนไลน์บน Facebook, Line การจัดงานประชาสัมพันธ์สวนลำไยทุกปี มีการวางแผนด้านการตลาดร่วมกับสมาชิกแปลงใหญ่ กำหนดรูปแบบการขาย และส่งเสริมการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าและเพิ่มช่องทางการตลาด รวมทั้งสนับสนุนสินเชื่อให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อขับเคลื่อนด้านการตลาดให้มีประสิทธิภาพเกิดความเข้มแข็ง

ผลกระทบเกี่ยวกับการจัดการแปลงใหญ่ในสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) ส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบด้านการจำหน่ายผลผลิตและด้านการตลาด เนื่องจากภาวะวิกฤตโควิด-19 ทำให้พ่อค้าจากประเทศจีนและพ่อค้าส่งออกไม่สามารถมาซื้อลำไยตามที่ได้ตกลงกันไว้ เป้าหมายการดำเนินงานของกลุ่มที่วางแผนในการจำหน่ายเป็นการขายแบบสดชั่งตวงร้อยละ 100 % นั้นปรากฏว่าขายได้ประมาณ 50 % เท่านั้น ที่เหลือเกษตรกรขายแบบร้อนให้กับพ่อค้าในพื้นที่ ซึ่งขายได้ราคาต่ำกว่าแบบสดชั่งตวงร้อยละ 10 บาททำให้รายได้ลดลงมาก นอกจากนี้ยังมีผลกระทบด้านแรงงาน เนื่องจากขาดแรงงานในการเก็บเกี่ยวจึงเก็บเกี่ยวไม่ทันบ้าง วิธีการจัดการส่วนใหญ่เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนเป้าหมายจากขายแบบสดชั่งมาขายแบบร้อนให้กับพ่อค้าในพื้นที่ แต่ก็ยังมีสมาชิกบางคนที่ลำไยมีคุณภาพดี สามารถขายให้กับพ่อค้าเจ้าประจำได้ สมาชิกหลายรายหันมาเพิ่มช่องทางการขายผลสดทางออนไลน์ และส่วนใหญ่บอกว่าต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น

และหันมาพึ่งพาหลักพุทธธรรมและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งก็ได้ปฏิบัติกันอยู่แล้ว และนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ มาแก้ปัญหาและเพิ่มมูลค่าให้มากขึ้น

3. หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว ใช้หลักพุทธธรรมและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทุกประการ ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ดังนี้ ความพอประมาณ เป็นความพอดี ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้รอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน และเงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต มีผลการวิจัย ดังนี้

1) ด้านการบริหารจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย

(1) หลักอริยสัจ ได้แก่ ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว (ทุกข์) ศึกษาค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาดังกล่าว (สมุทัย) ศึกษาค้นหาเป้าประสงค์ที่จะก้าวผ่านปัญหาดังกล่าวที่ได้วางไว้ร่วมกัน (นิโรธ) ศึกษาค้นหาหาแนวทางกระบวนการวิธีการที่จะให้บรรลุถึงเป้าประสงค์ที่ได้ตั้งไว้นั้น แล้วลงมือกระทำตามทุกขั้นตอนอย่างรอบคอบ (มรรค)

(2) สาราณียธรรม ได้แก่ ธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันมีอุปการะมาก ทำให้เป็นที่รักที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อความไม่ทะเลาะวิวาทกัน เพื่อความรักสามัคคีต่อกัน เพื่อความเป็นหมู่คณะอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกเกษตรแปลงใหญ่ลำไยพญาแก้ว

(3) สัมปยุตธรรม ได้แก่ คุณธรรมคุณงามความดีเป็นตัวอย่างกำหนดให้ผู้บริหารในฐานะเป็นคณะกรรมการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยพญาแก้วต้องปกครองช่วยเหลือสมาชิก สมควรต้องกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคลากรอื่นและจะต้องบังคับใจตนเองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี

(4) หลักธรรมเพื่อการบริหารตนบริหารคนและบริหารงาน ได้แก่ 1) หลักปาปนิกรธรรมเพื่อการบริหารตน 2) หลักสังคหัตถุธรรมเพื่อการบริหารคน 3) หลักอิทธิบาทเพื่อการบริหารงาน

2) ด้านการพัฒนาการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไย คือ จักรคือล้อที่นำไปสู่เป้าหมาย ทัศนธัมมิกัตถะประโยชน์ปัจจุบัน อิทธิบาทนำไปสู่ความสำเร็จ และผละกำลังที่นำไปสู่เป้าประสงค์ที่วางไว้ร่วมกันของสังคมพุทธเกษตรเชิงกลาง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย “การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน” พบว่า หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย มี 5 ด้าน คือ

ด้านบุคคล ได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อเป็นองค์กรที่ผลักดันวิสัยทัศน์พันธกิจและกลยุทธ์และทำหน้าที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเกษตรแปลงใหญ่ลำไยฯ ไปสู่เป้าหมาย แต่ละท่านมีความเสียสละ เข้าใจงาน ประสานงานกับเจ้าหน้าที่และสมาชิกอย่างดี สมาชิกทุกคนให้ความร่วมมือในการประชุม อบรม ถ่ายทอดความรู้ ศึกษาดูงาน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก็ได้ติดตามงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ชาวบ้านพญาแก้วได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ ให้เป็นตำบลตัวอย่างต้นแบบในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการดำเนินชีวิต ภายใต้การนำโดยมีพระครูศีลนันทโชติ (อินทอง สีลโชโต) รองเจ้าคณะอำเภอเชียงกลาง เจ้าอาวาสวัดพญาแก้ว เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณมีการสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชน ร่วมกับผู้นำโดยธรรมชาติ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ทางราชการทุกส่วนงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไย และได้เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลพญาแก้ว (อ.ป.ต.พญาแก้ว) ขององค์กรคณะสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเสาหลักของประเทศไทยเรา ที่ได้น้อมนำหลักการพัฒนา 8 ด้าน มาพัฒนาไปพร้อมกันได้แก่ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านสามัคคีธรรม สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องสามห่วงสองเงื่อนไข ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ 9 สรุปใจความได้ว่า พอประมาณในทุกอย่าง มีเหตุผลในการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน เงื่อนไขความรู้ มีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการอย่างรอบด้าน เงื่อนไขคุณธรรม ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพล อดุลยเดช, 2565) และยังสอดคล้องกับพุทธปรัชญา เรื่องอริยสัจ สรุปการตีความสำคัญได้ว่า ศึกษากำหนดรู้ปัญหาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยฯ จดบันทึกว่าอะไรคือปัญหาเรียงตามลำดับความสำคัญ (ทุกข์) ศึกษาค้นหาจดบันทึกสาเหตุปัจจัยที่ส่งผลที่ทำให้เกิดปัญหาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยกำหนดละ (สมุทัย) ศึกษาค้นหาจดบันทึกเป้าหมายที่จะให้หลุดพ้นจากปัญหาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยทำให้แจ้ง (นิโรธ) ศึกษาค้นหาจดบันทึกกระบวนการวิธีการที่จำให้หลุดพ้นปัญหาดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ให้ได้ (มรรค) เรียกว่าวิเคราะห์ตามแนวอริยสัจ (ส.ม. (ไทย) 19/1665/528) ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์) เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของศาสตร์พระราชา” สรุปใจความได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ คือ แนวทางพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระ

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานไว้ให้แก่เกษตรกรไทยนำไปปฏิบัติ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้แม้ในยามที่มีปัญหาด้านการตลาดหรือสภาพแวดล้อมอยู่ในภาวะวิกฤติ ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมความเข้มแข็งในชุมชน (พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์), 2562) ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของกมลรัตน์ ธีรพงษ์ เรื่อง “นโยบายเกษตรแปลงใหญ่กับบริบทของภาคเกษตรไทยในปัจจุบัน” สรุปใจความได้ว่า ที่สอดคล้อง คือ หลังมีการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสินค้าเกษตรลดลง และผลผลิตเพิ่มขึ้น และเมื่อวิเคราะห์ SWOT Analysis ของนโยบาย พบว่า จุดแข็งคือการที่ภาคเกษตรของประเทศไทยมีหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนภาคเกษตรอย่างชัดเจน ทำให้การดำเนินนโยบายสามารถทำได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านข้อมูลและแผนการปฏิบัติงาน พบว่า คณะกรรมการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วได้วางระบบจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีข้อมูลพื้นที่ ข้อมูลสมาชิก ข้อมูลผลผลิต มีการประชุมปรึกษาหารือ มีแผนการปฏิบัติงานชัดเจนทั้งระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า คณะกรรมการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว ได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมารวมกับแนวคิดคณะสงฆ์ อ.ป.ต.พญาแก้ว ในการบริหารครอบครัวโดยการจดบันทึกรายรับรายจ่ายวิเคราะห์สิ่งจำเป็นและสิ่งของฟุ่มเฟือย จึงได้เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของรายครอบครัว เพื่อนำมาวิเคราะห์เป็นองค์รวมของหมู่บ้าน วางแผนดำเนินการ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของในหลวง รัชกาลที่ 9 เรื่องการทำบัญชีครัวเรือน สรุปใจความได้ว่า “บัญชีครัวเรือน (home accounting) เป็นการนำการบัญชีมาประยุกต์เพื่อเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง เพื่อที่จะทำให้ครัวเรือนและหรือผู้ประกอบการทราบถึงผลกำไรหรือขาดทุนจากการประกอบธุรกิจนั้น” (ภัทรา เรื่องสินภิญญา, 2555)

ด้านการบริหาร ใช้หลักการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการและให้สมาชิกมีส่วนร่วม มีความโปร่งใส มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เกษตรกรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วฯ มีการช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งทางวัตถุสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับหลักการดำเนินงานของสหกรณ์ ของธำพรณ์ กำเนิดศิริ ที่กล่าวว่า การร่วมมือกัน ระบบสหกรณ์เป็นระบบที่ใช้ประโยชน์และมีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน และเป็นระบบเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยหลักการดำเนินงานของสหกรณ์ คือ การร่วมมือกัน (ธำพรณ์ กำเนิดศิริ, 2565)

ด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจ มีเจ้าหน้าที่ราชการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือทำการประชุมชี้แจงสร้างความรู้ความเข้าใจโครงการแก้คณะกรรมการและสมาชิกให้เป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการทำงานที่เป็นระบบ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า คณะกรรมการเป็นผู้นำประสานสิบทิศ ใช้กลุ่มทางสังคมให้เป็นประโยชน์ คือ บวร อันหมายถึงชาวบ้านเกษตรกรแปลงใหญ่ลำไยพญาแก้ว วัด องค์การทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่พึงพอใจให้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตในการประกอบอาชีพในการทำเกษตรแปลงใหญ่ลำไยพญาแก้ว และราชการหรือโรงเรียน เป็นตัวแทนแหล่งความรู้ มีหน้าที่ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยพญาแก้ว เมื่อทั้งสามกลุ่มร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกันลงมือทำเกษตรแปลงใหญ่ลำไย พร้อมรับผลที่เกิดจากผลิตนั้นประโยชน์ความสุขความเจริญจึงเกิดขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเกษตรกรรม : ปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ของนายก ใจวงศ์ สรุปใจความได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้าน บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านและนำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จนประสบความสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่า ของอดีตกับปัจจุบันได้เหมาะสม เพื่อที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (นายก ใจวงศ์ และคณะ, 2565)

ด้านการปฏิบัติตามแผน ได้ทำงานตามแผนที่กำหนดไว้แบบบูรณาการเข้ากับทุกศาสตร์และหน่วยงานราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า คณะกรรมการกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว ได้ไปศึกษาดูงานจากผู้ประสบความสำเร็จ ในการทำเกษตรแปลงใหญ่มาแล้วได้องค์ความรู้จากส่วนราชการ โดยเฉพาะเกษตรอำเภอเขียงกลาง เกษตรจังหวัดน่าน และองค์ความรู้จากพระสงฆ์ในพื้นที่ โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของวิกฤตการแพร่ระบาดของเชื้อที่เกิดขึ้น เกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วมีความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ สอดคล้องกับพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งท่านพระราชทานให้กับประชาชนเนื่องในโอกาสต่างๆ อยู่เนืองๆ แม้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เช่นเดียวกัน จะต้องเชื่อมโยงด้านคุณธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตและหน้าที่การงาน ในทุกกลุ่มอาชีพ เงื่อนไขด้านคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราโชวาทให้น้อมนำมาปฏิบัติ คือ 1) ให้ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตาต่อกัน 2) ให้ทุกคนช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองผู้อื่นและสังคม 3) ให้ทุกคนประพฤติสุจริต อยู่ในระเบียบแบบแผนของกติกาทางสังคมอย่างเท่าเทียมกันและ 4) ให้ทุกคนมีเหตุมีผลดำรงตนอยู่บนความถูกต้อง (พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2565)

ด้านงบประมาณ รัฐบาล (ราชการ) ได้สนับสนุนงบประมาณโครงการตามความต้องการของกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเขียงกลางจังหวัดน่าน ทั้งนี้

12 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

อาจเป็นเพราะว่า การรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้ว อย่างเหนียวแน่นมั่นคง เกิดพลังการต่อรองในการให้ภาครัฐเข้ามาช่วยสนับสนุนงบประมาณในการลงทุนแก่มวลสมาชิก สอดคล้องกับแนวคิดการขับเคลื่อนนโยบายสำคัญ เรื่องโครงการตามนโยบายสำคัญ (Agenda) 15 โครงการ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ “การสร้างกลไกที่ช่วยให้เกษตรกรที่ประสบปัญหาทางการเงินและไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการเงินในระบบการเงินกระแสหลัก เช่น สถาบันการเงิน กองทุนการเงินของรัฐ เป็นหลักการนโยบายการเงินที่สำคัญของประเทศ ที่ควรจะต้องมีระบบการเงินที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดการลงทุนพัฒนาการผลิตและผลิตภัณฑ์ที่ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนผลิตภาพการผลิต และนำไปสู่การสร้างรายได้ลดความเหลื่อมล้ำ ตลอดจนสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2565)

หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วมี 5 ด้าน คือ ด้านการลดต้นทุนการผลิต ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ด้านคุณภาพผลผลิต ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า และด้านการตลาด ด้านการลดต้นทุนการผลิต พบว่าได้มีการจัดทำบัญชี เพื่อนำข้อมูลมากำหนดราคาให้พออยู่ได้ทั้งราคาสมดุลทั้งผู้รับซื้อและผู้ขาย มีการลดในสิ่งที่ไม่จำเป็นลง มีฐานเรียนรู้ต้นแบบ และมีหน่วยงานให้การสนับสนุนด้านวิชาการและงบประมาณ มีการสรุปผลที่เกิดขึ้นและพัฒนาต่อยอด ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเน้นถึงเรื่องระบบน้ำ การปรับปรุงดิน การตัดแต่งกิ่ง ศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ ทั้งในกลุ่มและนอกกลุ่ม ด้านคุณภาพผลผลิตได้กำหนดเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้เป็นที่ต้องการของตลาด ได้เน้นการใช้เทคโนโลยีในการทำให้คุณภาพผลลำไยโต รสชาติหวาน ปลอดภัย ด้านการรับรองมาตรฐานสินค้า ได้รับการรับรองมาตรฐาน GAP ทุกรายทุกแปลง 100% ในด้านการตลาด ใช้หลักตลาดนำการผลิต โดยติดต่อประสานงานกับพ่อค้าล่วงหน้า เน้นสินค้าดีมีกำไร ชื่อสัตย์สุจริตโปร่งใส และเป็นธรรมกับทุกฝ่าย มีการนำนวัตกรรมใหม่ๆ มาใช้ทำให้การพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ดำเนินต่อไปอย่างมีคุณภาพอาจเป็นเพราะว่า กลุ่มแปลงใหญ่ลำไยตำบลพญาแก้วมีความต้องการที่จะพัฒนาการผลิตลำไยให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่ดีตามความต้องการของตลาดเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีการทำงานแบบบูรณาการ กับภาคเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการนำมาวางแผนพัฒนาทั้ง 5 ด้าน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ บุนหา จินดาวานิชสกุล เรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ในการผลิตลำไยนอกฤดูจังหวัดสระแก้ว” ที่กล่าวว่าเกษตรกรได้รับรู้ข่าวสารจากเกษตรกรตำบลระดับมากและความเข้าใจน้อยที่สุด คือ การนำเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมเข้ามาร่วมในการผลิต เกษตรกรมีความต้องการการส่งเสริมการเกษตรในระดับมาก โดยมีความต้องการระดับมากที่สุด 3 ประเด็น ได้แก่ ความต้องการการผลิตลำไยคุณภาพมาตรฐาน GAP ความต้องการการฝึกอบรม และความต้องการการสนับสนุนปัจจัยการ

ผลิต เกษตรกรมีปัญหาระดับปานกลาง 2 ประเด็น ได้แก่ ความเข้มแข็งของกลุ่มแปลงใหญ่ และความรู้และประสบการณ์การผลิตลำไยนอกฤดู และแนวทางการส่งเสริม ได้แก่ การส่งเสริมเกษตรกรในรูปแบบฝึกอบรมการผลิตลำไยคุณภาพมาตรฐาน GAP ร่วมกับการเยี่ยมเยียนในพื้นที่ ส่งเสริมการจัดทำแปลงเรียนรู้โดยสนับสนุนปัจจัยการผลิต การส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการบริหารจัดการร่วมกันเพื่อการลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต ยกย่องคุณภาพผลผลิตสู่มาตรฐานสอดคล้องความต้องการตลาด (บุหงา จินตวานิชสกุล, 2561) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ กานต์ เสกขุนทด เรื่อง “การพัฒนาการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ไปสู่การปฏิบัติ” ที่กล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งต่อการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางโดยปัจจัยที่ส่งต่อการดำเนินงาน ได้แก่ ด้านการลดต้นทุน ด้านการพัฒนาคุณภาพผลผลิตและด้านการตลาด ปัญหาการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีปัญหาสูงสุด คือ ด้านการพัฒนาเกษตรกร ด้านการดำเนินการและด้านการประชาสัมพันธ์ และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ รัฐควรส่งเสริมโดยมีการถ่ายทอดความรู้จัดทำข้อมูลเกษตรกร และมีการประชาสัมพันธ์การเข้าร่วมโครงการ ควรพัฒนาเกษตรกรเกี่ยวกับการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการจัดการแปลงเกษตร ส่งเสริมให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกัน พัฒนาช่องทางการตลาด และควรทำการประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรเข้าร่วมรับรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตการตลาด ด้านการติดตามและประเมินผลควรทำการจัดประชุมเพื่อทบทวนเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานโครงการ (กานต์ เสกขุนทด, 2561)

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอสว่าง
กลางจังหวัดน่าน ได้ใช้หลักธรรมเพื่อการทำงานหลายรูปแบบ ได้แก่ หลักการบริหารคนใช้หลัก
ปาปนิกรรม หลักการบริหารงานโดยใช้หลักสังคหวัตถุธรรม หลักอิทธิบาท 4 จักร 4 ญาณธัม
มิกัตถประโยชน์ และพละ 5 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าเป็นหมู่บ้านซึ่งเป็นหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบลพญาแก้ว (อ.ป.ต.พญาแก้ว) สอดคล้องต้องกันกับงานวิจัยของ อัครเดช พรหมกัลป์
และคณะ เรื่อง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล
(อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ” สรุป
ใจความได้ว่า “1) การยกระดับการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนรักษาศีลหรืออิศศีลสิกขา โดย การ
พัฒนาด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม คือ การยกระดับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการครู
พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและนอกโรงเรียน การยกระดับโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข 2)
การยกระดับการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนพัฒนาสมาธิหรืออิจิตสิกขา โดยการพัฒนาด้านการ
เสริมสร้างสันติสุข คือ การยกระดับโครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” (อัครเดช พรหมกัลป์

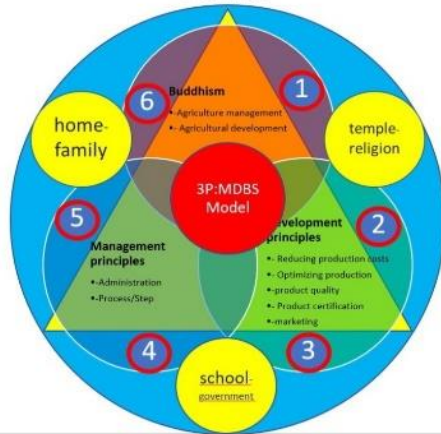
และคณะ, 2563) ทั้งยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์) เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของศาสตร์พระราชา” หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมเกษตรทฤษฎีใหม่ของศาสตร์พระราชา ได้แก่ 1) หลักนาถกรรม 10 ส่งเสริมด้านการพึ่งพาตนเอง 2) หลักสังคหวัตถุ 4 ส่งเสริมด้านรวมพลังของเกษตรกร 3) หลักสัปปุริสธรรม 7 ส่งเสริมด้านการพัฒนาก้าวหน้า (พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์), 2562) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ วิริลพัชร บางปลากรด เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านพันเสาอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก” ที่กล่าวว่า แนวคิดการพึ่งตนเองตามหลักพุทธศาสนา เน้นใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสังสมคิดค้นของปราชญ์ชาวบ้านถือเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนโดยถือเอาธรรมเป็นที่พึ่งในด้านจิตใจ นำไปประยุกต์ใช้ในแก้ไขปัญหาลำบากและนำไปสู่การปรับปรุงส่งเสริมตนเองให้รู้จักการประมาณ พออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ รู้จักแบ่งปันเกื้อหนุนกัน (วิริลพัชร บางปลากรด, 2562) ตรงกันกับงานวิจัยของ พระมหาก้องไพร สาคโร และคณะ เรื่อง “การบูรณาการพุทธธรรมในการพัฒนาก้าวหน้าของเกษตรทฤษฎีใหม่” สรุปใจความได้ว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมด้วยหลักในการพัฒนาก้าวหน้ากับเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วยหลักสัปปุริสธรรม 7 ทำให้เกิดผล ได้แก่ ใช้ชีวิตด้วยความพอดี รู้จักประมาณ มีจิตใจเยือกเย็น รู้จักรอคอย รู้จักความเป็นไปของชุมชนที่ตนอยู่ว่า มีวัฒนธรรม ความเชื่ออย่างไร รู้จักให้เกียรติเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น มีจุดมุ่งหมายบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำเพื่อการเกษตร ในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเอง (พระมหาก้องไพร สาคโร (เกตุสาคโร) และพระครูสุธี คัมภีร์ญาณ, 2563)

โดยสรุปแล้ว งานวิจัยเรื่องนี้จะเน้นเรื่องการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการทำเกษตรแปลงใหญ่ลำไย ซึ่งภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติทุกขั้นตอน ทั้งหลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไย หลักการพัฒนา และการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการและพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไย

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย คือ 3P: MDBS Model หมายถึง 3 หลักการ ได้แก่ หลักการจัดการ (management principles) หลักการพัฒนา (development principles) และหลักพุทธธรรม (Buddhism) ดังแผนภูมิข้างล่างนี้

Development a Large-Field Agriculture Longan by Buddhism of Phayakaew Sub-District Chiangklang District Nan Province



สามารถอธิบายองค์ความรู้ (3P : MDBS Model) หมายถึง 3 หลักการกับหนึ่งกลุ่มสังคมและขับเคลื่อนด้วยพลังบวร กล่าวคือ กลุ่มสังคมตามหลักทศ 6 ได้แก่ เบื้องหน้า-บิดามารดา เบื้องขวา-ครูอาจารย์ เบื้องหลัง-สามีภรรยา เบื้องซ้าย-มิตรสหาย เบื้องล่าง-ทาสคนใช้ เบื้องบน-สมณะ และพลังบวร ได้แก่ บ้าน-ชุมชน วัด-ศาสนา โรงเรียน-ราชการ) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

M: Management Principles หมายถึง หลักการจัดการเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน 2 ประการ คือ ประการที่ 1 หลักการจัดการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organization) การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน (Co-ordinating) การควบคุม (Controlling) ประการที่ 2 หลักการพัฒนา ได้แก่ พัฒนาดิน พัฒนาคน และพัฒนางาน

D: Development Principles หมายถึง หลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ลำไยตามแนวพุทธของตำบลพญาแก้วอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน 3 ประการ อธิบายได้ว่า พัฒนาดิน พัฒนาคน และพัฒนางาน เพื่อขับเคลื่อนงานด้านลดต้นทุนการผลิต ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ด้านการรับรองผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาด

B: Buddhism หมายถึง เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) อธิบายได้ว่า 3 ห่วง คือ ทางสายกลาง ห่วงที่ 1 คือ พอประมาณในทุกอย่าง ความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปโดยต้องไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน ห่วงที่ 2 คือ มีเหตุผล การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ห่วงที่ 3 มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล 2 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขที่ 1 ความรู้ คือ มีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการจัดการและหลักการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่อย่างรอบ

ด้าน เจื่อนไขที่ 2 เจื่อนไขคุณธรรม มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ตลอดจนหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรแปลงใหญ่ลำไยของตำบลพญาแก้วอำเภอยางชุมน้อยจังหวัดน่าน

S : Social group/Pavara หมายถึง ทิศ 6 คือ บุคคลที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางสังคม ดุจทิศที่อยู่รอบตัวเกษตรแปลงใหญ่ลำไย อธิบายได้ว่า ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดา บิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักขิไณยบุคคล ควรแก่การบูชาคุณ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุน ให้บรรลุความสำเร็จ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ สรุปรวมสถาบันทางสังคมที่เข้ามาขับเคลื่อนการเกษตรฯ ให้เป็นไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้นั้นก็คือพลัง “บวร” บ : บ้าน-ครอบครัว-ชุมชน ว : วัด-พระพุทธศาสนา ร : โรงเรียน-ส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทสรุป

โครงการระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการแก้ไขปัญหาโครงสร้างการผลิตสินค้าเกษตรของประเทศไทย ตามยุทธศาสตร์ 20 ปี ของรัฐบาล โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่มทำการผลิตสินค้าเกษตร มีการบริหารจัดการร่วมกัน อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แต่เนื่องจากการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่ในภาวะวิกฤตโควิด-19 เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงในด้านการตลาดสูงมาก รวมถึงการลงทุนในกระบวนการผลิตที่สูงตามมาเช่นกัน ดังนั้นการพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่จึงต้องมีกระบวนการพัฒนาคน-งาน-สินค้าอย่างเป็นระบบ มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยง ทำแล้วต้องเกิดความเจริญจริงๆ คือไม่เกิดปัญหาตามมา การนำหลักธรรมเข้ามามีบทบาท ในการพัฒนางานระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ จะทำให้การพัฒนาเกิดความมั่นคง ยั่งยืน เพราะการพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา คือการพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือความสุขของมนุษย์เท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรนำผลการวิจัยไปเป็นนโยบายดังนี้

การพัฒนากลุ่ม ต้องมีการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างเกษตรแปลงใหญ่ที่อื่นๆ และผู้ประกอบการเข้าด้วยกัน มีการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการด้านการผลิต และการตลาดให้แก่สมาชิก

การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และความหลากหลายทางผลิตภัณฑ์ ให้ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนด้านนวัตกรรม ให้ความรู้ด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มทักษะอาชีพให้แก่สมาชิกกลุ่ม

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยไปส่งเสริมและพัฒนาเกษตรแปลงใหญ่หรือการส่งเสริมการเกษตรทั่วไป เชื่อมโยงการใช้หลักพุทธธรรมกับการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในอาชีพ

3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

1) การประสบความสำเร็จในการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารจัดการและการพัฒนาการเกษตรเพื่อเปรียบเทียบวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนากลุ่มลำไยแปลงใหญ่ต่อไป

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในเรื่ององค์ประกอบและสาเหตุปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มเกษตรกรเกี่ยวกับการพัฒนาการรวมกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมอื่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กานต์ เสกขุนทด. “การพัฒนาการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ไปสู่การปฏิบัติ”. วารสารวิจัยและพัฒนา. ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2561: 86-98.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. คู่มือการดำเนินงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ : แนวทางการเนิงานระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER2/DRAWER068/GENERAL/DATA0000/00000407.PDF> [3 กุมภาพันธ์ 2559].

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. สรุปลาระสำคัญโครงการตามนโยบายสำคัญ (Agenda) 15 โครงการ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.moac.go.th/dwl-files-401291791_023 [26 มีนาคม 2565].

กองนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ภาวะเศรษฐกิจการเกษตร ปี 2563. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oae.go.th/view/1A3/33883/TH> [3 ธันวาคม 2563].

18 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

ถาปกรณ์ กำเนิดศิริ. ระบบสหกรณ์กับเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.truelookpanya.com/learning/detail/34928> [26 มีนาคม 2565].

นายกิ ใจวงศ์ และคณะ. การเกษตรกรรม: ปรากฏชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.sritoy.go.th/index/add_file/B9Nd1GCMon34126.pdf [26 มีนาคม 2565].

บุหงา จินตวานิชสกุล. “แนวทางการส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ในการผลิตลำไยนอกฤดู จังหวัดสระแก้ว”. วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, 2561.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/> [21 มีนาคม 2565].

พระมหาก้องไพร สาคโร (เกตุสาคร) และ พระครูสุธีคัมภีรญาณ. “การบูรณาการพุทธธรรมในการพัฒนาก้าวหน้าของเกษตรทฤษฎีใหม่”. *Journal of Modern Learning Development*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม-สิงหาคม 2563: 185-195.

พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์). “การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของศาสตร์พระราชา”. *วารสารมหาจุฬานาครทรรณ*. ปีที่ 6 ฉบับที่ 8 ตุลาคม 2562: 3773-3787.

พระราชดำรัส. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.nhtech.ac.th/Sufficient/> [26 มีนาคม 2565].

ภัทรา เรื่องสินภิญญา. “บัญชีครัวเรือนเรื่องใกล้ตัวที่ถูกมองข้าม”. *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. ปีที่ 7 เล่มที่ 1 ตุลาคม 2554-มีนาคม 2555: 20-28.

วิรัชพัชร บางปลาгод. “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านพันเสาอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก”. *Journal of MCU Peace Studies*. Vol. 7 No. 3 (May-June 2019): 838-853.

อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ. “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ”. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2563): 2439-2451.



พุทธทาสภิกขุ: การเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนา
เถรวาท
Buddhadāsabhikkhu: A Transformation of Postmodern in Theravada
Buddhism

¹ไข่มุก เหล่าพิพัฒนา Khaimook Laopipattana

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

²พระมหาพรชัย สิริวโร Phramaha Pornchai Sirivaro

³ธรรมอริชฐาน พรบันดาลชัย Dhammaadhisthana Pornbandalchai

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁴พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี Phramaha Khwanchai Kittimethi

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁵พระมหาสุวัฒน์ บุญทอง PhramahaSupawat Boonthong
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author E-mail: kittimetee@gmail.com

Received: August 3, 2022; **Revised:** August 25, 2022; **Accepted:** August 26, 2022



บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเสนอแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่
ของพุทธทาสภิกขุการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดหลังยุคหลัง

สมัยใหม่ของพุทธทาสภิกขุถูกพิจารณาผ่านกระบวนการปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นสร้างความเป็นเอกภาพในความแตกต่าง โดยพุทธทาสภิกขุเสนอแนวทางในการปฏิบัติเชิงโครงสร้างที่มีเป้าหมายเดียวกันและแนวทางปฏิบัติที่อาจแตกต่างกันได้ ท่านเห็นปัญหาว่าการนำเสนอพระพุทธศาสนานั้นเน้นพิธีกรรมมากกว่าปฏิบัติได้จริง ท่านมองว่า สังคมควรให้ความสำคัญกับการนำพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง ส่วนที่ศณะมุ่งมองต่อแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุได้เสนอว่ามนุษย์ทุกคนนั้นต่างมีความตั้งใจในจุดเริ่มต้นและความต้องการในท้ายสุดเหมือนกัน แต่มีวิธีแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เพราะสภาวะทางสติปัญญาของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่เท่ากัน อีกทั้งการตรวจสอบพระพุทธศาสนาแบบคติขณิกวิทยาของพุทธทาสภิกขุได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเข้าใจต่อบริบทของโลกสมมติและปรมาตมมุมมองต่างกัน จึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่องเล่าขนาดใหญ่ทางสังคมศาสนาได้ถูกลดทอนให้กลายเป็นแค่เรื่องเล่าขนาดเล็กผ่านวัฒนธรรมชุมชน โดยเสนอให้เห็นผ่านวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่เป็นปุถุชนและอริยบุคคลที่ร่วมสร้างและดำรงอยู่ในวัฒนธรรมและชนบประเพณีเดียวกัน อีกทั้งท่านพุทธทาสยังพยายามเปิดพื้นที่สาธารณะในการที่สังคมโลกและสังคมพระสงฆ์ที่จะเชื่อมโยงเข้าหากันในแง่ของการปฏิบัติตนให้อื้อประโยชน์สุขซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่ร่วมกัน

คำสำคัญ : พุทธทาสภิกขุ, หลังสมัยใหม่, พระพุทธศาสนาเถรวาท, การเปลี่ยนผ่าน

Abstract

This research has two objectives to critically analyze Buddhadasābhikkhu's formation in proposing the postmodern ideas. This research employed the documentary research methodology. In the research, it was found that with respect to Buddhadasābhikkhu's postmodern ideas, they have been somehow scrutinized through the reformation of Buddhism wherein his uniqueness of those ideas was introduced; he proposed the structural guidelines for practices leading to the sameness of goal where others' practical ways which would vary could be integrated. He was of the strong view that the ways projected by Buddhism highly embrace more ritual than practical reality. He realized that the practical formation needs to be recommended in some way by a society despite its prevalence. As regards the postmodern ideas in Buddhism, he pointed out that man has as same as the intention in the beginning and as same as the desire in the last in which it would be differentiated through its details due to individual unequal states of wisdom. Moreover, when Buddhadasābhikkhu came to examine Buddhism regarded as folklore, he clearly

pointed out that the comprehension of the world as the conventional and supramundane one completely varies resulting in the modification of religious meta-narratives which is reduced to small or local narrative by means of the community's culture and tradition where the worldly and noble individual's ways of life are naturally sustained by those culture and tradition. In addition, he also attempted to provide the public spheres where a worldly society and Buddhist monks' society could be connected in terms of self-practice that would benefit others in the way that other should also follow the same manner.

Keywords: Buddhādāsabhikkhu, Postmodernism, Theravada Buddhism, Transformation.

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละยุคสมัยได้ทิ้งร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เกิดการขยายออกทางความคิดกับข้อเท็จจริงออกจากกัน การแยกกันทางความคิดที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ทำให้เกิดความคิดหนึ่งถูกยกย่องว่าดีกว่าอีกความคิดหนึ่งจนถูกนำเสนอบนฐานของอำนาจและประสบการณ์ที่อีกฝ่ายเชื่อว่ามีอยู่เหนือกว่าอีกฝ่าย ซึ่งการแบ่งแยกเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นเรื่องคุณค่า (value) ที่กลุ่มหนึ่งพยายามอ้างว่าตนเองดีกว่า หรือถูกต้องกว่า (R.M.Maclver, 2004) ข้อเสนอแบบนี้ล้วนมาจากการแตกแยกกันทางความคิดที่ถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง และกลายเป็นรูปแบบทางความคิดที่ถูกแบ่งแยกกันมากยิ่งขึ้น ดังจะพบได้จากวิธีคิดสมัยใหม่ที่พยายามแยกชีวิตที่ดีของคนทั่วไปกับชีวิตของคนที่เดินตามกฎศีลธรรมออกจากกัน โดยจริยธรรมคือสิ่งที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยดีหรือเจริญงอกงาม นั่นทำให้สิ่งที่เราทุกวันนี้เข้าใจว่าเป็นกฎศีลธรรมเคยตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า การเดินตามกฎเหล่านั้นอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งจำเป็นหากต้องการให้ชีวิตเราดำเนินไปได้ด้วยดี เพราะชีวิตที่ดีนั้นจำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะนิสัยของความดี อันมาจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์นั้นมีชีวิตอยู่ตามความเคยชิน วิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้คนเป็นคนดีก็คือการทำเรื่องที่ตัวอย่างสม่ำเสมอเพื่อจะได้ทำพฤติกรรมเหล่านั้นอย่างเป็นอัตโนมัติ ไม่ต้องคิด แต่ก็ปัญหาของการไม่อาจแยกแยะความแตกต่างระหว่างศีลธรรมกับผลประโยชน์ส่วนตนออกจากกันได้ (แบ็กกินี จูเลียน, 2560)

แนวคิดสมัยใหม่นี้เป็นการพยายามแยกคุณค่าแล้วเสนอให้เห็นว่าคุณค่าหนึ่งดีกว่าคุณค่าหนึ่ง (a top-down approach) เช่นเดียวกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่นำเสนอรูปแบบศาสนาหนึ่งดีกว่าศาสนาอื่น ซึ่งนำไปสู่การตีความวัฒนธรรมที่หลากหลายนั้นล้วนมาจากการความแตกต่างกันทางความคิดที่ต้องการยกย่องให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าสิ่งอื่น เกิดการกดทับกันทาง

สังคม นำไปสู่ปัญหาของยุคหลังสมัยใหม่ที่เสนอว่า เมื่อศาสนาพยายามยืนยันต่อความเชื่อหนึ่ง ทำให้ศาสนาอีกความเชื่อหนึ่งกลายเป็นข้อผิดพลาดทางด้านประวัติศาสตร์ แม้ศาสนาเดียวกัน จะถูกแยกเป็นนิกาย ทำไมศาสนาจึงไม่ยืนยันหลักการเดียวกัน เนื่องจากหลักคำสอนทางศาสนา ย่อมสำคัญมากกว่าสิ่งที่มนุษย์นั้นเข้าใจและตีความ รวมถึงแสดงออกที่ต่างกันไป เพราะไม่ สำคัญว่ามนุษย์จะเชื่ออะไร ทุกคนต่างมีสิทธิเท่าเทียมกันในการยืนยันว่าสิ่งที่ตนเองคิดนั้น ถูกต้อง ทุกคนควรมีเสรีภาพที่จะเชื่อว่าทุกสิ่งที่ทำนั้นถูกต้องเช่นเดียวกับที่คนอื่นทำ (R.M.Maclver, 2004) ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอของนักคิดหลังยุคสมัยใหม่ที่เสนอรูปแบบจริยศาสตร์ โลก (a global ethics) ผ่านการพิจารณาคำสอนศาสนาอันเป็นสากล ดังคำในทางศาสนาที่ว่า “เราควรปฏิบัติต่อคนอื่นเหมือนอยากให้คนอื่นปฏิบัติต่อตนเอง” (R.M.Maclver, 2004) หรือ ที่ว่า “บุรุษที่รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 530 หน้า 405, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ถูกพัฒนาขึ้นในบริบทที่ แตกต่างกันในรูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณี (Gavin D’Costa, 2005) โดยนักคิดหลังยุค สมัยใหม่พยายามเสนอถึงการให้เหตุผลในการฟื้นฟูจารีตความดีเชิงจริยธรรมในกรอบแนวคิด พื้นฐานดั้งเดิมผ่านวิถีชีวิตในรูปแบบต่างๆ ทั้งวิถีชีวิตแบบชนบทหรือแบบในเมืองที่สังคมควร เปิดพื้นที่สำหรับการยอมรับข้อเสนอทางอัตลักษณ์ในมุมมองที่ต่างออกไป ซึ่งทำให้ทุกคน สามารถเข้าใจได้ว่าความดีนั้นเป็นเรื่องที่ทุกคนเห็นร่วมกันได้ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่คนกลุ่มหนึ่งกลุ่ม ใดจะเห็นว่าดีและสร้างข้อจำกัดไว้เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น (Kelvin Knight, 1998)

ข้อเสนอแบบหลังยุคสมัยนี้เป็นการเสนอถึงรูปแบบที่ขยายตัวทางขนบธรรมเนียม ประเพณีออกไปไม่สิ้นสุด ขณะเดียวกันก็พยายามเสนอรูปแบบการปฏิบัติตนที่แสดงออกมาเป็น วิถีชีวิต แต่ทั้งหมดนั้นมาจากจริยธรรมพื้นฐานหรือศีลธรรมเดียวกัน กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้ อาจจะแยกจากรูปแบบทางประวัติศาสตร์ทางความคิดในแง่ของความเป็นสมัยใหม่และหลัง สมัยใหม่ที่เน้นการฟื้นฟูรูปแบบของการสัมพันธ์กันทางสังคมและอุดมคติทางศาสนาว่าเป็นไปได้ ในมิติเดียวกัน ซึ่งข้อพิจารณานี้อาจพบได้จากนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา อย่างพุทธทาส ภิกขุที่นำเสนอคำสอนเรื่องการหลุดพ้นหรือนิพพานว่าไม่ได้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลเพียงอย่าง เดียวตามที่พระพุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิมเสนอไว้ แต่พุทธทาสภิกขุพิจารณาถึงว่านิพพาน สามารถเป็นเป้าหมายของสังคมได้อีกด้วย

ข้อพิจารณานี้จะพบได้จากการค้นทุกขในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องเปิดกว้าง สำหรับทุกคน ไม่เลือกว่าเป็นฆราวาสหรือพระภิกษุ สำหรับการหลุดพ้นในระดับบุคคลนั้น พุทธ ทาสภิกขุถือว่าเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิม เพราะบุคคลจะบรรลุ นิพพานอันพ้นจากการปรุงแต่งของสิ่งที่ไม่เที่ยงได้ ไม่ว่าเขาจะอยู่ในสถานการณ์ทางวัตถุเช่นไร ก็ ตาม ในระดับสังคม ท่านยืนยันว่า ความสงบเรียบร้อยในสังคมเป็นปัจจุบันสนับสนุนที่

จำเป็นต้องมีมาก่อน เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายคือนิพพานได้ พุทธศาสนิกชนไม่ยอมรับทัศนะดั้งเดิมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมว่าเป็นของผู้มุ่งบรรลุนิพพานที่ต้องถอนตัวออกจากสังคมไปอยู่วัดหรือป่า นิพพานจึงควรเป็นอุดมคติที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน (ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, 2557)

พุทธศาสนิกชนยังได้เสนอแนวทางการในตีความคำสอนผ่านการพิจารณาถึงวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับรูปแบบทางสังคม ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการบิดเบือนคำสอนให้ต่างออกไปจากเดิม อันมาจากคำสอนว่า “เมื่อหมู่สัตว์เสื่อมลง สัทธรรมก็เสื่อมสูญไป สิกขาบทจึงมีมาก และภิกษุตั้งอยู่ในอหัตตผลจึงมีน้อย สัทธรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบไต่ ตราบนั้นสัทธรรมก็ยังไม่เสื่อมสูญไป แต่เมื่อใดสัทธรรมปฏิรูปเกิดขึ้นในโลก เมื่อนั้นสัทธรรมย่อมเสื่อมสูญไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 156 หน้า 262, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่พุทธศาสนิกชนตีความไปถึงหลักการปฏิบัติตนมากกว่าจะมุ่งไปที่คำสอนโดยตรง นั่นคือการที่หมู่สัตว์เสื่อมไม่ใช่ตีความคำสอนอย่างเดียวกันนั้น แต่มาจากการไม่ปฏิบัติตามคำสอนและคำนึงถึงผลที่ตามมาด้วย การที่ทุกอย่างทั้งคำสอน การปฏิบัติและผลที่ตามมาเกิดขึ้นในบริบทเดียวกันจึงเป็นการวัดถึงการยกระดับจิตใจขึ้นมา และเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาบุคคลและสังคมไปพร้อมกัน ซึ่งแ่งคิดดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของสังคมหลังยุคสมัยใหม่ที่เน้นความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันเป็นสำคัญ แม้จะมีความแตกต่างกันในแง่ของความเชื่อ แต่หากมาจากฐานคิดเดียวกันคือคุณค่าทางจิตใจมากกว่าทางวัตถุถือว่าการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปนั้น

บทความนี้จึงเป็นการตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยที่ความเป็นสมัยใหม่พยายามเสนอรูปแบบภาวะสมัยใหม่ที่ไม่ควรหยิบบรรทัดฐานเดิมที่ได้รับมาจากยุคสมัยอื่นมาใช้อีกต่อไป แต่จะต้องสร้างความเป็นบรรทัดฐานของตนเองขึ้นมา (เจมส์ กอร์ดอน, 2559) จนเกิดกระบวนการต่อต้านสมัยใหม่ด้วยการยกรูปแบบชุมชน หรือการฟื้นฟูจารีตเดิมที่พระพุทธศาสนาก็มีการเปลี่ยนผ่านยุคดังกล่าวอย่างมีนัยยะสำคัญบนความต่างระหว่างนิกาย ซึ่งพุทธศาสนิกชนมีมุมมองสำคัญในคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยการหยิบยกแนวคิดทางระเบียบจารีตและการปฏิบัติของมหายานและศาสนาอื่นๆ มาร่วมเสนอมุมมองตีความในความเป็นจารีตแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทให้เห็นความเป็นสากลยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันแนวคิดดังกล่าวนี้อาจสวนทางกับรูปแบบดั้งเดิมของประวัติศาสตร์ที่จำกัดด้วยเงื่อนไขของความเป็นอยู่และบรรทัดฐานของความเป็นสมัยใหม่ที่โยงใยกับรูปแบบการแบ่งสัดส่วน การจัดลำดับ และวิธีการแบ่งแยกให้เห็นว่าวิธีหนึ่งดีกว่าวิธีหนึ่ง หรือพระภิกษุดีกว่าฆราวาส จึงเป็นเหตุผลหลักที่จะนำมาวิเคราะห์ถึงแนวทางการตีความดังกล่าวผ่านงานวิจัยและเสนอแนวทางการเปลี่ยนผ่านสำคัญนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางศาสนาในยุคหลังสมัยใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเสนอแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่ของพุทธทาสภิกขุ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเสนอแบบวิธีการศึกษาวิเคราะห์ (Analytical Method) และการศึกษาแบบวิพากษ์ (Critical Analysis) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากตำราภาษาไทย และภาษาอังกฤษเพื่อศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ในพระพุทธรศาสนาเถรวาทในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือธรรมโฆษณ์ ภาษาคน ภาษาธรรม และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธทาสภิกขุทั้งหมด
2. แยกแยะประเด็นเพื่อศึกษาวิเคราะห์และตรวจสอบเหตุผลที่ใช้อธิบาย
3. เพื่อวิพากษ์เหตุผลนั้นและนำไปประเมินน้ำหนัก แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา
4. สรุปผลของการศึกษา นำเสนอข้อมูลที่ได้มา

ผลการวิจัย

การศึกษาในกรอบศาสนาในยุคหลังสมัยใหม่ได้ถูกนำเสนอผ่านกระบวนการเชิงจริยศาสตร์สากลกับความเป็นปัจเจก เรื่องเล่าขนาดใหญ่และเรื่องเล่าขนาดเล็ก และการวิเคราะห์บริบทของความเป็นสาธารณะ โดยได้นำพุทธทาสภิกขุมาเสนอให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยมาอธิบายตามกรอบดังกล่าว ผลที่ได้มีดังนี้

1. **พุทธทาสภิกขุกับข้อเสนอหลักจริยศาสตร์สากล** ในการเสนอหลักความเป็นสากลต่อความเชื่อใดก็ตามจำเป็นต้องเข้าใจถึงหลักการที่เป็นหัวใจของสิ่งที่เป็นสากล โดยหลักการที่ถูกนำเสนอผ่านกระบวนการหลังยุคสมัยใหม่นั้นเป็นกระบวนการการพิจารณาจริยศาสตร์โลกบนฐานความคิดที่พยายามเสนอไม่ใหจริยศาสตร์หนึ่งครอบงำจริยศาสตร์ของใครอื่น จนกลายเป็นการกีดกันผู้อื่นออกจากวงจรการสร้างการยอมรับแนวคิดทางศีลธรรมของปัจเจกบุคคลนั้น ว่าตามจริงแล้วลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการเปิดพื้นที่เพื่อสร้างการยอมรับมากกว่าจะยึดยึดแนวคิดในเชิงอำนาจแล้วหลอมรวมให้กลายเป็นอันเดียวกันโดยปราศจากการยอมรับของปัจเจกบุคคลนั้นๆ พุทธทาสภิกขุได้พิจารณาแง่ดังกล่าวโดยเฉพาะการหลอมรวมและการพิจารณาความเป็นปัจเจกนั้นในแง่เชิงอุดมคติ ซึ่งทำให้ความเป็นสากลนั้นถูกมองในภาพของ

ความเป็นจริงที่ปราศจากทั้งการยอมรับหรือการกีดกันออกจากกัน โดยการกระบวนวิธีนั้นไม่ใช่เป็นการนำเสนอตนมีหลักจริยศาสตร์อย่างไร แต่เป็นการลดทอนความเป็นตัวตนของจริยศาสตร์ที่ยึดถือนั้นให้เกิดกระบวนการหาเบื้องต้นและเบื้องปลาย รวมถึงท่าทีต่อการปฏิบัติได้จริงในแต่ละสังคมดังต่อไปนี้

1.1 การปฏิเสธความยึดติดตัวตน พุทธทาสภิกขุได้ขยายการศึกษาพระพุทธศาสนาไปสู่การเข้าใจบริบทที่แตกต่างและหลากหลาย ส่วนหนึ่งนั้นเพื่อเป็นการตรวจสอบความเชื่อที่มีต่อหลักธรรม และอีกส่วนหนึ่งคือการเข้าใจผู้อื่น จึงทำให้เห็นงานแปลหลายชิ้นที่เป็นงานของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น สูตรเว่ยหล่าง และคำสอนฮวงโป ซึ่งในงานดังกล่าวท่านวางท่าทีว่าเป็นความพยายามทำความเข้าใจหลักการที่แตกต่างจากตนเอง โดยจะพบว่า พุทธทาสภิกขุได้เสนอให้เห็นประวัติของนักคิดอื่นที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้หนังสือที่ถูกนำเสนอ ออกมานั้นอาจไม่เป็นที่เข้าใจได้สำหรับผู้อ่านที่ยึดมั่นฝ่ายเถรวาทอย่างเคร่งครัด และอาจมองว่าหนังสือนี้ผิดหลักพระพุทธศาสนา เป็นมิฉฉาภิภูติ หรือเป็นสิ่งที่น่าอันตรายเป็นอย่างยิ่ง จึงจำเป็นที่ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ควรจะได้รับ การชักชวนให้ล้มอะไรต่างๆ ที่เคยยึดถือไว้แต่ก่อนให้หมดสิ้นเสียก่อน จึงจะเป็นการง่ายในการอ่านและเข้าใจ โดยเฉพาะก็คือให้ล้มพระไตรปิฎก ล้มระเบียบพิธีต่างๆ ทางศาสนา ล้มความคิดดีๆ ด้านเดียวที่ตนเคยยึดถือ กระทั่งล้มความเป็นพุทธบริษัทของตนเสีย คงเอาไว้แต่ใจล้วนๆ ของมนุษย์ ซึ่งไม่จำกัดว่าชาติใดภาษาใด หรือถือศาสนาไหน เป็นใจซึ่งกำลังทำความคิดเพื่อแก้ปัญหาที่ว่า ทำอย่างไร จิตของมนุษย์ทุกคนในลักษณะที่เป็นสากลนี้ จักหลุดพ้นจากความบีบคั้น หุ้มห่อพัวพันได้โดยสิ้นเชิงเท่านั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2559)

ขณะที่การเข้าใจบริบทของสิ่งที่แตกต่างกันนั้นจำเป็นต้องเข้าใจคือความเข้าใจถึงรูปแบบของหลักสากลที่เป็นธรรมชาติมากกว่าขอบเขตที่คัมภีร์นำเสนอ พุทธทาสภิกขุพิจารณาประเด็นดังกล่าวจากการอ้างถึงว่าความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาในขอบเขตของคัมภีร์กับพระพุทธศาสนาที่เป็นอิสระตามธรรมชาติ และเดินตามหลักธรรมชาติ พระพุทธศาสนาที่ให้เชื่อก่อนทำกับพระพุทธศาสนาที่ให้ลองทำก่อนเชื่อ พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นวรรณคดีกับพระพุทธศาสนาประยุกต์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างพระพุทธศาสนาที่ใช้ได้แต่กับคนบางคนกับพระพุทธศาสนาที่อาจใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้แก่ บุคคลทุกคนแม้ที่ไม่รู้หนังสือ ขอเพียงแต่ให้มีสติปัญญาตามปกติสามัญมนุษย์เท่านั้น ผู้ที่ได้ทราบเช่นนี้แล้วจะได้รับพระพุทธศาสนาชนิดที่ปฏิบัติได้จริงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาปฏิบัติ (พุทธทาสภิกขุ, 2559) โดยจะพบว่าพุทธทาสภิกขุมองหลักการปฏิบัติที่เป็นสากลมากกว่าจะยึดติดกับคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ ซึ่งทำให้เห็นว่า “แม้หนังสือของฝ่ายมหายานก็จริง แต่หาใช่มหายานชนิดที่

ชาวไทยเราเคยได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง หรือเข้าใจกันอยู่โดยมากไม่ มหายานที่เราเคยเห็นเคยได้ยิน ได้ฟังกันอยู่เป็นปรกตินั้น ก็เป็นชนิดที่เกี่ยวเนื่องติดแน่นกันอยู่กับพระไตรปิฎกและพิธีรีตองต่างๆ และไหลเลื่อนไปในทางเป็นของขลัง และของศักดิ์สิทธิ์เหมือนกัน ส่วนใจความของหนังสือเรื่องนี้ไม่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้น คงเป็นไปแต่ในทางปฏิบัติธรรมทางใจโดยอาศัยปัญญาเป็นใหญ่หรือที่เราเรียกกันว่าวิปัสสนาธุระล้วนๆ และทั้งเป็นแบบหนึ่งของตนเองซึ่งไม่ซ้ำใคร เพราะมุ่งหมายจะให้ป็นวิธีลัดสั้นที่สุดดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้นผู้ที่เคยตั้งข้อรังเกียจต่อฝ่ายมหายาน และมีความยึดมั่นมาก จนถึงกับพอเอ่ยชื่อว่ามหายานแล้วก็ส่ายหน้าถูกเหยียดหยาม ไม่อยากฟังเอาเสียทีเดียวนั้น ควรทำในใจเสียใหม่ในการที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้ ซึ่งจะทำให้ท่านรู้สึกตรงกันข้ามจากที่แล้วว่า มา และเกิดความใหม่ขึ้นมาแทนว่า การตั้งข้อรังเกียจเดิมๆ ของตนนั้น มั่นมากและโง่เกินไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2559)

การได้เรียนรู้แนวคิดของผู้อื่นทำให้เกิดการพิจารณาให้เห็นหลักการที่ถูกนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นสากลมากขึ้น โดยเฉพาะหลักธรรมหรือคำสอนที่แตกต่างกันก็อาจทำให้เกิดภาพของความเห็นต่างกันว่าศาสนาโน้นกับศาสนา นี้ พุทธทาสภิกขุจึงเสนอให้เห็นว่าความเป็นสากลนั้นมาจากความเข้าใจแบบองค์รวมในฐานะที่ทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งของความจริง ไม่ใช่เราเป็นเจ้าของความจริง ท่านจึงเสนอว่า

“ถ้าฝ่ายโน้นมีพระเจ้ากันจริงๆ แล้วเขาก็จะไม่มีตัวกูของกู เพราะยกให้พระเจ้าหมด ถวายให้พระเจ้าหมด ทำตามคำสั่งของพระเจ้าหมด แม้แต่จะต้องตายอย่างนี้ เขาก็ถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเจ้า เพราะฉะนั้นเขาไม่เป็นทุกข์ เขาไม่มีปัญหา เพราะความเจ็บไข้หรือความตาย เพราะเขายกให้พระเจ้าเสียแล้ว เขาก็ไม่มีปัญหาเรื่องเจ็บเรื่องตายเหมือนกัน เขาไม่มีกู เพราะว่าเขาเชื่อหรือถือพระเจ้า ส่วนชาวพุทธก็ถือว่าไม่มีตัวกู เพราะมองเห็นตามที่เป็นจริงว่าไม่มีตัวกู เมื่อจะเจ็บจะตายอะไรก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะว่ามันเป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นอย่างนั้น ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา หรืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ไม่เป็นทุกข์เพราะความเจ็บหรือความตาย ถ้าเป็นพุทธบริษัทจริงก็ไม่เป็นทุกข์” (พุทธทาสภิกขุ, 2548)

ข้อเสนอที่ถูกต้องพิจารณาว่าเป็นสากลนั้นได้ถูกนำเสนอผ่านการไม่มี หรือไม่ยึดติด ไม่ยึดมั่นซึ่งเป็นการปฏิเสธความเป็นบุคคลทั้งแนวคิดและหลักปฏิบัติ จึงไม่ปรากฏว่าหลักการเหล่านี้ควรจะพิจารณาว่าบุคคลนั้นไม่ควรมียุ่เลยในแนวทางของความเป็นสากล ดูเหมือนจะ

ง่ายเมื่อพิจารณาในแนวทางนี้ แต่เป็นเรื่องยากเมื่อจำเป็นต้องพิจารณาในแง่ของเกณฑ์บางอย่างที่ต้องตัดสินกันว่าสิ่งใดถูกหรือผิด ซึ่งควรเป็นผลที่น่าเชื่อถือหรือสอดคล้องกับหลักการยอมรับร่วมกันได้ แนวทางการยอมรับนี้จึงเป็นอีกแนวทางที่จะช่วยพิจารณาความเป็นสากลที่บุคคลสามารถนำมาพิจารณาร่วมกันได้

การสร้างกระบวนการยอมรับหรือการเปิดพื้นที่ให้มีการรับรู้แมคอินไทร์ (Alasdair MacIntyre) ใช้เป็นเกณฑ์หนึ่งในการตรวจสอบภาพของจริยศาสตร์โลกที่ต้องตั้งอยู่บนความเท่าเทียมกันทางด้านแนวคิด อีกทั้งการนำหลักการใดก็ตามมาสนทนาแลกเปลี่ยนนั้น จะยิ่งเป็นการสร้างการยอมรับร่วมกันระหว่างชุมชนทางศาสนาหรือชุมชนจริยศาสตร์ทางศาสนาที่แตกต่างกันได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ขณะที่การค้นหาคำเป็นสากลที่แมคอินไทร์และฮันส์ คุง (Hans Kung) ค้นหานั้นเป็นรูปแบบสากลที่ยอมรับร่วมกันนั้นก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะบนหลักการที่อาจเห็นแตกต่างกันทางประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนานก็อาจทำให้เกิดความแตกต่างกันได้ เช่นเดียวกับพุทธทาสภิกขุที่พิจารณาถึงการปรับตัวตนทางการศึกษาผ่านแนวคิดอื่น ขณะที่การค้นหาคำเหมือนกันในแง่ของกฎเกณฑ์หรือความเป็นจริง เช่น ความรักตนเอง ความอยากให้คนอื่นปฏิบัติดีต่อตน ไม่เบียดเบียนกัน ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรถูกยอมรับด้วยเช่นกัน

1.2 การพิจารณาหลักการที่เป็นสากล ในการพิจารณาหลักเกณฑ์ของการอยู่ยัดติตตัวตนนั้นเป็นการพิจารณาในหลักอุดมคติ แต่เมื่อพิจารณาในการปฏิบัติจำเป็นที่จะต้องยึดหลักการบางอย่างในการจะเข้าใจหรือเป็นแนวทางในการจะวางกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อพิจารณาร่วมกัน ในแนวทางนี้นักคิดหลังยุคสมัยใหม่มองว่าหลักการที่เป็นสากลนั้นจำเป็นต้องมีความเป็นปัจเจกอยู่ในนั้นด้วย นั่นคือหลักการศาสนาที่เป็นสากลก็ควรจะมีหลักการคำสอนของศาสนาอื่นรวมพิจารณาไปด้วยพร้อมกัน ซึ่งทำให้เกิดข้อเสนอแนะเรื่องความหมายของศาสนาสากล 3 ด้านคือ

(1) ศาสนาที่แท้จริงแล้วต้องมีความมุ่งหมายตรงกัน คือมุ่งหมายให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือความรอด ศาสนาไหนก็ตาม จะมีอยู่ก็ร้อยก็พันศาสนาก็ตาม ถ้าเป็นศาสนาที่มีส่วนจริง ต้องมีความมุ่งหมายตรงกันหมด คือมุ่งหมายให้มนุษย์หรือสัตว์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือความรอด ศาสนาคริสต์ก็พูดถึงข้อนี้ ศาสนาไหนก็พูดถึงข้อนี้ คือความรอดความมุ่งหมายตรงกันทุกศาสนา โดยพุทธทาสภิกขุให้เหตุผลว่า ถ้าไม่มุ่งหมายอย่างนี้ ก็อย่าให้เป็นศาสนา เพราะไม่มีความเป็นศาสนาอยู่ในระบุนั้นแล้ว ถ้ามิได้มุ่งหมายเพื่อความรอดของสัตว์

(2) ศาสนาที่แท้ต้องมีหลักปฏิบัติที่ตรงกัน คือนอกจากมีความมุ่งหมายที่ตรงกันแล้ว ต้องมีหลักปฏิบัติที่ตรงกัน หลักปฏิบัติที่ตรงกันและสรุปให้สั้นที่สุดก็คือ หลักปฏิบัติที่ทำลายความเห็นแก่ตัว หรือทำลายความยึดถือว่าตัวกู-ของกูนี้เสียได้ ศาสนาไหนก็ต้องสอนอย่างนี้ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว โดยเฉพาะทำลายความยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู ถ้าผิดจากนี้คือไม่ทำอย่างนี้แล้ว ถอดทิ้งเสียได้ มันไม่เป็นศาสนา ไม่ให้เป็นศาสนา คือไม่ใช่ศาสนา ถ้าเป็นศาสนาแล้วก็ต้องทำลายความเห็นแก่ตัว ควบคุมหรือระงับ หรือเลิกล้างความยึดมั่นว่าตัวกู ของกูทุกคนทุกศาสนาเลย

(3) ศาสนาที่แท้ต้องมีผลลัพธ์ตรงกัน ศาสนาที่แท้จริงนอกจากจะมีความมุ่งหมายตรงกัน หลักปฏิบัติตรงกันแล้ว ยังมีผลลัพธ์สุดท้ายตรงกันอีก คือการได้เข้าถึงความรอด โดยศาสนาที่มีพระเจ้า ต่างมุ่งถึงการเข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้านี้ได้ เข้าถึงโลกของพระเจ้า ได้อยู่อาศัยกับพระเจ้าในโลกพระเจ้านี้ แต่ในศาสนาพุทธ เราเรียกว่า ได้บรรลุมรรคผล นิพพาน เป็นความรอดเช่นกัน ถ้าศาสนาไหนไม่ได้ผลลัพธ์อย่างนี้ก็ไม่ควรเป็นศาสนา ไม่ใช่ศาสนาศาสนา เพราะศาสนาที่แท้จริงต้องให้ผลลัพธ์เป็นความรอดความทุกข์แก่สัตว์ผู้ปฏิบัติ (พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺญ), 2561)

ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหลายที่ตรงกับวัฒนธรรมสากลจึงมีหลักธรรมที่เป็นศีลธรรมก็มี เป็นสัจธรรมก็มี เป็นโมกขธรรมก็มี เป็นวัฒนธรรมก็มี เป็นวิทยาศาสตร์ก็มี เป็นปรัชญาก็มี เป็นจิตวิทยาก็มี ยิ่งกว่านั้นยังมีส่วนที่เป็นตรรกวิทยา โดยเฉพาะการมองพระพุทธศาสนาหมายถึงวิธีปฏิบัติโดยรวบรัด เพื่อให้รู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจนถอนความยึดถือ หลงใหลต่างๆ ออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวงได้ การประพจน์ในลักษณะเช่นนี้เรียกว่าเป็นศาสนาที่แท้ อีกด้านหนึ่งถูกมองต่ำสุดในแง่ของการเป็นศิลปะ หมายถึงศิลปะแห่งการครองชีพ คือเป็นการกระทำที่แยบคาย สุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นคนให้น่าดู น่าชม น่าเลื่อมใส น่าบูชา เป็นที่จับบอจับใจแก่คนทั้งหลาย โดยหลักธรรมในพระพุทธศาสนายังเป็นศิลปะแห่งการเป็นคน (พุทธทาสภิกขุ, 2549) การผสมผสานเอาแนวคิดหรือกลุ่มนักคิดอื่นเข้าไปผสมผสานหรือสามารถร่วมพิจารณาในศาสนาเหล่านี้ได้จึงมาจากการสร้างการยอมรับร่วมกันผ่าน การพิจารณาถึงข้อเสนอของกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับตนเอง ดังนี้

ก. ปัญหาความขัดแย้งของปัจเจกบุคคล พุทธทาสภิกขุได้เสนอหลักการทางศาสนานำไปสู่ความขัดแย้งกัน แต่ท่านเสนอให้เห็นว่า ศาสนาทุกศาสนาล้วนตั้งอยู่บนหลักการเดียวกันว่า ศาสนานั้นเนื่องอยู่กับภาวะของอิทัปปัจจยตาขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตาไปตามอำนาจของกาลเวลา เทศะคือสถานที่และเหตุการณ์ทั้งหลายที่แวดล้อม ไม่มีศาสนาไหนที่จะไม่ตกอยู่ในลักษณะอย่างนี้ คือ ทุกศาสนามีหัวใจอันลึกซึ้งเนื่องกันอยู่กับกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา โดยจะพบข้อเท็จจริงว่าโลกของเราที่กำลังอยู่ในวิฤตกาล คือความยุ่งยากลำบาก

เป็นทุกข์ทรมาน ทั้งนี้เพราะว่าไม่รู้บ้าง รู้ผิดๆ บ้าง คือรู้ในทางขัดกันจึงได้คิดร้ายกันแม้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เจ้าหน้าที่ทางศาสนาเป็นเหมือนกับคนตาบอดจึงได้ข่มเหงทำร้ายกันด้วยการเอาศาสนาเป็นเครื่องมือ มีการยกศาสนาของตนข่มขี่ศาสนาของผู้อื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพราะเข้าใจศาสนาผิดจนกระทั่งมีตนและมีผู้อื่นซึ่งตรงข้ามกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

พุทธทาสภิกขุจึงเสนอวิธีการต่อรองซึ่งกันและกัน โดยสิ่งที่ต่อรองหรือเป็นเครื่องมือในการต่อรองก็คือหลักธรรมะเรื่องอิทัปปัจจยตา อันเป็นหัวใจของทุกสิ่งของคนทุกคนของศาสนาทุกศาสนา โดยสิ่งที่ทำคือการทำทำความเข้าใจกันและกันด้วยการต่อรองกันระหว่างศาสนา หรือถ้ามากไปกว่านั้นก็อาจจะต่อรองกันเพื่อจะทำความเข้าใจกันในระหว่างสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับมนุษย์ (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

การยึดมั่นถือมั่นในเรื่องเปลือกเรื่องกระพี้คือต้นเหตุของการทะเลาะวิวาท แก่งแย่ง จึงต้องมีการประนีประนอม การทำความเข้าใจ การทำให้เกิดความรักใคร่ เป็นอันอันเดียวกัน โดยเนื้อแท้อย่าให้ขัดกัน แม้จะผิดแผกแตกต่างกันในส่วนเปลือก แต่เนื้อในก็อย่าให้มันเป็นข้าศึก เป็นศัตรูกัน เช่นเดียวกับอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ผัวกินหมู เมียไม่กินหมู อย่างนี้ก็ควรอยู่ร่วมกันได้ ถ้าถือหลักอิทัปปัจจยตาคือหลักที่จะดับทุกข์ ส่วนจะนุ่งห่มอย่างไร กินอยู่อย่างไร ก็ไม่ควรจะยึดถือ เพราะอะไรที่ผิดกันมาก อย่าถือว่าเป็นศาสนา ถือเอาการปฏิบัติที่ดับทุกข์ได้เป็นศาสนา แล้วจะไม่มีอะไรพ้นจากกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา คือรู้ว่าทุกข์เกิดขึ้นเพราะอย่างนี้แล้วก็จัดการให้ถูกต้องที่นั่นแทน (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

ปัญหาของศาสนาไม่ได้อยู่ที่หลักการแต่อยู่ที่ปัจเจกบุคคล โดยจะพบว่าปัญหาของศาสนาแต่ละศาสนาอยู่ที่นักบวชของแต่ละศาสนาที่ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลส เห็นแก่ประโยชน์จะเอาประโยชน์จะทำแต่ให้ได้เงิน ให้ได้อำนาจสำหรับจะแสวงหาหรือบีบบังคับผู้อื่นให้ได้มากขึ้นไปอีก ต้องการอำนาจต้องการอิทธิพลอย่างนี้ บางครั้งเอาศาสนานี้เป็นการเมืองสำหรับการหาเมืองขึ้น เอาศาสนาเป็นทัพหน้าอย่างนี้ ทั้งหมดพ้นไปจากหน้าที่ทางศาสนา โดยความมุ่งหมายหรือใจความสำคัญของศาสนาทุกศาสนานั้นตรงกัน คือ ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว โดยจะพบว่าทุกศาสนาสอนให้ละกิเลส ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว แต่วิธีการนั้นต่างกัน อันหนึ่งถือดาบ อันหนึ่งใช้คำพูด อันหนึ่งมีพิธีกรรม อันหนึ่งชี้แจงกันด้วยสติปัญญา แล้วแต่สถานะ เหตุการณ์ เวลา สถานที่ ยุคสมัย แต่ทุกศาสนาล้วนมีจุดหมายโดยบริสุทธิ์ใจว่า ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

ข้อพิจารณานี้เป็นการถือว่าความขัดแย้งไม่ใช่เรื่องของศาสนาแต่เป็นเรื่องของบุคคล ยิ่งข้อเสนอใดขัดแย้งมาก ก็ยิ่งบ่งบอกว่าข้อเสนออันนั้นมีความหลากหลายอยู่มาก ทั้งความหลากหลายด้านอายุ เพศ อาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อ ซึ่งความขัดแย้งระหว่างบุคคลนั้นสามารถแก้ได้ด้วย การหาจุดร่วมของจุดตั้งต้นและจุดสิ้นสุดของชีวิตว่าไม่ได้แตกต่างกัน

ข. การพิจารณาความเป็นสากลจากจุดเริ่มต้นและจุดจบ หลักการการพื้นฐานที่พุทธทาสภิกขุเสนอให้ปัจเจกบุคคลเกิดการประนีประนอมกันคือหัวใจของศาสนาแต่ละศาสนานั้นเหมือนกัน เป็นการทำความเข้าใจความเห็นแก่ตัวและไม่เอาเปรียบผู้อื่น โดยหลักการนั้นก็คืออทิปปัจจยตา อันเป็นจุดเริ่มต้นแล้วขยายออกไปตามแต่ละศาสนาจะสอนกันไป แต่ยังคงมีหลักการเดียวกัน ซึ่งหลักการนี้สามารถพิสูจน์ได้ คือ ถ้าสิ่งต่างๆ ไม่ใช่อทิปปัจจยตา ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอทิปปัจจยตาแล้ว เราจะไปทำอะไรให้เกิดขึ้นมาตามที่เราต้องการไม่ได้ หมายความว่า ถ้าไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุตามปัจจัยแล้ว เราสร้างอะไรขึ้นมาไม่ได้ หรือว่าเราจะทำลายอะไรก็ทำไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายทุกสิ่งในโลก หรือนอกโลกหรือที่ไหนก็ตามล้วนอยู่ด้วยกฎเกณฑ์เดียวกันนี้ คืออทิปปัจจยตา เราจะสร้างอะไรขึ้นมาก็ต้องสร้างมาจากกฎเกณฑ์นี้ ถ้าว่าพระเจ้าสร้างอะไรก็ตาม เช่นเราจะสร้างรถยนต์สักหนึ่งคัน ไม่ใช่พระเจ้าจะสร้างรถให้เรา แต่พระเจ้าจะใช้กฎเกณฑ์คืออทิปปัจจยตานี้เองที่ทำให้เราสร้างรถขึ้นมาได้ ฉะนั้น เมื่อเราจะต่อรองกันระหว่างศาสนาจึงเป็นการย้อนไปหาการที่มนุษย์นี้ล้วนเป็นคนๆ เดียวกันทั้งสากลจักรวาล ไม่ว่าศาสนาไหนจะมีพิธีตองอย่างไร มีวิธีการยึดมั่นถือมั่นอย่างไร เขาก็มุ่งหมายที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

ข้อเสนอให้เห็นถึงความเป็นจุดเริ่มต้นเดียวกันนี้ยังสอดคล้องถึงการยอมรับว่า ทุกสิ่งล้วนกำเนิดจากสิ่งเดียวกัน กล่าวคือถ้าเราอ่านหนังสือมหายานจะพบคำว่า จิตหนึ่ง หรือแม้แต่คำว่าธรรม ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่า

“อย่าได้เข้าใจว่ามีความหมายเหมือนกับที่เข้าใจหรือรู้อยู่เดิม เช่นคำว่าจิตหนึ่ง หมายถึงสิ่งๆ หนึ่งซึ่งมีอยู่ก่อนที่จะเกิดมีจิตตามความหมายที่เรารู้จักกัน หรือยิ่งไปกว่านั้น ก็คือก่อนเกิดมีสิ่งทั้งปวงนั่นเอง คือก่อนเกิดสังสารวัฏและนิพพานตามความรู้สึกทั่วไป สิ่งที่เราเรียกว่า จิตหนึ่ง ก็มีอยู่แล้ว คือ มีตั้งแต่ไม่มีใครทราบ ซึ่งพุทธะก็คือสิ่งนี้ แต่เมื่อสัตว์ทั้งหลายถูกกิเลสห่อหุ้มหรือปรุงแต่งความรู้สึกเสียเรื่อย จิตเดิมแท้หรือจิตหนึ่งจึงไม่ปรากฏแก่เขา เมื่อสัตว์ทั้งปวงก็เป็นพุทธะอยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีการปฏิบัติอะไรอีก นอกจากทำให้เห็นว่าตนเป็นพุทธะอยู่แล้ว และหาความเป็นพุทธะนั้นให้พบ การเที่ยวหาสิ่งอื่น หรือทำการปฏิบัติอย่างอื่นๆ อีกมากมายนั้นเป็นความบ้าหลังเปล่าๆ นี้คือใจความสำคัญของคำว่า การตรัสรู้ฉับพลันหรือการเดินทางลัด” (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.)

นอกจากข้อเสนอที่เป็นจุดตั้งต้นเดียวกันแล้ว การมองว่าเป้าหมายเป็นอันเดียวกันคือสันติภาพ เป็นการมองไปที่สันติภาพผ่านข้อความว่า

“มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ที่อ้างตัวเองว่า จะเป็นผู้สร้างสันติภาพนั้นอย่างน้อยควรจะมองเห็นว่า ถ้าจะเดินกันแต่ในแนวของโลกียะคือตามวิสัยของโลกโดยลำพังแล้ว เป็น

อันไม่มีวันได้พบกับสันติภาพเลย เพราะวิสัยโลกนั้นมียกเลสเป็นเครื่องหนุ่นหลังโลกียะ โดยเด็ดขาด อย่างน้อยที่สุดที่จะพบสันติภาพได้บ้างก็ต่อเมื่อโลกยอมเสียสละสันดานแห่งความเป็นโลกของตนเสียบ้าง โดยยกตนขึ้นสู่ภูมิโลกุตตระให้พอสมส่วนกัน จนในโลกนี้มีพระมีเจ้าชั้นต่ำๆ มากพอที่จะประทับประคองโลก โดยยังไม่จำเป็นที่จะต้องถึงขั้นสูง เช่นพระอรหันต์ก็ได้” (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.)

สันติภาพถูกเสนอผ่านบุคคลธรรมดาหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และเป็นการนำเสนอให้เห็นจุดสิ้นสุดหรือความดับมุลเหตุทุกอย่าง ไม่ใช่เป็นแค่สันติภาพตามหน้ากระดาษแห่งการพิมพ์โฆษณาทั่วๆ ไปในฐานะเป็นการศึกษาประจำวันของทุกๆ คน เพราะว่าเรื่องของนิพพานอันหมายถึงความรอดพ้นซึ่งเป็นของอนุโลมสมคล้อยกันอยู่กับการต้องการแห่งสัญญาญาณของสัตว์ทั้งหลายแล้วนั้น เป็นเรื่องที่มีความหมายมากพอที่จะให้ยึดหรือหัดให้เข้ากับความต้องการของการกระทำประจำวันของมนุษย์ได้แทบทุกชั้นทุกวัย และทุกลักษณะของการงานที่เพื่อความรอดพ้น ซึ่งจะเป็นความรอดพ้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ขอแต่ให้เป็นความจริง มิใช่เป็นความหลอกลวงก็พอแล้ว (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.)

การเสนอจุดตั้งต้นและจุดจบเดียวกันนี้จึงเป็นการทำให้เข้าใจถึงจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุดในแนวทางของความเป็นจริงที่ถูกนำเสนอภายใต้บุคคลที่มีลักษณะเชิงโครงสร้างในการแสวงหาถึงจุดแรกเริ่มและจุดสิ้นสุดผ่านกระบวนการมองที่เป็นอันเดียวกัน แม้ว่าในรายละเอียดอาจถูกระบุไว้แตกต่างกันไปเนื่องจากสถานะของปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั้นอาจจะอธิบายหรือให้รายละเอียด เช่นเดียวกับการที่เด็กกับผู้ใหญ่อธิบายถึงเป้าหมายของแต่ละบุคคลไม่ต่างกัน เพียงคำอธิบายและข้อจำกัดของแต่ละบุคคลเท่านั้นที่เป็นเครื่องขัดขวางไม่ให้เกิดการยอมรับกันเท่านั้น

2. พุทธทาสภิกขุกับข้อเสนอเชิงคติชนวิทยา การเข้าใจวิถีชีวิตผ่านแง่คิดของชาวบ้านทำให้เห็นภาพของการศึกษาผ่านผลกระทบต่างๆ จากธรรมชาติทำให้เกิดความต้องการต่อต้านผลกระทบและการรักษาและการฟื้นคืนชีพซึ่งในหลักกานี้มีการเสนอบริบทของการเกิดใหม่อันสัมพันธ์กับชีวิตหลังความตายผ่านการเปลี่ยนผ่านของวิญญาณ ซึ่งวิถีชีวิตในโลกนี้เป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยสร้างเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อชีวิตในโลกหน้า แต่ทุกคนสามารถเริ่มต้นทำงานในโลกนี้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ที่จะได้รับผลดีในโลกหน้าได้ โดยทั่วไปชาวบ้านคาดหวังถึงความสงบสุขและความมั่นคงในชีวิตประจำวัน รวมถึงความปรารถนาที่จะตอบสนองต่อเงื่อนไขเชิงอุดมคติของชีวิตในโลกหน้า (ยูคิโอเฮ ฮายาชิ, 2554) แต่ข้อเสนอนี้พุทธทาสภิกขุวิจารณ์อย่างรุนแรงว่า “เราไม่ควรปล่อยให้พระพุทธรูปศาสนาอันบริสุทธิ์บริบูรณ์กลายเป็นลัทธิเชื่อผีสารเทวดาอย่างที่พวกไร่อารยธรรมนับถือกัน” (ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, 2557) โดยท่านพุทธทาสภิกขุยังถูกมองผ่านปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาหรือการสะกดจิตของคนจำนวน

มาก ดังที่ท่านกล่าวว่า อิทธิพลของอำนาจจิตโดยรวมจากกลุ่มคนที่รับปัญญาสามารถสร้างพลังที่เพียงพอแก่การเข้าเกาะกุมจิตใจคนโง่รายบุคคลได้ และทำให้บุคคลผู้นั้นเกิดความรู้สึกเชื่อว่าสิ่งที่ปรากฏในจิตใจของตนเป็นของจริง ซึ่งก็ทำให้เชื่อต่อไปว่า ผิและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีจริง สิ่งที่เราเรียกว่า อวิชชา (ความไม่รู้) นั้นเองที่สร้างและสะสมความเชื่อผิดๆ อย่างนั้น เพราะพุทธทาสภิกขุไม่ได้อธิบายความเชื่อเหล่านี้ตามรูปแบบที่ยึดถือตามรูปแบบเชิงสังคมหรือเชิงสังคมฆราวาสแต่อย่างใด แต่เป็นการชี้ให้เห็นว่า คำว่า ชาติ หรือการเกิดนั้นหมายถึงการคิดผิดไปว่ามีตัวกูและของกู คำคำนี้ไม่ได้หมายถึงการเกิดทางร่างกายอย่างที่คุณทั่วไปเข้าใจกัน ความเข้าใจผิดว่า ชาติ หมายถึงการเกิดทางร่างกายนี้เอง เป็นอุปสรรคสำคัญของการเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า (ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, 2557)

รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นการใช้ลักษณะคำสอนที่โยงหากันระหว่างภาษาคนและภาษาธรรม พุทธทาสภิกขุได้เสนอให้มีการเรียนรู้ภาษาคือต้องรู้จักใช้ภาษาธรรม อย่างรู้จักใช้แต่ภาษาคน” (พุทธทาสภิกขุ, 2548) ในทางศาสนา มี ภาษาอยู่ 2 ภาษา คือ ภาษาคน ภาษาธรรม โดยจะพบตัวอย่างเช่นว่า ความตายอย่างนี้ ตายทางเนื้อหาหนึ่งมังสา เอาไปฝัง เอาไปเผา นี่เป็นการตายในภาษาคน ถ้าคนตายจากความดี ตายจากความหมัดดี มีแต่ความทุกข์ นี่เรียกว่า ตายในภาษาธรรม การเกิดจากท้องแม่ นี่เรียกว่า เกิดในภาษาคน ถ้าเกิดด้วยอำนาจอวิชชา ตัณหา ยึดมั่นว่าตัวกู ของกู อย่างนี้เรียกว่า ภาษาธรรม ในศาสนาคริสต์คำว่า ตาย อย่างภาษาคนตายก็มี ตายในความหมายภาษาศาสนาก็มี เช่น พระเจ้าสั่งว่า ผัวเมียคู่นี้อย่ากินผลไม้ของต้นไม้เข้าไป กินแล้วจะตาย ไม่ใช่ตายแล้วเอาไปฝัง แต่เป็นการตายจากความดี เพราะเมื่อมีบาปเกิดขึ้นสำหรับจะต้องเป็นทุกข์ทรมาน คือ เขาไปยึดถือเรื่องความดี ความชั่วเข้าแล้วก็ตาย คือมีความทุกข์ตลอดไป

ข้อเสนอทางด้านคติชนวิทยาก็วิธีการอธิบายความของพุทธทาสภิกขุนั้นเป็นการพิจารณาไปถึงความเชื่อกับหลักการที่ถูกนำเสนออย่างมองถึงความเป็นจริงที่รับรู้ได้ โดยจะพบหลักการนี้ในข้อพิจารณาเรื่องคำสอนที่ต้องการระบุให้เห็นได้และรับรู้ผ่านคำว่า สวรรค์ในอนรกในใจนั้นน่ากลัวกว่านรกที่ตายแล้วเพราะไม่เห็นและไม่น่ากลัว โดยคติความเชื่อนี้เป็นการสอบทวนกับความเชื่อที่เป็นมิจฉาทิฐิที่มองว่าวิญญาณที่ไปเกิดดังที่ภิกษุสาติพูดว่าไปเกิดนั้นมีตัวตน คือเป็นคนๆ เดียวกันที่จะได้รับผล ซึ่งท่านไม่เห็นด้วย เพราะว่าตามเหตุปัจจัยไม่มีใครเลยที่อยู่ หรือตาย แล้วใครจะไปเกิดได้ แต่ที่กล่าวนี้เป็นความขัดกันเพราะไม่ได้แยกเป็นเพื่อโลกียะสำหรับปุถุชน และปรมาตมธรรมเพื่อสำหรับพระอริยเจ้า (พระประชา ปสนโน, 2546)

พุทธทาสภิกขุได้เสนอให้เห็นว่าการแยกระหว่างข้อเสนอใดเป็นโลกียะและปรมาตมะนั้นมีความสำคัญต่อการเข้าใจบริบทและคำสอนที่แตกต่างกัน ดังจะพบข้อโต้แย้งที่ทำให้เห็นท่าทีการเข้าใจบริบททางศาสนาผ่านบริบทของคติชนวิทยาผ่านการเปลี่ยนแปลงของเรื่องเล่า

ขนาดใหญ่กลายเป็นเรื่องเล่าขนาดเล็ก จากเรื่องเล่าชาดกอันแสดงถึงปรมัตถะจนนำไปสู่ข้อโต้แย้งทางสังคมและข้อควรปฏิบัติในสังคมปัจจุบัน ดังข้อสนทนาระหว่างม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับท่านพุทธทาสภิกขุเรื่องพระเวสสันดรว่า เป็นผัวก็ผิดศีลผัว เพราะมิได้ปกป้องรักษานางมัทรีผู้เป็นภรรยาให้มีความสุข ความบริบูรณ์ตามควรแก่อัตภาพ แต่กลับทำให้ต้องตกทุกข์ได้ยาก ถึงคราวจะยกภรรยาให้แก่ผู้อื่นก็ทำได้โดยง่ายเหมือนกับว่าภรรยานั้นไม่ใช่คน เป็นสิ่งของที่สามารถยกให้คนอื่นได้ตามใจ เป็นพ่อก็ผิดศีลพ่อ เพราะไม่คุ้มครองป้องกันลูกให้มีความสุขเติบโตโดยปราศจากภัยอันตราย เมื่อลูกมาขอก็ให้ จนเด็กรู้ตัวหนีไปซ่อนอยู่ในบ่อบัวก็ยังอุตส่าห์ไปเอาตัวเด็กมาให้แก่คนอื่นจนได้ ชุชกลากลูกของตัวเองไปต่อหน้าจนถึงขั้นทุบตีเอาก็เฉยเสีย การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรเป็นภาระต่อสังคม นอกจากจะทำให้เกิดเสียหาย โดยใช้ของหลวงเงินหลวงหาเสียแล้ว (อรุณ เวชสุวรรณ, 2543) กรณีดังกล่าวพุทธทาสภิกขุได้เสนอการวิเคราะห์ในเรื่องนี้โดยแบ่งเป็นประเด็นว่า การปกป้องคุ้มครองบุตรภรรยานั้น เป็นธรรมชาติของสามีสำหรับภรรยาที่พระเวสสันดรพระราชทานราชกุมารแก่ชุชกนั้น โดยในสายตาของเราท่านๆ รู้สึกว่าเป็นเรื่องสะท้อนใจมาก แต่ท่านพุทธทาสภิกขุนึกถึงความจริง 2 ประการคือ 1. ความแตกต่างระหว่างตัวเรากับองค์พระเวสสันดรและระหว่างเมียเรากับพระนางมัทรี สภาพจิตใจของเรากับของพระองค์แตกต่างกันมากเหลือเกิน นึกถึงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีแก่กล้าเต็มที่อยู่แล้วเหลืออีกชาติเดียว พระองค์ก็จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และในชาติที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้านั้น พระทัยของพระองค์จะนุ่มไปในเนกขัมมะคือทรงพอพระทัยในชีวิตนักบวช อันเป็นชีวิตสถานเดียวที่จะทรงเป็นที่พึ่งของคนทั้งโลก ฉะนั้น สิ่งที่เราคิดว่าพระองค์ไม่น่าทรงทำนั้น เป็นเรื่องที่เราเอาใจเราเข้าไปตัดสินเองต่างหาก อาจลืมนึกไปว่าพื้นฐานแห่งจิตใจของเรากับพระเวสสันดร ห่างไกลกันมากเหลือเกิน 2. ในมุมมองของผู้เป็นลูก ถ้าสมมติตัวเราถูกเนรเทศไปอยู่กลางดงกลางป่า ลูกเมียก็ตามไปอยู่ด้วยกัน เรากับเมียนั้นไม่เป็นไร เพราะเมื่อโตแล้วไม่ช้าไม่นานก็จะตาย ความสุขสบายก็เคยมานานแล้วลองลำบากดูเสียบ้างก็ได้ เหมือนข้าราชการผู้ใหญ่ที่ปลดเกษียณแล้วออกไปทำไร่อยู่ในป่าในดงลองดู แต่ลูกเราจะทำอย่างไร การที่ไปหมกอยู่ในป่าในดง ไม่ได้เล่าเรียนเขียนอ่าน โตขึ้นคงจะไม่ต่างจากลิงค่าง คราวนี้มีตาแก่คนหนึ่งมาขอลูกไปทำงานบ้าน การที่จะให้ลูกไปอยู่กับตาแก่คนนั้นกับที่จะกักเอาตัวไว้ในป่าในดงอย่างไหนควรทำมากกว่ากันและอย่างไหนเป็นการเห็นแก่ตัวของผู้เป็นพ่อแม่ เมื่อลองตรองดูแล้วถ้าเราอยู่ในชะตาชีวิตอย่างพระเวสสันดรก็จะทำอย่างพระองค์คือให้ลูกเข้าไปอยู่ในบ้านเมืองเพื่อให้เขาได้รับการศึกษาบ้าง แม้จะไปช่วยใครเขาทำงานบ้านก็ยอม การทำงานรับใช้ในบ้านนั้นก็ไม่ได้เห็นจะเสียหายอะไร จะได้ฝึกเด็กไปในตัว โตขึ้นจะได้ไม่เป็นคนมือเท้าบาง ชอบทำงานและตาชูกจะนำสองกุมารไปนั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเข้รกรกเข้าป่าไปไหน แต่หากกลับไปที่กรุงศรีพินันเองที่เมื่อนั้นพระบิดาและพระมารดาและพระญาติพระวงศ์ของพระเวสสันดรก็อยู่กันเต็มบ้านเต็ม

เมือง สองพระกุมารมีโอกาสดีเหลือเกินที่จะสร้างชีวิตของตนได้ในอนาคต สมัยทุกวันนี้คนไทยในชนบทที่ห่างไกลก็เจริญรอยตามพระเวสสันดรอยู่ทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่า พ่อแม่บางรายก็เห็นแต่พระจากเมืองหลวงจาริกไปในหมู่บ้าน เขาก็เอาลูกตัวถวายท่านให้ไปรับใช้เป็นลูกศิษย์พระ บางรายพระท่านเห็นว่าเด็กคนไหนมีแววดี ก็ออกปากขอเอาก็มี พ่อแม่เขาก็ยกให้เพราะคิดว่าอย่างไรเสีย เมื่อเข้าไปอยู่ในบ้านเมืองแล้วก็คงจะได้เล่าเรียนได้ดิบได้ดีกับเขาบ้าง ส่วนการที่จะไปทำตัวเหมือนคนรับใช้ให้คนอื่นบ้างนั้น ก็ถือเสียว่าเป็นการฝึกหัดหรือการลงทุนก็ได้ ถ้าสำรวจคนใหญ่คนโตในเมืองไทยทั้งทางโลกและทางธรรมก็จะพบคนประเภทที่ได้ดีเพราะพ่อแม่ยกให้อย่าง พระชาติและพระกัณหาเมืองมุกมาลัย (อรุณ เวชสุวรรณ, 2543)

ข้อเสนอนี้แสดงถึงข้อปฏิบัติภายในครอบครัวที่ต้องมีการปฏิบัติต่อกัน และศีลดังกล่าวเป็นการสนองให้เห็นถึงรูปแบบของความเป็นครอบครัวนั้นสำคัญกว่าเรื่องส่วนตัว โดยเรื่องส่วนตัวนี้เป็นการพิจารณาจากมุมมองของชาวบ้านหรือชาวโลกที่มองหลักการทุกอย่างบนพื้นฐานเดียวกัน ซึ่งอาจมองข้ามว่ามีวิถีชีวิตหนึ่งที่พิเศษและจำเป็นต้องพิจารณาถึงความเป็นไปได้แบบนั้นด้วย

พุทธทาสภิกขุได้ใช้การตรวจสอบแบบคติชนวิทยา เพื่อเสนอให้เห็นวิธีการทำความเข้าใจต่อบริบทของโลกและปรมัตถะต้องพิจารณาอย่างไร ทุกอย่างสามารถเข้าใจได้ผ่านเรื่องเล่าในยุคสมัยนั้น และเป็นเรื่องเล่าหลักที่ประกอบไปด้วยวิถีความเป็นบ้านเมืองและสังคมประกอบอยู่ด้วย ขณะเดียวกันวิธีการโต้แย้งนี้ทำให้เห็นรูปแบบการเข้าใจเรื่องเล่าดังกล่าวนั้นในปัจจุบันได้ลดทอนเป็นแค่เรื่องเล่าขนาดเล็กที่ถูกนำเสนอให้เห็นข้อขัดแย้งในรูปแบบวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่เป็นปุถุชนและอริยบุคคล โดยเรื่องเล่าเหล่านี้ได้ถูกนำเสนอปรับเปลี่ยนหรือเล่าใหม่เพื่อให้เห็นว่าในแง่ของความเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ทรงอิทธิพลนั้นคือบ้านเมืองและสังคมที่ยอมรับความประหลาดเช่นใด และไม่ยอมรับความประหลาดเช่นใด แม้หากความประหลาดเช่นนั้นจะเป็นเรื่องเหมาะสมแต่หากเป็นเรื่องขนาดเล็กและไม่สำคัญต่อวิถีชีวิตก็อาจถูกหลงลืมหรือไม่ให้ความสำคัญอีกต่อไป

การพิจารณาของพุทธทาสภิกขุนี้จึงช่วยทำให้ภาพของเรื่องเล่าไม่ได้สำคัญแค่สังคมอีกต่อไปแต่เป็นการระบุไปที่บุคคลหรือปัจเจกบุคคลที่จะเลือกทำบางอย่างหรืออธิบายบางอย่างโดยปราศจากอิทธิพลหรืออำนาจของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่สังคมจะมากดทับอีกต่อไป

3. พุทธทาสภิกขุกับข้อเสนอการเปิดพื้นที่สาธารณะ การเปิดพื้นที่สาธารณะเป็นแนวคิดที่ทรงอิทธิพลอย่างมากของนักคิดอย่างฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ที่พยายามมองว่า การที่รัฐที่มีอำนาจต่อโลกทัศน์ต่างที่มีการแข่งขันกันสำหรับพลเมืองแบบฆราวาส หน้าที่ของความรับผิดชอบซึ่งกันและกันของพลเมืองทุกคนรวมถึงพลเมืองทางศาสนาคือพวกเขาจะต้องไม่ต่อต้านคุณค่าประโยชน์ที่ศาสนาสามารถให้กับความคิดเห็นทางการเมืองและการก่อตัว

ของเจตจำนงในที่สาธารณะ โดยพวกเขาจะต้องไม่ถือว่าการอ้างศาสนาเป็นเพียงการส่งเสียงไร้สาระตั้งแต่ต้น พลเมืองแบบฆราวาสและพลเมืองทางศาสนาต้องพบปะกันด้วยการใช้เหตุผลในที่สาธารณะในระดับเดียวกันคือมีความเท่าเทียมกัน (พิพัฒน์ พสุธารชาติ, 2562)

ข้อเสนอนี้เป็นทำให้เกิดการขยายพื้นที่การรับรู้ประเด็นต่างๆ ที่อ่อนไหวทางศาสนาไปสู่สาธารณะที่ทุกคนมีสิทธินำเสนอและเล่าเรื่องราวในมุมมองของตนเอง ดังที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชมองเรื่องพระเวสสันดรนั้นถือว่าเป็นภาระต่อสังคมถึงกับต้องลงทุนจ้างพรานเจตบุตรไปเป็นยามอยู่ในป่า คอยห้ามมิให้ใครเข้าไปขอรานอีกได้ พระพุทธเจ้าทรงถือว่าทานเป็นบารมีอย่างหนึ่ง ทรงสนับสนุนให้คนบริจาคทาน เพื่อชำระจิตให้ปราศจากโลก แต่ก็ทรงสอนให้คนอยู่ในศีลพร้อมๆ กัน ทำทานก็ต้องมีศีลด้วย ขาดศีลก็ไม่ได้ ลักเขา ขโมยเขา หรือโกงเขามาสร้างตึกในโรงพยาบาลนั้นไม่ได้บุญ ทุกวันนี้บ้านเมืองกำลังพัฒนา การสอนธรรมนั้นควรระมัดระวัง พิจารณาให้รอบคอบเพื่อมิให้เสียผลแก่การพัฒนา รัฐบาลลงทุนพัฒนาทางเกษตรเป็นเงินหมื่นๆ ล้าน ถ้าหากชาวนาเอาผลที่ตนได้รับจากการพัฒนาการนั้นไปทำบุญสร้างวัดเสียหมด คงอยู่บ้านหลังคาจากผากระแซงต่อไป การพัฒนานั้นก็ไร้ผล (อรุณ เวชสุวรรณ, 2543)

ประเด็นนี้ พุทธศาสนิกชนมองว่าเป็นการตำหนิพระเวสสันดรอย่างร้ายแรง อย่างไรก็ตามการที่พระองค์พร้อมด้วยพระชายาและพระโอรสไปประทับอยู่ในป่า ท้องที่ประเทศเจตราฐ รัฐบาลประเทศนั้นได้แต่งตั้งนายพรานป่าคนหนึ่งคอยถวายอารักขา โดยพรานผู้นั้นก็มีธนูเป็นอาวุธ และมีสุนัขผึ่งหนึ่งเป็นลูกมือในเรื่องนี้ โดยพระเวสสันดรมิได้ทรงขอร้องรบกวนอะไรเลย แต่หากเป็นการแสดงอหิยาตย์ไมตรีของรัฐบาลของเจ้าของประเทศนั้น จัดขึ้นถวายเองจะยกเอาความขื่อนี้มาตำหนิพระเวสสันดรได้อย่างไร แม้ในทุกวันนี้ เวลาคนสำคัญต่างประเทศแม้เพียงคนเดียว แม้จะมีฐานด้อยกว่าพระเวสสันดรก็ตามผ่านเข้าไปในเขตประเทศอื่น เจ้าของประเทศก็จัดกำลังอารักขา มีตำรวจล้อมหน้าล้อมหลังกันมากมายก็ไม่เห็นมีใครยกมาล่ำเลิก กลับถือว่าเป็นอหิยาตย์ไมตรีอันดีงามและเป็นความรอบคอบของทางราชการเสียด้วยซ้ำ เพราะการที่พระมหากษัตริย์ทั้งองค์ พร้อมทั้งพระราชินีและพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ มาประทับอยู่ในประเทศอันเป็นถิ่นกันดาร รัฐบาลเจ้าของประเทศเสียกำลังเจ้าหน้าที่อารักขาเพียงคนเดียวกับหมาฝูงเดียวเท่านั้นยังจะนำมาค่อนข้างอดกันอีกหรือ ถ้าพิจารณาอย่างเป็นธรรมแล้วเรากลับจะเห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นภาระสังคมน้อยที่สุด ฝ่ายรัฐบาลเมืองเจตราฐนั้น ก็ทำถูกแล้วที่ไม่ใจจัดดูดยต่อแขกบ้านแขกเมือง เป็นการทำให้ทางสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศภายนอกทั้งเป็นตัวอย่างอันดีของผู้มีคุณธรรม ซึ่งมีใช้จะคอยพิทักษ์เอาใจใส่เมื่อฝ่ายหนึ่งมีอำนาจาสนา แต่พอเขาหมดอำนาจาสนาแล้ว ก็ไม่มีมีใครสนใจ แล้วยังคอยเหยียบย่ำซ้ำเติมเสียอีกด้วย (อรุณ เวชสุวรรณ, 2543) เป็นการพิจารณาถึงข้อปฏิบัติที่สังคมควรกระทำต่อผู้ที่เป็นนักบวชที่มีมาแต่เดิม แม้โลกปัจจุบันก็ยังมิให้เห็นได้ว่า การคุ้มครองนั้นเป็นเรื่องที่

ชาวบ้านจะถือเอาจากผู้มีอำนาจ ขณะเดียวกันไม่ควรถือว่าชาวบ้านนั้นเป็นภาระแต่ให้ถือว่าเป็นบุคคลที่จำเป็นในการช่วยเหลือมากกว่า แต่ประเด็นที่เสนอนี้สะท้อนว่าควรมีการร่วมคุยกัน เพื่อเปิดพื้นที่ความเข้าใจต่อกัน

การเปิดพื้นที่นี้ยังรวมถึงการให้ชาวคริสต์กับชาวพุทธมาทำความเข้าใจต่อกัน เช่น กรณีพวกที่เป็นชาวพุทธในประเทศลังกาบางคน เขาก็แย้งว่ามันเป็นไม่ได้ เช่นว่า ศาสนาคริสต์มีพระเจ้า ศาสนาพุทธไม่มีพระเจ้า แนวคิดนี้จึงเข้ากันไม่ได้ ฉะนั้น อย่ามาพยายามให้ป่วยการว่า ศาสนาฉันไม่มีพระเจ้า ศาสนาคูมีพระเจ้า หรืออย่างที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาปัญญา ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาศรัทธา จะเปรียบเทียบกันได้อย่างไร จึงไม่นำมาเปรียบเทียบเพราะจะกลายเป็นการดูหมิ่นกันและกัน แต่ที่จริงแล้วการเปรียบเทียบควรจะให้เกิดความรักใคร่กลมกลืนกัน ในแง่นี้จึงมองได้ว่า หากศาสนาพุทธไม่มีพระเจ้า แล้วศาสนาคริสต์มีพระเจ้า ก็ควรพูดเสียใหม่ว่า ฉันก็มีพระเจ้าในความหมายอย่างหนึ่ง เช่นที่เราพูดกันว่า มีกฎของธรรมชาติ จักรวรรดินี้เป็นพระเจ้า ก็มีพระเจ้าด้วยกัน คือมีสิ่งที่สร้างสิ่งทั้งปวงมาด้วยกัน มีสิ่งที่ควบคุมสิ่งทั้งปวง มีสิ่งที่ทำลายสิ่งทั้งปวง มีสิ่งที่ดูแลสัตว์โลกตลอดเวลาในที่ทั้งปวง อย่างนี้ก็พูดได้ว่า เรามีพระเจ้าด้วยกัน แม้รูปร่างจะแตกต่างกัน แต่เรามีพระเจ้าที่ทำหน้าที่ได้อย่างเดียวกัน พุทธทาสภิกขุได้เสนอว่า

“ข้อที่ว่าพระเยซูเป็นลูกพระเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นลูกคนนี้ ก็ไม่แปลก เพราะไม่ได้อยู่ที่ตรงนั้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าท่านสอนอย่างไร ถ้าท่านสอนไม่ให้เห็นแก่ตัว ก็ควรจะไปด้วยกันได้ เพื่อให้คำสอนศักดิ์สิทธิ์ เขาพูดว่า ธรรมนี้ประทานมาจากเบื้องบน มาจากพระเจ้าเบื้องบนนี้ก็เหมือนกัน นี่เราต้องการจะมีปัญญามองเห็นจริง ไม่ต้องเชื่ออะไรที่มองไม่เห็นตัว เราก็บอกว่าพระพุทธเจ้านี้เป็นมนุษย์ ท่านตรัสรู้แล้ว ท่านก็พูด พูดอย่างมนุษย์แล้วส่งขึ้นไปให้ถึงเทวดา เรียกว่า พูดขึ้นไปก็ได้เหมือนกัน เพราะเรื่องที่พูดนั้นสามารถที่จะดับทุกข์ของมนุษย์ได้ หรือเรื่องไม่เห็นแก่ตัวด้วยกัน เราอย่าใช้วิธีที่แตกตันทันให้มันเกิดความแตกต่างหรือเข้าใจกันไม่ได้ เราใช้วิธีที่เอาผลประโยชน์อันสูงสุดเป็นที่ตั้ง” (พุทธทาสภิกขุ, 2548)

การเสนอต่อกันในมุมมองที่แตกต่างกันนั้นเป็นการเสนอที่พุทธทาสภิกขุมองว่าเป็นเรื่องหน้าที่ควรเสนอต่อกันอย่างไร้ตัวตน แม้ชาวพุทธจะนำเสนออีกให้ถือว่าทำไปเพื่อเป้าหมายของการเข้าใจบริบทของผู้อื่น เพราะการนำเสนอเหล่านี้จะช่วยเปิดพื้นที่มากขึ้น การเข้าใจต่อบริบทของสาธารณชนที่พยายามเสนอให้เห็นภาพของความแตกต่างกันของนักบวชและความเป็นจริงทางโลกนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นภาพของศาสนากับความสัมพันธ์กับสังคมที่ดูเหมือนว่าหน้าที่พระนั้นคือการแสวงหาความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณแบบส่วนตัว แต่พุทธทาสภิกขุมองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวพระองค์กับสังคมนั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรม ดังที่ท่านเสนอว่า

“ศาสนาไม่ได้หมายความว่าเพียงการกระทำของปัจเจกบุคคลที่จะก้าวล่วงความทุกข์เท่านั้น เรายังต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้ก้าวล่วงความทุกข์ด้วยเช่นกัน นั่นก็คือว่าเราจะต้องมีความกรุณาแก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะถ้าเราไม่มีความเมตตา กรุณาเสียแล้ว เราก็คือคนที่ยึดถือตัวตนเป็นศูนย์กลาง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิปาตสูตร ขุททกนิกาย ว่า บุคคลที่ฉลาดในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนนั้น เป็นคนที่เศร้าหมอง ดังนั้น คนที่ใฝ่ธรรมะจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นโดยถือว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ ไม่เช่นนั้นแล้วเราก็จะนับถือศาสนากันแต่เพียงลมปากเท่านั้น” (ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, 2557)

การเปิดพื้นที่นี้ยังเสนอให้เห็นรูปแบบของการยอมรับว่าความเป็นมนุษย์ที่ถูกมองว่าไม่ได้ต่างกันในเรื่องของความเป็นมนุษย์ ซึ่งแง่มุมดังกล่าวพุทธทาสภิกขุมองผ่านเรื่องอุดมคติ กล่าวคืออุดมคติของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นใครก็คือการเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะเป็นได้ ไม่มีพระ ไม่มีฆราวาสแม้แต่ความเป็นมนุษย์เท่านั้นที่จะไปสู่ความดีที่สุดหรือสูงสุดที่มนุษย์จะเป็นได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2536) ต่อมุมมองความเป็นปัจเจกบุคคลนั้นจะพบว่าพุทธทาสภิกขุสนใจเป้าหมาย (end) ในฐานะที่เป็นอุดมคติเดียวกัน มากกว่าเครื่องมือ (means) คือการแสวงหาในแง่ของปัจเจกบุคคลนั้นอาจแตกต่างกันไป ขณะเดียวกันก็ต้องทำความเข้าใจด้วยว่าเครื่องมือที่มีความหลากหลายนั้นไม่ได้เป็นปัญหาเท่ากับการใช้เครื่องมือที่ผิดทำให้ไม่ได้ผลลัพธ์ที่น่าพึงพอใจ ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาเครื่องมือที่เหมาะสม ดังนี้

ก. การมีแนวคิดเชิงอุดมคติในการปฏิบัติ หลักธรรมนั้นไม่เลือกกว่าจะเป็นใครก็สามารถจะหลุดพ้นได้เช่นเดียวกัน บนพื้นฐานเดียวกันกล่าวคือ ฆราวาสก็คือสัตว์ที่เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้และทั่วกันทุกคน ทุกคนเกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ถ้าไม่ได้สิ่งที่ควรจะได้นี้ก็ไมควรจะเรียกว่ามนุษย์ สิ่งที่ฆราวาสต้องเรียนรู้และปฏิบัติก็คืออิทัปปัจจยตา การปฏิบัติตามหลักการนี้ถือเอาในแง่ของความเป็นกฎเกณฑ์เช่นเรานึกถึงอิทธิบาท 4 ประการอันเป็นหลักที่จะทำให้ได้รับสิ่งที่พึงปรารถนา แต่อย่าลืมว่าลำพังอิทธิบาทนั้นไม่มีความหมาย แต่ต้องเป็นอิทธิบาทที่เป็นไปอย่างถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตาด้วยจึงจะมีความหมาย หรือธรรมหมวดไหนก็ตามก็ล้วนแต่เป็นธรรมที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตาจึงจะสามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2555)

ข. การเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม เป็นวิธีการที่พุทธทาสภิกขุได้เสนอข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น ความขยันขันแข็ง ซึ่งเป็นหลักที่ทำให้มนุษย์สามารถรอดอยู่ในโลกได้ เป็นการต่อสู้กับความรู้สึกทางสัญชาตญาณ เมื่อมีความรู้สึกอย่างนี้มากก็กลายเป็นความกล้าหาญ และความกล้าหาญนั้นจะพบว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธที่พิจารณาจากการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ขยันขันแข็งจึงสอนหลักธรรมเช่นนี้มาจนถึงพวกเรา ตามประวัติศาสตร์

ของชนชาติไทยก็มีความเข้มแข็งและกล้าหาญเป็นนิสัย สมกับคำว่าเป็นไทย จึงอยู่รอดได้ หรือความกตัญญูเป็นเรื่องความรู้สึกมากกว่าสัญชาตญาณ เป็นเรื่องความคิด เป็นสิ่งที่ต้องอบรม ถ้าคนเลืกกตัญญูต่อบิดามารดาโลกก็ล่มจม และยังรวมถึงกตัญญูต่อวัตถุสิ่งของที่มีในบ้านเรือนหรือในสังคมรวมถึงสัตว์เดรัจฉาน ถ้ามนุษย์มีกตัญญูแล้ว โลกก็ไม่มีทางจะรบราฆ่าฟันกันได้เลย จึงกลายเป็นความผูกพันกันระหว่างมนุษย์และสิ่งต่างๆ รอบตัว (พุทธทาสภิกขุ, 2536)

ข้อเสนอของพุทธทาสภิกขุเป็นการสะท้อนมุมมองที่เด่นชัดในแง่ของการปฏิบัติตนให้เอื้อต่อผู้อื่นเช่นเดียวกับการมองว่าผู้อื่นก็ควรปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในแง่นี้จำเป็นต้องมีอุดมคติที่เป็นหลักการร่วมกันนั่นคือความไม่มีตัวตน ซึ่งเริ่มต้นจากการมองว่าทุกคนควรพูดเรื่องเดียวกันได้ การมองเห็นเลยกว่าที่ภาพลักษณ์ภายนอกนำเสนอ นั้นรวมถึงความเป็นใครและมีวิถีชีวิตอย่างไร อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวนี้ยังช่วยทำให้เกิดการมองอย่างรอบด้านและว่าตามจริงนั้นเป็นการสร้างทัศนวิสัยต่อการมองบนการยอมรับร่วมกัน

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของพุทธทาสภิกขุได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบแนวคิดสำคัญ 2 ด้านคือ

1. ด้านการเปลี่ยนแปลงศาสนาในบริบทสังคมหลังยุคสมัยใหม่ ผ่านการเคลื่อนไหวภายนอกศาสนา เป็นการขยายขอบเขตทางศาสนาสู่สังคมผ่านรูปแบบแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ผ่านการปฏิรูปพระพุทธศาสนา สู่ความเป็นเอกภาพ มีการบริหารปกครองเป็นอันเดียวกัน และการเคลื่อนไหวทางสังคมจากการปฏิรูปสู่ความเป็นเอกภาพ และการเคลื่อนไหวภายในศาสนา รักษาลักษณะเฉพาะของตนเองตามรูปแบบแนวคิดต่อต้านผสมผสาน (anti-Syncretism) ปฏิรูปสู่ความหลากหลาย เป็นไปตามบริบทของชุมชนที่แตกต่างและหลากหลาย/ระบบสังคมแบบมีวรรณะ และในส่วนพระพุทธศาสนานั้นมีการเสนอชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ ก) คัมภีร์ทางศาสนา ข) บุคคลทางพระพุทธศาสนา ด้วยพุทธทาสภิกขุได้นำเสนอผ่านกระบวนการ (1) การต่อต้านคำสอนภายนอกอันเป็นคำสอนแปลกปลอมที่ไม่ใช่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาดั้งเดิมออกเสียแล้วเสนอคำสอนอันบริสุทธิ์ปราศจากแนวคิดอื่น (2) การต่อต้านความเป็นบุคคลพิเศษ พุทธทาสภิกขุเสนอวิธีการจัดโครงสร้างทางสังคมในองค์กรศาสนา และหลักการที่เป็นอุดมคติ

2. ด้านการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางศาสนาในยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งพิจารณาในหลักการ ดังนี้ 1) จริยศาสตร์โลก (a global ethics) คำสอนศาสนาสู่ความเป็นสากล ไม่ใช่ครอบงำจริยศาสตร์ของใครอื่นแต่สร้างการยอมรับทางศีลธรรมร่วมกัน พุทธทาสภิกขุได้เสนอว่าการปฏิเสธความยึดติดตัวตน และยึดหลักการที่เป็นสากล 2) หลังฆราวาสนิยม (post-

secularism) การมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลต่อหลักการที่เป็นสากล โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนาที่ต้องสัมพันธ์กับบุคคล พระพุทธศาสนาถูกพิจารณาในแง่ของการพยายามการเปิดพื้นที่สาธารณะ ด้วยการเสนอกลไกเชิงศีลธรรมในสังคม ขณะที่พุทธทาสภิกขุพิจารณาเรื่องนี้เป็นการเข้าใจต่อบริบทของสาธารณชนที่พยายามเสนอให้เห็นภาพของความแตกต่างกันของนักบวชและความเป็นจริงทางโลกนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นภาพของศาสนากับความสัมพันธ์กับสังคมที่ดูเหมือนว่าหน้าที่พระนั้นคือการแสวงหาความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณแบบส่วนตัว แต่พุทธทาสภิกขุมองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวพระองค์กับสังคมนั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรม และการเปิดพื้นที่สาธารณะ ด้วยการเสนอกลไกเชิงศีลธรรมในสังคม 3) ความเป็นพหุนิยมทางศาสนา (Religious pluralism) ความเป็นศาสนาในวัฒนธรรมที่แตกต่าง จะพบลักษณะนี้ในพระพระพุทธศาสนาที่มีการเสนอว่า (1) ความเป็นหลังสมัยใหม่จากความเป็นปัจเจกผ่านบุคคลในโครงสร้างพระพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่มีรูปแบบการปฏิบัติตนและมีหน้าที่อย่างชัดเจน และ (2) การลดทอนเรื่องเล่าขนาดใหญ่ให้กลายเป็นเรื่องเล่าขนาดเล็ก พุทธทาสภิกขุได้เสนอคติชนวิทยาอันเป็นการพยายามเข้าใจวิถีชีวิตผ่านแนวคิดของชาวบ้าน

บทสรุป

การพิจารณาในกรอบของแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่ผ่านกระบวนการทางสังคมได้พบว่าการพยายามเสนอการปฏิรูปพระพุทธศาสนาผ่านแนวคิดสู่ความเป็นเอกภาพ โดยพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางในการปฏิบัติเชิงโครงสร้าง เพื่อวางโครงสร้างในการมีเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกัน แต่การนำเสนอแนวทางนี้ยังเป็นพิธีกรรมมากกว่าจะเสนอให้กลายเป็นการปฏิบัติได้จริง แม้จะเป็นอย่างนั้น ก็ยังจำเป็นต้องนำเสนอให้เห็นรูปแบบดังกล่าวเพื่อให้เห็นโครงสร้างและการปฏิบัติที่สอดคล้องเป็นอันเดียวกัน แต่ในส่วนการเสนอเชิงโครงสร้างนั้นยังปรากฏข้อบกพร่อง เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา พุทธทาสภิกขุพยายามเสนอการผสมกันระหว่างวัตถุที่ดูจะเป็นศรัทธากับจิตอย่างชัดเจน แต่ก็ยังมีประโยชน์ในการพัฒนาต่อยอดจิตให้อยู่เหนือกว่าวัตถุเหล่านั้นแล้วทำให้กลายเป็นทาส โดยลักษณะดังกล่าวนี้ต่างจากการนำเสนอเรื่องสังคมการเมืองผ่านศีลธรรม แต่การจะทำให้เกิดลักษณะดังกล่าวได้นี้บุคคลต้องเข้าใจวิธีการผสมและเข้าในบริบทเหล่านี้อย่างแจ่มชัดเสียก่อนจึงจะเข้าใจในที่สุด ส่วนทัศนคติมุมมองแนวคิดหลังยุคใหม่นั้น พุทธทาสภิกขุได้เสนอการเสนอจุดตั้งต้นและจุดจบเดียวกันนี้จึงเป็นการทำให้เข้าใจถึงจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุดในแนวทางของความเป็นจริงที่ถูกนำเสนอภายใต้บุคคลที่มีลักษณะเชิงโครงสร้างในการแสวงหาถึงจุดแรกเริ่มและจุดสิ้นสุดผ่านกระบวนการมองที่เป็นอันเดียวกัน แม้ว่าในรายละเอียดอาจดูกระบุรีไว้แตกต่างกันไปเนื่องจากสถานะของปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั้นอาจจะอธิบายหรือให้รายละเอียด เช่นเดียวกับการที่เด็ก

กับผู้ใหญ่อธิบายถึงเป้าหมายของแต่ละบุคคลไม่ต่างกัน เพียงคำอธิบายและข้อจำกัดของแต่ละบุคคลเท่านั้นที่เป็นเครื่องขัดขวางไม่ให้เกิดการยอมรับกันเท่านั้น และการตรวจสอบแบบคติชนวิทยา เพื่อเสนอให้เห็นวิธีการทำความเข้าใจต่อบริบทของโลกและปรมาตมต้องพิจารณาอย่างไร ทุกอย่างสามารถเข้าใจได้ผ่านเรื่องเล่าในยุคสมัยนั้น และเป็นเรื่องเล่าหลักที่ประกอบไปด้วยวิถีความเป็นบ้านเมืองและสังคมประกอบอยู่ด้วย ขณะเดียวกันวิธีการโต้แย้งนี้ทำให้เห็นรูปแบบการเข้าใจเรื่องเล่าดังกล่าวในปัจุบันได้ลดทอนเป็นแค่เรื่องเล่าขนาดเล็กที่ถูกนำเสนอให้เห็นข้อขัดแย้งในรูปแบบวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่เป็นปุถุชนและอริยบุคคล โดยเรื่องเล่าเหล่านี้ได้ถูกนำเสนอปรับเปลี่ยนหรือเล่าใหม่เพื่อให้เห็นว่าในแง่ของความเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ที่ทรงอิทธิพลนั้นคือบ้านเมืองและสังคมที่ยอมรับความประพฤตินั้นใด และไม่ยอมรับความประพฤตินั้นใด แม้หากความประพฤตินั้นจะเป็นเรื่องเหมาะสมแต่หากเป็นเรื่องขนาดเล็กและไม่สำคัญต่อวิถีชีวิตก็อาจถูกลืมหรือไม่ให้ความสำคัญอีกต่อไป

อีกทั้งยังพยายามให้มีการเปิดพื้นที่สาธารณะในการที่สังคมโลกและสังคมพระสงฆ์จะยอมรับกันและกัน พยายามเข้าใจกันระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ข้อเสนอของพุทธทาสภิกขุเป็นการสะท้อนมุมมองที่เด่นชัดในแง่ของการปฏิบัติตนให้เอื้อต่อผู้อื่นเช่นเดียวกับการมองว่าผู้อื่นก็ควรปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในแง่นี้จำเป็นต้องมีอุดมคติที่เป็นหลักการร่วมกันนั่นคือความไม่มีตัวตน ซึ่งเริ่มต้นจากการมองว่าทุกคนควรพูดเรื่องเดียวกันได้ การมองเกินเลยกว่าที่ภาพลักษณ์ภายนอกนำเสนอ นั้นรวมถึงความเป็นใครและมีวิถีชีวิตอย่างไร อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวนี้ยังช่วยทำให้เกิดการมองอย่างรอบด้านและว่าตามจริงนั้นเป็นการสร้างทัศนวิสัยต่อการมองบนการยอมรับร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- เจมส์ กอร์ดอน. (2559). *ฮาเบอร์มาส: มนุษย์กับพื้นที่สาธารณะ*. แปลโดย วรารักษ์ เฉลิมพันธุ์ศักดิ์. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.
- แบ็กเกีนี, จูเลียน. (2563). *อเทวนิยม ฉบับกระชับ*. แปลโดย ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์. กรุงเทพมหานคร: อิลลูมินเนชันส์ เอ็ดิชั่นส์.
- ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน. (2557). *พุทธศาสนิกชน: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงแนวสมัยนิยมในประเทศไทย*. แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระประชา ปสนโน. (2546). *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อดีตชีวิตของพุทธศาสนิกชน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พุทธศาสนิกชน. (2559). *สูตรเวทย์หลวง*. กรุงเทพมหานคร: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, _____.(2548). *ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิไชยา.
- _____. (2555). *อิทัปปัจจยตา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา.
- _____. (ม.ป.ป.). *คำสอนฮวงโป*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,
- _____. (2536). *ผู้ครองเรือน*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). (2561). *ศาสนาคืออะไร*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2554). *พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*. แปลโดย พินิจ ลาภธนานนท์. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณ เวชสุวรรณ. (2543). *วิวาทะ: ความเห็นไม่ตรงกันระหว่าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับ ท่านพุทธศาสนิกชน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา.
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2562). "การหันไปสู่ศาสนาของเยอร์เกน ฮาเบอร์มาส". ใน *ฮาเบอร์มาส กับสังคมแบบหลังฆราวาส*. บรรณาธิการโดย พิพัฒน์ พสุธารชาติ. กรุงเทพมหานคร: ILLUMINATIONS EDITIONS.
- มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Gavin D'Costa. (2005). "Postmodernity and Religious Plurality: Is a Common Global Ethic Possible or Desirable?", *The Blackwell Companion to Postmodern Theology*. Edited by Graham Ward. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Kelvin Knight. (1998). *The Macintyre Reader*. Oxford: Polity Press,
R.M.Maclver. (1998). “The Deep Beauty of the Golden Rule”. *Philosophy and Contemporary Issues*. edited by John R. Burr and Milton Goldinger. 9th edition. New Delhi: Prentice-Hall.



สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

The Symbols of Dhamma Riddles in Pathamasabodhikatha

¹พระมหาทรงวิทย์ สิริ

Phramaha Songvit Siri

²บุปผา บุญทิพย์

Buppa Buntip

³สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ

Saharot Kittimahacharoen

⁴พรชัย หะพินรัมย์

Pornchai Hapinrum

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of humanities, Ramkhamhaeng University

Email: tri3sri_33@hotmail.com

Received: August 1, 2022; **Revised** August 15, 2022; **Accepted:** August 30, 2022.



บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา 2) เพื่อศึกษาลักษณะสำคัญของปริศนาธรรม 3) เพื่อศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

ผลการวิจัยพบว่า พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนา เมื่อ พ.ศ. 2387 รวมทั้งสิ้น 29 ปริเฉท โดยการศึกษาความสำคัญของปริศนาธรรมได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม เพื่อค้นหาปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และจัดเรียงข้อมูลไว้ 3 ขั้นตอน คือ 1) สืบค้นปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา 2) จัดระเบียบข้อมูล เพื่อประมวลหลักธรรมในพระไตรปิฎก 3) อภิปรายข้อมูล เพื่อให้เห็นเหตุผลและที่มาของปริศนาธรรม

ผลการวิเคราะห์พบว่า สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถามีทั้งสิ้น 77 แห่ง และจัดเป็นหลักธรรมได้ทั้งสิ้น 61 ประการ คือ (1) สัจจะ (2) ปฏิจจสมุปบาท (3) อิทธิบาท 4 (4) บุญนิมิตแห่งมรรค 7 (5) วิสุทธิ 7 (6) โพชฌงค์ 7 (7) สัตถุการวตา (8) มหะ 3 (9) ไตรลักษณ์ (10) สันติ (11) วัตถุสาม (12) พรโตโฆสะ (13) มิตรแท้ 4 (14) กามตัณหา (15) กรุณา (16) ศรัทธา (17) กิเลสสาม (18) บารมี 10 (19) กิเลสสาม (20) วิชชา 3 (21) นิรามิสสุข (22) ปุพเพตปญญา (23) อธิษฐาน (24) เมตตา (25) อุเบกขา (26) มุทิตา (27) ปุคคลัญญ (28) ประมาณ 4 (29) ธรรมจักขุ (30) กามาทีนวกถา (31) เนกขัมมานิสังสกถา (32) โลกัตถจริยา (33) โลกุตตรธรรม (34) โลภะ (35) ปฐมอาราม (36) กัลยาณมิตร (37) สากบารมีญาณ (38) อิทธิปาฏิหาริย์ (39) พุทธวงศ์ (40) กตัญญูกตเวที (41) อริยทรัพย์ (42) สามัคคี (43) อิสสา (44) อาฆาต (45) ติฏฐธัมมเวทนียกรรม (46) สังฆทาน (47) ครุธรรม 8 (48) กุหา (49) ยมกปาฏิหาริย์ (50) ภพ 3 (51) มรณัสสติ (52) นาถกรรมธรรม 10 (53) อัมมบูชา (54) สังเวช (55) อัปมาท (56) สังคายนา (57) อุปายโกศล (58) พุทธานุสติ (59) ทิณทกรรม (60) ปัตถนา (61) ธรรมทายาท

คำสำคัญ: สัญลักษณ์, ปฐมสมโพธิกถา, ปริศนาธรรม

Abstract

The objectives of this research were; 1) the background Pathamasabodhikatha; investigates 2) the importance of dhamma riddles; and studies 3) the symbols of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha. The method of qualitative research was employed with the presentation of the findings in the form of analytical description.

Findings show that Pathamasabodhikatha written by Somdej Phra Maha Samana Chao Krom Phra Paramanujitajinorasa was to pay respect to King Rama III who requested this in 1844. He Chapters and episodes were added with the total of twenty-nine. The researcher studied the popular symbol to the meaning and the methods of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha. The analysis process and information organization were conducted in three steps as follows. 1) Searched for the dhamma riddles as apparent in Pathamasabodhikatha. 2) Organized the information to process the dhamma principles in Tripitaka. 3) Discussed the information to determine the causes and background of the dhamma riddles.

The study of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha found seventy-seven dhamma riddles and could be processed as sixty-one. These are (1) Sacca;

(2) Patirupadesavasa; (3) Iddhipada 4; (4) Prognostication of Magga 7; (5) Visuddhi 7; (6) Bojjhanga 7; (7) Buddha Caravata; (8) Matha 3; (9) Trilakkhana; (10) Santi; (11) Vatthukamaya; (12) Bhooradhokosa; (13) True Friends 4; (14) Kamatanha; (15) Karuna; (16) Faith; (17) Kilesakama; (18) Parami 10; (19) Kilesmara; (20) Vijja 3; (21) Niramesukkha; (22) Pubbekatapunnata; (23) Praying; (24) Metta; (25) Upekkha; (26) Mudita; (27) Puggalannu; (28) Pamana 4; (29) Dhammacaksu; (30) Kamadinava-katha; (31) Nekkhammanisamsa-katha; (32) Lokattha-cariya; (33) Lokuttara-dhamma; (34) Lobha; (35) Pathamaararam; (36) Kalyanamitta; (37) Savakaparami Nana; (38) Iddhi-patihariya; (39) Buddhawong; (40) Katannukatavedi; (41) Ariya-dhana; (42) Samakkhkhi; (43) Issa; (44) Byapada; (45) Ditthadhamma-vedaniya-kamma; (46) Sanghadana; (47) Garu-dhamma 8; (48) Kuha; (49) Ymk-patihariya; (50) Bhava 3; (51) Maranassati; (52) Nathakarana-dhamma 10; (53) Dhamma-puja; (54) Samvedha; (55) Appamada; (56) Sangkhayna; (57) Upaya-kosalla; (58) Buddhanussati; (59) Thanthkrmm; (60) Patthana; and (61) Dhamma-thayath.

Keyword: the symbols, Pathamasabodhikatha, dhamma riddles.

บทนำ

พระปฐมสมโพธิกถา เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นหนึ่งผลงานนิพนธ์ชิ้นสำคัญของวรรณคดีไทยในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยังเป็นพระนิพนธ์ที่ได้รับการยกย่องทั่วไปว่าเป็น “เพชรน้ำเอก” ของวงการนักประพันธ์แห่งประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะเป็นบทประพันธ์ที่แสดงถึงคุณค่าทางภาษาได้อย่างงดงาม ครอบคลุมรอบด้านผ่านทางสุนทรียศาสตร์ และวรรณศิลป์ทางภาษา แสดงถึงความรู้ ความฉลาด และความสามารถของผู้นิพนธ์ในการเรียงร้อยถ้อยคำภาษาได้อย่างวิจิตรพิสดาร เชิงพรรณนาความพุทธประวัติ ในรูปแบบร้อยแก้วที่มีภาษาสัมผัสตลอดทั้งเรื่อง ประกอบไปด้วย หลักเกณฑ์ทางภาษาต่าง ๆ ที่นักวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีใช้เป็นฐานในการคิดค้น ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จนสามารถพัฒนาเป็นหลักการรูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมและวรรณคดีไทยให้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งผู้ประพันธ์สมัยใหม่ก็สามารถศึกษาและต่อยอดผลงานนิพนธ์ได้ โดยให้บทประพันธ์ที่มีชื่อว่า “พระปฐมสมโพธิกถา” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558) เป็นต้นธารในการรังสรรค์ผลงานให้วิจิตรพิสดารได้เช่นกัน

บทประพันธ์ “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ เป็นสมบัติอันล้ำค่าของวงการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและของชาติไทย สมบูรณ์ด้วยสมบัติแห่งวรรณคดี จะพิจารณาในด้านการนิพนธ์จะศึกษาในทางภาษา จะหาความรู้ในทางประวัติพระพุทธเจ้า จะพิเคราะห์ในทางกวีโวหาร

โดยเฉพาะเทศนาโวหารก็มีอยู่ทุกประการ มีทั้งโอชารสแห่งพากยนิพนธ์ครบทุกรสตามแบบ
อลังการศาสตร์มิได้บกพร่องเลย กล่าวได้ว่าเป็นอนรรฆมณีดวงหนึ่งในวรรณคดีของชาติไทย
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. 2505 : คำนำ) อย่างไรก็ตาม วรรณคดี
พระปฐมสมโพธิกถาเป็นบทนิพนธ์ที่ยากแก่การทำความเข้าใจ เหมาะสำหรับบัณฑิตมากกว่า
สามัญชนทั่วไป เพราะมีอรรถรสและสาระชั้นนอกรีธรรม ผู้ที่จะศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ให้ซาบซึ้ง ลุ่ม
ลึก จะต้องเป็นผู้ที่มีภูมิหลังทางวรรณคดี และรู้ปรัชญาพุทธศาสนามาก่อนพอสมควร นอกจากนี้
ยังต้องรู้ศัพท์ แจกแจงให้ถึงราก (สุจิตต์ พงศ์ไพบูลย์. 2514 : คำชี้แจง)

พระปฐมสมโพธิกถาสำนวนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มี
นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะและวิเคราะห์เนื้อหาบางตอนไว้ ดังเช่น สุภาพรณ ฌ บาง
ช้าง (2533 : 85) ได้กล่าวยกย่องไว้ว่า พระปฐมสมโพธิกถาเป็นผลงานวรรณคดีที่มีความงามใน
การแต่งเป็นเลิศเรื่องหนึ่งในวรรณคดีไทย เมื่อได้ตรวจเทียบกับพระปฐมสมโพธิกถาฉบับ
ภาษาไทย กับปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลีได้พบว่า พระปฐมสมโพธิกถาฉบับภาษาไทย ของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นงานแปล ภาษาบาลีเป็นภาษาไทยที่เยี่ยมที่สุด
ในบรรดาหนังสือแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพราะสามารถแปลรักษาคำ รักษาความใน
สำนวนบาลีออกมาในรูปภาษาไทย ที่เป็นภาษาไทยในวรรณคดีชั้นสูง

พรพรรณ ธารานมาศ (2532 : 411) ได้ให้ความเห็นว่า วรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถานี้
มีลีลาการเขียน (style) และจุดมุ่งหมายในการแต่งแตกต่างไปจากหนังสือพุทธประวัติเล่มอื่น ๆ
นักปราชญ์ราชบัณฑิตจึงยกให้เป็นวรรณคดีแบบฉบับ (classic) ที่มีความสมบูรณ์ด้วยวรรณศิลป์
และความเยี่ยมยิ่งในด้านความไพเราะ นอกจากนี้ ญัฐฉิ สุทธิสงคราม (2505 : 572) ได้แสดง
ทัศนะว่า วรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถานี้มีความแพรวพราวไปด้วยศัพท์และโดดเด่น อ่านแล้วทำ
ให้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจ ถึงตอนสนุกก็รู้สึกเร้าเริงเบิกบาน ถึงตอนเศร้าก็รู้สึกสลด ใจหาย
ถึงตอนน่าเกลียดก็รู้สึกหวั่นไหวสะพรึงกลัว จึงปรากฏชัดว่า วรรณคดีเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึง
ความสามารถในการใช้ภาษาวรรณศิลป์ หรือนิรุตติปฏิบัติสัมภิตาของผู้รจนาเป็นอย่างดี

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม (2529 : 91-95) ได้แสดงความเห็นว่า ลักษณะเด่นของพระปฐม
สมโพธิกถาอีกประการหนึ่ง คือ เป็นวรรณคดีที่อุดมไปด้วยหลักพุทธธรรม มีอรรถรสและสาระ
ชั้นนอกรีธรรม คือ ธรรมะชั้นสูงที่มุ่งโน้มน้าวจิตใจคนให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดา
หรือพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป และถือว่าเป็นหนังสือที่อ่านวนประโยชน์อย่างสูง
ทั้งทางศาสนาและวรรณคดี

ดวงมน จิตรจันทน์ (2540 : 185-187) ได้กล่าวว่า พระปฐมสมโพธิกถานี้ เป็นงาน
ประพันธ์ประเภทร้อยแก้วกวีนิพนธ์ (poetic prose) คือ นอกจากจะบันทึกข้อเท็จจริง
เหตุการณ์สำคัญแล้ว ยังมุ่งผลทางสุนทรียะด้วย คุณสมบัติเชิงกวีนิพนธ์ของเรื่องพระปฐมสมโพธิ

กถา คือ การใช้องค์ประกอบของภาษานับตั้งแต่เสียง คำ กลุ่มคำ และประโยค เป็นวัสดุสร้างแรงกระทบอารมณ์ที่เรากรับรู้ของผู้อ่านอย่างไม่ปรากฏในการสื่อสารตามปกติ จุดมุ่งหมายของเรื่องพระปฐมสมโพธิกถามีใช้การเล่าเรื่องพุทธประวัติ แต่เป็นการให้การรับรู้ทางความหมายอันลึกซึ้งของพุทธประวัติผ่านกระบวนการตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงนิพนธ์จึงต้องอาศัยกลวิธีทางภาษาอย่างมุ่งให้ประกอบวัสดุทุกส่วนมีความหมายมากที่สุด

จากการที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้อย่างเด่นชัดทำให้ทราบว่า “พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้น เป็นวรรณคดีไทยเชิงร้อยแก้วที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นิพนธ์ได้ใช้หลักภาษาศาสตร์ผสมผสานกับวรรณศิลป์ในการรจนาได้อย่างประณีต สละสลวย และงดงามตามแบบฉบับวรรณคดีไทย มิเพียงเท่านั้น เนื้อหาการพรรณนาของพระปฐมสมโพธิกถา ยังประกอบไปด้วย หลักพุทธธรรมเป็นสำคัญ “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์-ตอนต้น และเป็นต้นฉบับแห่งการประพันธ์ร้อยแก้วแบบอสังการศาสตร์ ดังนั้น จึงทำให้ผู้ศึกษาต้องพิจารณาเนื้อหาและความหมายในพระปฐมสมโพธิกถาให้ถ่องแท้ โดยใช้เครื่องมือจากทฤษฎีสัญลักษณ์ค้นหาความหมายที่แท้จริง และเพื่อวิเคราะห์ปรีชาธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อหาสาระของพระปฐมสมโพธิกถา ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยการตีความหรือการถอดความให้เห็นเป็นสัญลักษณ์รูปธรรมที่ชัดเจน

นอกจากนี้ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2514 : คำชี้แจง) อธิบายว่า ผู้อ่านต้องมีความรู้ในด้านของศัพท์ธรรมะที่ปรากฏเป็นรูปภาษาบาลี กระทั่งแจกแจงให้ได้ถึงรากศัพท์ เป็นฐานการศึกษาด้วย หากไม่ทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวอย่างละเอียดรอบคอบ ก็อาจเป็นสาเหตุให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปจากความต้องการของผู้แต่ง

อีกประการหนึ่ง ปัญหาสำคัญในการศึกษา “พระปฐมสมโพธิกถา” นั้น คือ การขาดองค์ความรู้หรือเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงอรรถและพยัญชนะอย่างเป็นระบบ นั่นคือ ยังขาดการทำความเข้าใจในเรื่อง “สัญลักษณ์” ซึ่งสัญลักษณ์ถือเป็นลักษณะสำคัญที่บ่งชี้ความหมายอย่างไม่ตรงไปตรงมา มีนัยสำคัญแฝงอยู่ตามเนื้อหาสาระ โดยต้องอาศัยหลักการตีความเพื่อขยายความให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและชัดเจน โดยสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถานั้นมีหลากหลาย ทั้งปรากฏในรูปของภาพพจน์ หรือลักษณะทางภาษาที่ใช้ผ่านพยัญชนะอันสามารถสื่อถึงสภาวะธรรม ปรีชาธรรม อารมณ์ สุนทรียภาพ ตลอดจนพระอัจฉริยภาพของผู้นิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้ศึกษา “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ จำต้องพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “สัญลักษณ์” ให้มาก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงเนื้อหาสาระทั้งต้นและลึกของวรรณกรรมชิ้นนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ วงเดือน สุขบาง (2524 : 7) พบว่า ภาษาที่ใช้ในพระปฐม

สมโพธิกถาส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ (symbol) ความหมายจะไม่ตรงตามอรรถ (denotation) หากแต่มีความหมายเชิงแนะนำภาพ หรือความหมายโดยนัย (connotation) ผู้อ่านจึงยากที่จะเข้าใจได้ การที่จะเข้าใจภาษาที่เป็นสัญลักษณ์นั้นจึงจำเป็น ต้องมีองค์ความรู้ และความรู้สึกพิเศษในทางภาษา (sense of language) คือ จะต้องมีความรู้ดีกว่า ถ้อยคำที่กวีใช้อย่างนั้น ๆ หมายความว่าอย่างไร จึงจะอ่านได้เข้าใจและได้รสวรรณคดีตามที่ผู้นิพนธ์ปรารถนา ผู้ศึกษาจะต้องใช้วิจารณ์ญาณในการศึกษาวิเคราะห์ และตีความเพื่อสื่ออรรถสาระอย่างถูกต้องอันจะเป็นอุปการะต่อการศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาได้อย่างเข้าใจ เข้าถึง ชัดเจน และไม่หลงประเด็น (เปลื้อง ณ นคร, 2527 : 355)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเนื้อหาวรรณคดีเรื่อง “พระปฐมสมโพธิกถา” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพื่อค้นหาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรม ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผ่านกระบวนการตีความอย่างสร้างสรรค์และรัดกุม ซึ่งการตีความนี้ถือเป็นหลักวิธีการอันสำคัญที่ทำให้เข้าใจเนื้อหาทั้งความหมายตรงและความหมายโดยนัย และเข้าใจเจตนาของผู้ส่งสาร ทั้งเนื้อเรื่องและน้ำเสียง ซึ่งนับเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจหลักธรรมคำสอนได้ (วิณา วิสเพัญ, 2535 : 14) เนื่องจากการศึกษารูปแบบสัญลักษณ์เพื่อค้นหาปริศนาธรรมนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อนำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา จากบทบาทตัวละคร ฉาก บทสนทนา หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของพระมหาบุรุษ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์วิจารณ์ตีความเชิงสัญลักษณ์ตามกรอบแผนการวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังของวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะและความสำคัญของปริศนาธรรม
- 3) เพื่อศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เป็นการวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีการอธิบายพรรณนาเนื้อหาเพื่อทำการวิเคราะห์เป็นหลัก มีการรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาวรรณกรรมพระปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. 2505 โดยคณะ

สงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดทำเนื่องในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสสานุกโร เจริญพานิช) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเนื้อหาและนำมาวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นปริศนาในรูปแบบสัญลักษณ์นิยม

2. ขอบเขตด้านเอกสารมี 3 ประการ ดังนี้

(1) ศึกษาเนื้อหาในพระปฐมสมโพธิกถาที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ภาษาเพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(2) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อทราบต้นแหล่งของหลักธรรมที่มาในพระไตรปิฎก

(3) ข้อมูลหัตถภูมิ ได้แก่ หนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หลักธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เช่น พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมและพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อใช้ในการสืบค้นความหมายและใช้ในการวิเคราะห์ปริศนาธรรมเป็นหลัก และหนังสือพระปฐมสมโพธิกถาพระครูกลยาณสิทธิวัฒน์ เพื่อใช้ในการตีความและขยายความหลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

3. ขั้นตอนศึกษาและรวบรวมข้อมูล

(1) รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิกถา

(2) รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์ คือ การศึกษาแนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์ที่อธิบายลักษณะของการแทนความ โดยเปรียบเทียบสิ่ง ๆ หนึ่งให้เกิดความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่งจนเกิดความหมายเป็นรูปธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม ได้แก่ กระบวนการศึกษา โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปกติมาใช้ในความหมายใหม่ อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ (ลัดดา ปานทัย, 2520 : 299) เพื่อค้นหาปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(3) รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีการตีความและการขยายความ ดังนี้

(1) การศึกษาทฤษฎีการตีความ คือ การศึกษาลักษณะความสำคัญในการอ่านเพื่อพยายามเข้าใจความหมายและถอดเอาความรู้สึกอารมณ์สะท้อนใจจากบทประพันธ์ที่ผู้เขียนสื่อให้แก่ผู้อ่าน อาจจะแปลหรือตีความได้ตรงกับ ความมุ่งหมายหรือเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ก็ได้ หรือบางครั้งอาจจะเข้าใจความหมายตามวิธีการของตน โดยอาศัยพื้นความรู้เดิม ความสนใจ ประสบการณ์ จินตนาการ ทักษะคติ ระดับสติปัญญาและวินัย ด้วยการใช้

วิจารณ์ญาณในภาษาที่มีความหมายโดยตรงและภาษาที่มีความหมายโดยนัย (ชวน เพชรแก้ว. 2521 : 63) เพื่อถอดความของเนื้อหาที่เป็นปริศนาในพระปฐมสมโพธิกถา

(2) การศึกษาทฤษฎีการขยายความ คือ การศึกษาลักษณะการอ่านเพื่ออธิบายเพิ่มเติมให้ละเอียดขึ้นภายหลังจากการได้ตีความแล้ว โดยการขยายความอาจจะต้องยกตัวอย่างประกอบหรือมีการอ้างอิงเปรียบเทียบให้ได้เนื้อความกว้างขวางออกไปจนเป็นที่เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น (สนิท ตั้งทวี. 2528 : 129) ในการอธิบายเนื้อหาที่เป็นปริศนาของพระปฐมสมโพธิกถาให้ปรากฏเป็นหลักฐาน

4. ขั้นตอนวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เสนอผลงานวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา” มีผลการวิจัยดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พระปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์เชิงพุทธประวัติที่อธิบายเรื่องราวความเป็นมาของพระบรมศาสดาอย่างละเอียด เป็นวรรณคดีนิพนธ์ประเภทร้อยแก้วอันประกอบไปด้วยภาษาเชิงวรรณศิลป์ที่มีความสละสลวยในรูปแบบสุนทรียศาสตร์และอภิปรัชญาศาสตร์ นับเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าในด้านการสรรเสริญพุทธคุณ พุทธปาฏิหาริย์ และพุทธธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเจริญพระราชศรัทธาและเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. 2387 ฉบับที่ทรงรจนานี้ทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับของเก่า ทรงตัดและเติม ขยายความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งทางมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็นบทตอนเพิ่มขึ้น รวมมี 29 ปริจเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย

ส่วนพระปฐมสมโพธิกถาที่ปรากฏในหอสมุดแห่งชาติเป็นภาษาบาลีนี้มีอยู่ 2 สำนวนด้วยกัน โดยสำนวนที่ 1 มี 22 ปริจเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และเวลาที่แต่ง ดังนั้น จึงเข้าใจว่าปฐมสมโพธิกถาสำนวนนี้เป็นของเก่า สำนวนที่ 2 มี 29 ปริจเฉท แต่ผู้แต่งภาษาบาลีบอกไว้ท้ายเรื่องว่ามี 30 ปริจเฉท (สนิท ตั้งทวี, 2527 : 201) และสำนวนที่ 2 นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เมื่อเดือนยี่ พ.ศ. 2387 ทรงพระนิพนธ์ตามคำกราบทูลอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิชิต แต่ครั้งยังเป็นกรมหมื่นนุชชิโนรส และสำเร็จบริบูรณ์ในวัน

รวม 14 คำ เดือน 7 พ.ศ. 2388 รวมเวลาประมาณ 1 ปี กับ 5 เดือน ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทย และลดจำนวนปริเฉทลงเหลือเพียง 29 ปริเฉท เพราะไม่ได้แบ่งปริเฉทต้นเป็น 2 ภาค ซึ่งเรียกว่า บุพภาคและปัจฉิมภาค

พระปฐมสมโพธิกถาฉบับภาษาบาลีสำนวนแรก ได้แปลเป็นภาษาไทยแล้วเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏฉบับพิมพ์ มีแต่จารึกลงในใบลานอยู่ตามวัดต่าง ๆ (วงเดือน สุขบาง, 2524 : 37) ส่วนสำนวนที่ 2 ได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง ครั้งแรกพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2437 (ร.ศ.113) ที่โรงพิมพ์อารับราตรี ส่วนครั้งหลังสุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2530 ที่โรงพิมพ์อำนวยการสาส์น นอกจากพระปฐมสมโพธิกถาทั้ง 2 สำนวนดังที่กล่าวมาแล้ว ในหอสมุดแห่งชาติยังมีพระปฐมสมโพธิแปลร้อยที่ปรากฏไว้ให้ศึกษาสืบต่อกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ปริศนาธรรม หมายถึง ปริศนาในทางธรรมหรือปัญหาในทางธรรมก็เรียก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 719) ธรรมะแอบแฝงก็เรียก มีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือ การตั้งปัญหาเชิงถาม-ตอบ (ปจฺฉา-วิสัชนา) ที่บรรดาเหล่าสาวกผู้มีความสงสัยในพระธรรมวินัยใช้เป็นอุบายในการแสวงหาคำตอบจากพระพุทธเจ้าหรือจากนักปราชญ์ผู้มีความเฉลียวฉลาดและเชี่ยวชาญในการตอบวิสัชนาข้อปัญหาธรรมต่าง ๆ ให้มีความกระจ่างชัดแจ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตอบหรือการแก้ไขปริศนาธรรมนี้จะต้องเป็นคำตอบที่แสดงถึงความรู้เรื่องธรรมเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าปริศนาธรรมข้อนั้นจะมีคำตอบอื่นที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ แต่ก็มีความเป็นไปได้ในโลก และในบางครั้งคำตอบเหล่านั้นอาจไม่เป็นที่พอใจหรือไม่มีความถูกต้องตามที่คนผู้ทดสอบปริศนา พระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ก็จะมาเป็นผู้ไขปริศนานั้นด้วยเหตุผลทางธรรมะ จึงจะถือว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องอย่างแท้จริง (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529 : 142) ซึ่งการทดสอบปัญญาด้วยปริศนาธรรมนี้ มีองค์ประกอบสำคัญดังต่อไปนี้

1) การตั้งปริศนาธรรมเป็นข้อ

การตั้งปริศนาธรรมเป็นข้อมักเป็นลักษณะการถาม-ตอบเพื่อหยั่งเชิงภูมิรู้ของผู้ทดสอบ ลักษณะของปริศนาธรรมในการถาม-ตอบนี้จะเป็นปัญหาธรรมที่สั้น ชัดเจน เข้าใจง่าย ขณะเดียวกัน ยังเป็นการเปรียบเทียบปริศนาที่ถาม-ตอบว่าสิ่งนี้คือที่สุด ไม่มีสิ่งอื่นจะมาเปรียบได้ (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2545 : 255) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตั้งปัญหาธรรมเชิงที่สุดอันเป็นไปตามหลักโยนิโสมนสิการก็มีปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

โดยการพิจารณานี้ได้เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ในคราวล่วงเลยปัจจุสมัย พระองค์ได้ทรงพิจารณาหลักปฏิจจสมุปบาทธรรม คือ การพิจารณาให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่าง ๆ ซึ่งอาศัยปัจจัยสืบทอดกันโดยพิจารณาให้เห็นความเกิดขึ้นแห่ง

ทุกข์หรือลำดับแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏโดยอนุลอมเป็นที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561 : 255) ดังข้อความในพระปฐมสมโพธิกถาว่า

“ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยามสมัยใกล้ปัจจุกาลจึงหยังพระญาณลงพิจารณาในปัจจุกาลอันเป็นที่สังสม แห่งพระบรมสรรเพชญพุทธเจ้าทั้งปวง ทรงพิจารณาในพระปฏิจาสุมุปาบาทธรรม มีอาทิ คือ เป็นปัจจัยให้บังเกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้บังเกิด สฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้บังเกิดอวิชชา อวิชชาเป็นปัจจัยให้บังเกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้บังเกิดวิญญาน วิญญาน เป็นปัจจัยให้บังเกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้บังเกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้บังเกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้บังเกิดภพ ภพเป็นปัจจัยแก่ชาติ ชาติเป็นปัจจัยแก่ชรามรณโสภ ปริเทวทุกข์โทมนสอุปายาสทั้งหลายต่าง ๆ ย่อมบังเกิดอาลัยซึ่งกันแลกันเป็นลำดับ นับว่าที่เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวงด้วยประการดังนี้”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558 : 108-109)

จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่า ปริศนาธรรมที่ปรากฏในข้อนี้ ได้แก่หลักปฏิจาสุมุปาบาทที่อธิบายลำดับความเกิดขึ้นของเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกัน เป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน หมุนเวียนเป็นวงจรจนถึงที่สุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ โดยเริ่มจากกระบวนการของการไม่รู้ อริยสัจ คือ ตัวอวิชชาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดการปรุงแต่งสังขาร เมื่อสังขารบังเกิดจึงทำให้เกิดวิญญาน คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ที่รับทราบจนเกิดมีนามและรูป อันได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงทำให้สฬายตนะปรากฏ (อายตนะภายใน 6) กล่าวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นกิเลสก่อให้เกิดกรรม เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ คือ ความกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นลักษณะประสานจิตกับอารมณ์เกิดการประชุมพร้อมกันแห่ง สภาวะธรรม 3 ประการ คือ อารมณ์ + วัตถุ + วิญญาน เมื่อมีผัสสะเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ทั้ง 6 นั้น ๆ เมื่อมีเวทนาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดตัณหา คือ ความทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ เมื่อมีตัณหาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดภพ ได้แก่ ภวະชีวิต คือ กรรมภพ และอุปตติภพ เมื่อมีภพเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดชาติ คือ ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย (ขันธ 5) และเพราะมีชาติเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดชรามรณะ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561 : 253-254)

2) ปริศนาธรรมที่ต้องอาศัยการตีความ

ปริศนาธรรมที่อาศัยหลักการตีความเพื่อค้นหาลักษณะที่ซ่อนอยู่นั้น ผู้ไขปริศนาจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีองค์ความรู้ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเข้าใจภาษาพระพุทธานุศาสน์อันได้แก่ การเข้าใจหลักภาษาบาลี-สันสกฤต เป็นเบื้องต้น เพราะภาษาบาลี-สันสกฤตนี้ถือเป็นแหล่งปฐมภูมิที่

บันทึกหลักธรรมคำสอนไว้มิให้คลาดเคลื่อนหายไปจากเค้าเดิมของอรรถและพยัญชนะ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการถอดความหมายและแปลเป็นภาษาไทยในรูปแบบร้อยแก้วบ้างร้อยกรองบ้าง ทั้งนี้ เพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้ไขปริศนาธรรมนั้นสามารถเข้าใจ อรรถและพยัญชนะของปริศนาธรรมในพระสูตร ชาตก และวรรณคดีพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ปริศนาธรรมที่ต้องอาศัยการตีความนี้เองจึงเป็นปริศนาที่ท้าทายให้ต้องใช้ความรู้ที่รอบคอบเข้ามาวิเคราะห์ปริศนา เนื่องจากต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ของปริศนา และการตีความในตัวปริศนาเพื่อเชื่อมโยงกับหัวข้อธรรมที่สอดคล้องกับคำตอบ จึงจะแก้ปริศนาขั้นนั้นออก (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2545 : 280)

ในพระปฐมสมโพธิกถาก็น่าจะเป็นจะต้องมีองค์ความรู้ในเรื่องของหลักภาษาและการเข้าใจรสความของวรรณคดีประกอบด้วยกัน เหตุเพราะพระปฐมสมโพธิกถานี้เป็นวรรณคดีที่มีอายุมาก ทั้งยังเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาแบบฉบับ (classic) (วงเดือน สุขบาง, 2524 : 61) ที่ประกอบไปด้วย ภาษาวรรณศิลป์ในรูปแบบอภิปรัชญาและสุนทรียศาสตร์ มีความหมายตรงตามอรรถและความหมายโดยนัยในแง่อุปมาอุปไมยมากมาย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเข้าใจหลักภาษาและรสความหมายของคำแต่ละบท เพื่อเป็นปัจจัยในการค้นหาความหมายและตีความปริศนาธรรมที่แอบแฝงอยู่ในเนื้อหาของพระปฐมสมโพธิกถา ดังความตอนหนึ่ง ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาหมู่สัตว์แล้วทรงเปรียบเทียบเหล่าสัตว์ในโลกเหมือนดอกบัว 4 เหล่าว่า

“ครูนาคุดจดอกอุบลพุ่มบุณฑริกชาติทั้งหลายต่าง ๆ บางดอกก็เพิ่งอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็งอกมีก้านเจริญ แต่ยังอยู่ใต้น้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นมาพอเสมอลงน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพ้นน้ำเกือบใกล้บาน และดอกบัวทั้ง 4 จำพวกนี้อุปมาฉันใด ก็เหมือนด้วยพระสัพพัญญูทรงพิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย 4 จำพวก ประจักษ์แจ้งด้วยพระพุทธจักขุญาณ ก็มีอุปมาฉันนั้น” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558 : 127)

จากข้อความดังกล่าวทำให้ตีความได้ว่า คำว่า “ดอกบัว” นี้เป็นคำปริศนาที่ให้ ความหมายในแง่อุปมาอุปไมย หมายถึง สัตว์โลกทั่วไปที่เกิดอยู่ในภุมมภูมิหรือภพในปัจจุบัน โดยดอกบัวทั้ง 4 จำพวกนี้ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเหมือนบุคคลทั้ง 4 จำพวก ดังนี้

1. อุคฆฏิตัญญบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่บานเหนือหน้า เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมเพียงสังเขป ก็สามารถตรัสรู้มรรคผลได้โดยฉับพลัน
2. วิปจิตัญญบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่บานเสมอน้ำ เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมอย่างละเอียด ก็สามารถที่จะบรรลุมรรคผลได้

3. ไนยบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำรอเวลาที่จะบานในเวลาสามวัน เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมทั้งโดยสังเขปและพิสดารแล้ว ก็ยังไม่ตรัสรู้มรรคผลทันที ต่อเมื่อใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาแล้วสอบถามท่านผู้รู้ และบำเพ็ญเพียรในสมณวิปัสสนาต่อไปได้ จึงจะตรัสรู้มรรคผล

4. ปทปรมบุคคล เปรียบกับดอกบัวที่เพิ่งงอกจากเง้า บุคคลจำพวกนี้ แม้ได้ฟังพระสัทธรรมทั้งโดยสังเขปและพิสดาร รวมทั้งได้ปฏิบัติเช่นเดียวกับบุคคลจำพวกที่ 3 แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถตรัสรู้มรรคผลได้ ด้วยเหตุอุปนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์ จัดเป็นบุคคลชั้นต่ำสุด (วงเดือนสุขบาง, 2524 : 63)

ดังนั้น การตีความเชิงปริศนาธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ในเรื่องของหลักภาษาเป็นสำคัญ เพื่อเข้าถึงใจความสำคัญและทราบความหมายที่แท้จริงในบทนั้น ๆ ว่า มีข้อไขปริศนาอย่างไร ความหมายที่วิสือนั้นคืออะไร ธรรมะที่สอดแทรกไว้มีปรากฏอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยหลักการตีความนี้เพื่อถอดความที่เป็นเนื้อหาปริศนาและขยายความเพื่อค้นหาหลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถานี้ ได้อาศัยหลักทฤษฎี สัญลักษณ์นิยมเชิงภาษารวบรวมในการวิเคราะห์เป็นสำคัญ โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปรกติมาใช้ในความหมายใหม่ อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเนื้อในหรือวรรคตอนของเรื่องขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ (ลัดดา ปานุทัย, 2520 : 299) เพื่อค้นหาปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา ด้วยกระบวนการวิเคราะห์และจัดเรียงข้อมูลไว้ 3 ขั้นตอน คือ

(1) สืบค้นปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นหลักธรรมที่ชัดเจน

(2) การจัดระเบียบข้อมูล เพื่อประมวลหลักธรรมในพระไตรปิฎก ให้เชื่อมโยงกับปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(3) อภิปรายข้อมูล เพื่อให้ทราบเหตุผลและที่มาของปริศนาธรรมที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม

จากการศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถานี้ ผู้วิจัยพบว่า สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถาปรากฏมีทั้งสิ้น 77 แห่ง ซึ่งสืบค้นได้จากบทบาทตัวละครตามลำดับเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถา โดยประมวลเป็นหลักธรรมที่ไม่ซ้ำกันได้ทั้งสิ้น 61 ประการ ดังนี้ (1) สัจจะ (2) ปฏิจจสมุปบาท (3) อิทธิบาท 4 (4) บุญนิมิตแห่งมรรค 7 (5) วิสุทธิ 7 (6) โพชฌงค์ 7 (7) สัตถุการวตา (8) มหะ 3 (9) ไตรลักษณ์ (10) สันติ

(11) วัตถุกาม (12) ปรีโธโสสะ (13) มิตรแท้ 4 (14) กามตันหา (15) กรุณา (16) ศรัทธา (17) กิเลสสาม (18) บารมี 10 (19) กิเลสสาม (20) วิชชา 3 (21) นิรามิสสุข (22) ปุพเพตปญญา (23) อธิษฐาน (24) เมตตา (25) อุเบกขา (26) มุทิตา (27) บุคคลัญญ (28) ประมาณ 4 (29) ธรรมจักขุ (30) กามาทีนวกถา (31) เนกขัมมานิสังสกถา (32) โลกัตถจริยา (33) โลกุตตรธรรม (34) โลภะ (35) ปฐมอาราม (36) กัลยาณมิตร (37) สาวกบารมีญาณ (38) อิทธิปาฏิหาริย์ (39) พุทธวงศ์ (40) กตัญญูกตเวที (41) อริยทรัพย์ (42) สามัคคี (43) อิสสา (44) อาฆาต (45) ทิฏฐธัมมเวทนีकरण (46) สังฆทาน (47) ธรรม 8 (48) กุหา (49) ยมกปาฏิหาริย์ (50) ภพ 3 (51) มรณ สสตี (52) นาคกรณธรรม 10 (53) ธัมมบุชา (54) สังเวช (55) อัปมาทะ (56) สังคายนา (57) อุปายโกศลละ (58) พุทธานุสสติ (59) ทนทกรรม (60) ปัตถนา และ (61) ธรรมทายาท

และมีหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละปริจเฉทซ้ำกัน 9 ประการ ดังนี้ (1) สัจจะ ปรากฏใน ปริจเฉทที่ 1 ปริจเฉทที่ 15 และปริจเฉทที่ 26 (2) สัตถุคารวตา ปรากฏในปริจเฉทที่ 4 และ ปริจเฉทที่ 19 (3) ไตรลักษณ์ ปรากฏในปริจเฉทที่ 6 ปริจเฉทที่ 7 ปริจเฉทที่ 14 และปริจเฉทที่ 29 (4) ปรีโธโสสะ ปรากฏในปริจเฉทที่ 6 และปริจเฉทที่ 16 (5) กรุณา ปรากฏในปริจเฉทที่ 7 ปริจเฉทที่ 12 และปริจเฉทที่ 26 (6) อุเบกขา ปรากฏในปริจเฉทที่ 12 และปริจเฉทที่ 18 (7) บุคคลัญญ ปรากฏในปริจเฉทที่ 13 ปริจเฉทที่ 15 และปริจเฉทที่ 17 (8) อิทธิปาฏิหาริย์ ปรากฏ ในปริจเฉทที่ 17 และปริจเฉทที่ 22 และ (9) กตัญญูกตเวที ปรากฏในปริจเฉทที่ 18 ปริจเฉทที่ 21 ปริจเฉทที่ 23 และปริจเฉทที่ 25

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาได้ผลวิจัย คือ

1. พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรง รจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. 2387 ฉบับที่ทรงรจนานี้ทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับของเก่า ทรงตัดและเติม ขยาย ความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งทางมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็น บทตอนเพิ่มขึ้น รวมมี 29 ปริจเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) ศึกษาพระปฐมสมโพธิกถากับความ เคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์ พบว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระปฐมสมโพธิ กถานับเป็นวรรณคดีสำคัญของไทย ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ละเอียดสมบูรณ์ที่สุด แต่ เป็นหนังสือที่มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับช่วงเวลาแห่งการนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 452-455) กล่าวว่า อาจเป็นเพราะพุทธศาสนิกชนนิยมนิยายเถรวาทให้

ความสำคัญกับประวัติของพระศาสดาน้อยมาก พระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์ ดูเหมือนไม่มีความสำคัญต่อคำสอนของพระองค์เท่าใดนัก หากจะค้นหาความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าอาจพบในมหายาน นั่นก็คือพระพุทธเจ้าไม่ได้ปรากฏในรูปบุคคลเหมือนอย่างมนุษย์ทั่วไป นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 456) ให้ความเห็นว่า คัมภีร์พุทธประวัติของลังกาซึ่งปราชญ์ไทยรู้จักดี “ไม่ได้เล่าเรื่องของพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ แต่ในฐานะที่ทรงเป็นหลักการของธรรมะ” ความสนใจพระพุทธประวัติอย่างเต็มรูปแบบปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งให้ความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์น้อยกว่าธรรมประวัติ ภาวะแห่งพระพุทธเจ้าจึงไม่อยู่ในเงื่อนไขของเวลาหรือสถานที่ในเชิงประจักษ์

2. พระปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่ประกอบไปด้วยวรรณศิลป์ทางภาษาบรรยายเรื่องราวในลักษณะเชิงสุนทรียภาพ ประกอบกับการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีเสียงเสนาะ สละสลวย ประณีต งดงาม จนก่อให้เกิดอรรถรสทางภาษา และก่อให้เกิดอารมณ์อันหลากหลาย ครบทุกรส ตามหลักแห่งอรรถศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วงเดือน สุขบาง (2524 : 1) ศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ รสคำ รสความ และท่วงทำนองการเขียน (style) ในพระปฐมสมโพธิกถา ผลการศึกษาพบว่า คำที่ใช้ในพระปฐมสมโพธิกถามีลักษณะดีเด่นทั้งทางด้านความหมายและเหมาะสมกับการใช้ เสียงของคำไพเราะสละสลวย มีทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ ลีลาจังหวะการเล่นคำเล่นอักษร การเลียนเสียงธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังมีการซ้ำคำ ซ้ำวลี การหลกคำ การใช้คำที่ทำให้เกิดภาพ คำมีลักษณะสูงส่ง แสดงอาการเคลื่อนไหวก่อให้เกิดอารมณ์ ส่วนเรื่องการใช้โวหาร ผู้ศึกษาพบว่า กวีใช้โวหารถึง 8 โวหาร อันก่อให้เกิดรสวรรณคดีทั้ง 9 รส ตามคัมภีร์สุโธธาลังการ ในด้านท่วงทำนองการเขียนพบว่า มีลักษณะเป็นท่วงทำนองการเขียนสูงส่ง มีความประณีตในการเลือกสรรคำ วลี ประโยค และโวหารในการบรรยาย และพรรณนาความ ซึ่งการเข้าใจเนื้อหาพระปฐมสมโพธิกถานั้นจึงจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ในด้านภาษาเป็นสำคัญ กล่าวคือการเข้าใจหลักภาษาไทยและภาษาบาลี-สันสกฤตประกอบด้วยจึงจะสามารถเข้าใจขัดแจ้งในเนื้อหาของเรื่องได้ถูกต้อง (สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2514) โดยผู้อ่านต้องมีความรู้ในด้านของศัพท์ธรรมะที่ปรากฏเป็นรูปภาษาบาลี กระทั่งแจกแจงให้ได้ถึงรากศัพท์เป็นฐานการศึกษาด้วย หากไม่ทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวละเอียดยรอบคอบ ก็อาจเป็นสาเหตุให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปจากความต้องการของผู้แต่ง ดังนั้น การเข้าถึงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถาจึงอาศัยหลักการตีความและการขยายความเป็นสิ่งสำคัญในการค้นหาหลักธรรมที่ซ่อนอยู่นั้น เพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้ไขปริศนาธรรมนั้นสามารถเข้าใจ อรรถและพยัญชนะของปริศนาธรรมในพระสูตร ชาดก และวรรณคดีพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545 : 280) ศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งใน

ประเทศไทย โดยได้อธิบายสรุปว่า ปรัชนาธรรมนี้ต้องอาศัยการตีความและต้องใช้ความรู้ที่รอบคอบเข้ามาวิเคราะห์ปรัชนา เนื่องจากต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ของปรัชนา และการตีความในตัวปรัชนาเพื่อเชื่อมโยงกับหัวข้อธรรมที่สอดคล้องกับคำตอบ จึงจะแก้ปรัชนาขั้นนั้นออก

3. การศึกษาสัญลักษณ์เชิงปรัชนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา นี้ ได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยมเชิงภาษาวรรณกรรมในการวิเคราะห์เป็นสำคัญ โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือการวิเคราะห์บทบาทตัวละคร ฉาก บทสนทนา ในพระปฐมสมโพธิกถา เพื่อค้นหาปรัชนาความนำมาวิเคราะห์ให้เห็นเป็นหลักธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลัดดา ปานุทัย (2520) ศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย โดยผลการวิจัยสรุปว่า ภาษาเป็นสัญลักษณ์ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปกติมาใช้ในความหมายใหม่เป็นการใช้สัญลักษณ์ซ้อนสัญลักษณ์ ในวรรณคดีถือเป็นภาษาสัญลักษณ์ วัตถุประสงค์ตามความหมายในตัวของมันเอง ไม่เป็นสัญลักษณ์ แต่การกล่าวถึงวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งในความหมายใหม่ ในวรรณคดีมีการใช้คำ ข้อความ พฤติกรรม เครื่องหมาย มโนภาพ ธรรมชาติ และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ ดังปรากฏในถ้อยคำ โวหารภาพพจน์ และในอนุภาคต่าง ๆ สัญลักษณ์เหล่านี้ช่วยให้ตีความในแก่นเรื่องได้ อนึ่ง ในวรรณคดีไทยยังปรากฏการใช้สัญลักษณ์ในการตั้งชื่อตัวละครในฉาก และในการพรรณนาหรือการบรรยายด้วย ทั้งนี้ วรรณกรรมสัญลักษณ์นิยมใช้สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อความหมาย อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ เป็นการสื่อสารแบบแนะให้คิด สัญลักษณ์ที่ใช้จะช่วยให้การตีความแก่นเรื่อง แม้ว่าจะคิดได้หลายทาง หลายระดับความคิด แต่ก็มีแนวทางที่ถูกต้องที่สุดเฉพาะกาลได้ (ลัดดา ปานุทัย 2520 : 299)

องค์ความรู้ใหม่

ประมวลหลักธรรมที่สืบค้นได้จากสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

ลำดับ	หลักธรรม	ปริวรรต/ปริจเฉท
1.	สัจจะ	(1) วิวามงคลปริวรรต ปริจเฉทที่ 1 (2) อรุณเวลคณปริวรรต ปริจเฉทที่ 15 และ (3) มหานิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 26
2.	ปฏิรูปเทสวาสะ	วิวามงคลปริวรรต ปริจเฉทที่ 1
3.	อิทธิบาท 4	ดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 2
4.	บุพนิมิตแห่งมรรค 7	คัมภีร์นิคคหนิมิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 3
5.	วิสุทธิ 7	
6.	โพชฌงค์ 7	
7.	สัตตถุการวตา	(1) ลักษณะปริคคาหกปริวรรต ปริจเฉทที่ 4 (2) ศากยบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 19
8.	มทะ 3	ราชาภิเษกปริวรรต ปริจเฉทที่ 5
9.	ไตรลักษณ์	(1) มหาภินิคคหนิมิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 6 (2) ทุกรกิริยาปริวรรต ปริจเฉทที่ 7 (3) ยสบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 14 (4) ธาตุอันตรธานปริวรรต ปริจเฉทที่ 29
10.	สันติ	มหาภินิคคหนิมิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 6
11.	วิัตถุกาม	
12.	ปรโตโฆสะ	(1) มหาภินิคคหนิมิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 6 (2) อัครสาวกบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 16
13.	มิตรแท้ 4	มหาภินิคคหนิมิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 6
14.	กามตัณหา	
15.	กรุณา	(1) ทุกรกิริยาปริวรรต ปริจเฉทที่ 7 (2) พรหมชฌเณสนปริวรรต ปริจเฉทที่ 12 (3) มหานิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 26

16.	ศรัทธา	พุทธานุชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 8
17.	กิเลสคาม	มารวิชัยปรีวรรต ปริจเฉทที่ 9
18.	บารมี 10	
19.	กิเลสमार	
20.	วิชา 3	อภิสมโพธิปรีวรรต ปริจเฉทที่ 10
21.	นิรามิสสุข	โพธิสัพพัญญูปรีวรรต ปริจเฉทที่ 11
22.	ปุพเพกตปุญญตา	
23.	อธิษฐาน	พรหมชฌเนสนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12
24.	เมตตา	
25.	อุเบกขา	(1) พรหมชฌเนสนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12 (2) พิมพาฬิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18
26.	มูทิตา	พรหมชฌเนสนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12
27.	บุคคัลลัญญ	(1) อัมมจักกปรีวรรต ปริจเฉทที่ 13 (2) อรุเวลคมนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 15 (3) กปิลวัตถคมนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 17
28.	ประมาณ 4	อัมมจักกปรีวรรต ปริจเฉทที่ 13
29.	ธรรมจักขุ	
30.	กามาทีนวกถา	ยสบรรพชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 14
31.	เนกขัมมานิสังสกา	
ลำดับ	หลักธรรม	ปรีวรรต/ปริจเฉท
32.	โลกัตถจริยา	อรุเวลคมนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 15
33.	โลกุตตรธรรม	
34.	โลภะ	
35.	ปฐมาาราม	อัครสาวกบรรพชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 16
36.	กัลยาณมิตร	
37.	สาวกบารมีญาณ	
38.	อิทธิปาฏิหาริย์	กปิลวัตถคมนปรีวรรต ปริจเฉทที่ 17 ยมกปาฏิหาริย์ปรีวรรต ปริจเฉทที่ 22
39.	พุทธรวงส์	พิมพาฬิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18
40.	กตัญญูกตเวที	(1) พิมพาฬิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18

		(2) พุทธปิตุนิพพานปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 21
		(3) เทศนาปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 23
		(4) อัศรสวกนิพพานปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 25
41.	อริยทรัพย์	ศากยบรรพชาปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 19
42.	สามัคคี	
43.	อิสสา	
44.	อาฆาต	
45.	ทีกุฐัมมเวทนียกรรม	
46.	สังฆทาน	เมตไตรยพยากรณ์ปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 20
47.	ครุธรรม 8	พุทฺธปิตุนิพพานปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 21
48.	กุหา	ยมกปาฏิหาริย์ปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 22
49.	ยมกปาฏิหาริย์	
50.	ภพ 3	เทโวโรหนปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 24
51.	มรณัสสติ	อัศรสวกนิพพานปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 25

ลำดับ	หลักธรรม	ปรีววรรต/ปรีจเฉท
52.	นาถกรณธรรม 10	มหานิพพานปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 26
53.	อัมมบุชา	
54.	สังเวช	
55.	อัปมาทะ	
56.	สังคายนา	ธาดุวิภิชชนปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 27
57.	อุบายโกสัลละ	
58.	พุทธานุสสติ	
59.	ทณทกรรม	มารพันธปรีววรรต ปรีจเฉทที่ 28
60.	ปัตตนา	
61.	ธรรมทายาท	

บทสรุป

สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมทั้ง 77 แห่งนั้น ได้สะท้อนหรือประมวลเป็นหลักธรรมได้ 61 ประการ ตามลำดับเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถา โดยผู้วิจัยได้ใช้ 3 กระบวนการศึกษาดังกล่าว คือ (1) การสืบค้นปริศนาธรรม (2) การจัดเรียงข้อมูล และ (3) การอภิปรายผล เป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย เพื่อคัดเลือกองค์ธรรมในพระไตรปิฎกออกมาขยายผลสะท้อนให้เห็นที่มาของหลักธรรม ประกอบกับการแสดงแต่ละเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถาผ่านฉากตัวละครสำคัญ ให้เชื่อมโยงสอดคล้องถึงหลักธรรมต่าง ๆ อย่างมีสัมพันธภาพ ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นที่มาของปริศนาธรรม และเพื่อให้เห็นภาพรวมของเนื้อหาสาระจากการเรียบเรียงข้อมูลใหม่ จนสามารถเข้าใจถึงเหตุผลและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาตามกรอบการศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมนั้น ผ่านการบรรยายอย่างสรุป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ เหตุเพราะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักและคัมภีร์พระพุทธศาสนาประกอบ จึงทำให้การศึกษาดำเนินไปได้อย่างถูกต้องชัดเจนและเหมาะสม

2) สามารถนำหลักธรรมเชิงสัญลักษณ์มาเป็นเครื่องพิจารณาปรับใช้ให้เห็นเป็นรูปธรรมในชีวิตจริงได้ เนื่องจากผลของหลักธรรมที่ปรากฏนั้นมาจากพฤติกรรมของตัวละครในพระปฐมสมโพธิกถาอันสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมลักษณะนิสัยสำคัญในการดำเนินชีวิตจริงได้เป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) ศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในรูปแบบการประพันธ์อื่น ๆ ประกอบด้วย เพื่อค้นหาความหมายและตีความให้ครอบคลุมรอบด้าน

2) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เพื่อนำมาตีความหมายในเชิงภาษาและเปรียบเทียบทัศนคติภาพสะท้อนสังคมในอดีตและปัจจุบันว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์. (2552). *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2505). *กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตฯ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2527). *สุนทรีภาพในภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2540). *คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. (2529). *วรรณกรรมกรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชินอรส*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2527). พระปฐมสมโพธิกถากับความเคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์. ใน *ปากไก่และเรือใบ ความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์* (หน้า 375-418). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชินอรส. (2558). *พระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- เปลื้อง ณ นคร. (2527). *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- พรพรรณ ธารานูมาศ. (2532). *วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญรัตน์การพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- _____. (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ลัดดา ปานุทัย. (2520). *วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วงเดือน สุขบาง. (2524). *การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ*. ปริญญา-นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- วีณา วิสเพ็ญ. (2529). *การสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สหัสโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545). *รายงานวิจัยเรื่อง แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธิ ตั้งทวี. (2527). *วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สนธิ ตั้งทวี. (2528). *ความรู้และทักษะทางภาษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2514). *คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *ปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลี. ใน 200 ปี กวีแก้ว กรมสมเด็จพระปรมาทิตยชิโนรส (หน้า 79-94)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยาร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.



ความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท Love in Theravada Buddhism.

¹อาทิตย์ อินทรภักดี

Artit Intarapakdee

²พระใบฎีกาสมศักดิ์ จิตคุโณ

Phrabaidika Somsak Thitkunno

³พระปลัดฤทธิพร จารุวรรณโณ

PhrapaladRitthiporn Jaruwanno

⁴พระสมุห์ชนินสีห์ สุธติจิตโต

PhraSamuChaninsit Sutthichitto

หน่วยวิทยบริการ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดสงขลา
Resources Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Songkhla Province

⁵ธเนศ นกเพชร

Thanet Nokpech

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus

Corresponding author E-mail: intarapakdee312@gmail.com

Received: August 10, 2022; **Revised:** August 11, 2022; **Accepted:** August 20, 2022



บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเรื่องความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎก หนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาเรื่องความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์ และจิตใจของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีกลุ่มคำที่ใช้แทนความหมายของคำว่า “ความรัก” อยู่มากมายหลายคำ แต่เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว สามารถที่จะแบ่งความรักออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) ความรักแบบตัณหา 2) ความรักแบบเมตตา โดยความรักทั้งสองนี้ถือว่าเป็นความรักที่มีทั้งคุณค่าและโทษอยู่ในตัวเอง เป็นความรักที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ

มนุษย์เป็นอย่างมาก แต่ถือว่าความรักแบบตัณหานั้น นำมาซึ่งโทษภัยและความทุกข์ได้มากกว่า หรือยังเป็นความรักที่เจือปนด้วยกิเลสตัณหา ซึ่งอาจก่อให้เกิดความทุกข์ได้ง่าย เป็นความรักที่ต้องการได้จากผู้อื่นเป็นสำคัญ ส่วนความรักแบบเมตตา นั้น หากเราเข้าใจในความหมายและลักษณะที่แท้จริงของเมตตา รวมถึงมีการเกิดขึ้นเป็นกระบวนการแห่งความรักพรหมวิหาร โดยมีอุเบกขาธรรมเป็นตัวควบคุมอยู่ด้วยแล้ว ก็ย่อมที่จะนำมาซึ่งคุณประโยชน์หรือความสุขมากกว่าโทษภัยหรือความทุกข์ เพราะมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นความรักที่ต้องการให้ในสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นสำคัญ

คำสำคัญ : 1. ความรัก 2. พระพุทธศาสนา 3. เถรวาท

ABSTRACT

This academic article have a purpose To study love in Theravada Buddhism by researching the Tripitaka, books and related documents The results of a study on love in Theravada Buddhism found that love in Theravada Buddhism is related to emotion. and the human mind is important. Therefore, there are many groups of words that represent the meaning of the word “love”. But when said overall Able to divide love into two main types: 1) lustful love 2) compassionate love By these two love is a love that has both value and blame in itself. It is a love relationship that is very much related to human beings. but consider that lustful love bring more harm and suffering Or is it still love mixed with passion which could easily cause suffering It is the love that is needed from others as important. As for mercy love If we understand the true meaning and nature of mercy including the occurrence of a dharma process of love for Brahma Viharn with the equanimity as the control It will surely bring benefit or happiness rather than harm or suffering. because there are important characteristics It is love that wants to give good things that are beneficial to others as important.

Keywords: 1. Love. 2. Buddhism. 3. Theravāda.

บทนำ

ในปัจจุบันเราจะเห็นว่าสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย มักจะมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความรักหรือการปฏิบัติต่อความรักของชายหญิง ที่เป็นไปในลักษณะของการก่อให้เกิดโทษทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม เช่น การทำร้ายร่างกายของตนเองและคู่รักรวมถึงบุคคลอื่น อันเนื่องมาจากความหึงหวงหรือการผิดหวังในความรัก โดยอาจทำให้เกิดการผูกใจเจ็บแค้น อาฆาตพยาบาททั้งในคู่รักและบุคคลอื่น ทำให้เกิดภาวะทางอารมณ์และจิตใจที่มีแต่ความโกรธแค้นชิงชัง และอาจนำไปสู่การแสดงออกทางพฤติกรรมที่ก้าวร้าวต่าง ๆ อีกทั้งความรักของชาย

หญิงนั้น มักจะเป็นไปในลักษณะของตัณหา อันทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในคนรัก จึงสามารถกระทำได้ทุกอย่างเพื่อเป็นการผูกมัดหรือไม่ให้คนรักจากไป แต่เมื่อต้องเลิกลาจากกันไปก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจตามมา จึงทำให้เกิดการตัดสินใจแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการกระทำในทางที่ผิด เช่น การคบเพื่อนต่างเพศใหม่ การเที่ยวกลางคืน การดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติด รวมไปถึงการกระทำที่เป็นไปในลักษณะประชดชีวิตหรือหันไปพึ่งพาในสิ่งที่ก่อให้เกิดผลเสียในด้านต่าง ๆ ซึ่งบางคนอาจกลายเป็นคนที่ไม่มีความสนใจในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเลยก็ได้ อีกทั้งความรักประเภทนี้เป็นความรักที่ไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องของกามคุณเป็นหลัก จึงทำให้ง่ายต่อการกระทำผิดในทางศีลธรรม รวมทั้งอาจก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่จะตามมาอีกมากมาย

เมื่อก้าวเช่นนี้แล้วอาจจะทำให้มองเห็นว่า ที่จริงแล้วความรักนั้นไม่ได้เป็นไปในทิศทางที่จะก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักระหว่างชายหญิงหรือความรักที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศแล้วนั้น ก็ถือว่าเป็นการเพาะบ่มเชื้อหรือเหตุแห่งทุกข์ กล่าวคือ ยิ่งรักมากก็ยิ่งทุกข์มากนั่นเอง ในพุทธปรัชญากล่าวไว้ว่า “ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก ฉะนั้นผู้พ้นแล้วจากความรักย่อมไม่มีทั้งความโศกและภัย”(มหาเถรสมาคม, 2549) หรือ “ความโศกก็ดี ความรำไรก็ดี ความทุกข์ก็ดี มากมายหลายอย่างมีอยู่ในโลก เพราะอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก”(มหาเถรสมาคม, 2549) เมื่อพิจารณาในส่วนนี้ จึงมีความสอดคล้องกับสำนวนคำพูดที่เรามักจะเคยได้ยินได้ฟังอยู่เสมอว่า “ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์” นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงถือว่าความโศกทั้งหลายมาจากความรัก หรือพูดกันอย่างง่าย ๆ ก็ว่าความรักนี้เป็นต้นเหตุของความโศกเศร้า ความกลัว ความอิจฉา ริษยา ความหึงหวงและความทุกข์อีกนานาประการนั่นเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทคำว่ารักมีความหมายในหลายแง่มุม ซึ่งมีความลึกซึ้งและกว้างขวางแตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงยากต่อการอธิบายและให้คำนิยามที่เป็นรูปแบบเฉพาะเจาะจง ความรักจึงเป็นเรื่องของนามธรรมที่ไม่อาจมองเห็น ไม่อาจสัมผัสจับต้องหรือวัดปริมาณได้ แต่หากกล่าวไปแล้วสาระของความรักน่าจะมีอยู่หนึ่งเดียวก็คือ ฉันทะหรือความพอใจ แต่มีรูปแบบหลากหลายไปตามฐานะและบทบาทของผู้ที่มีความรัก เช่น ความรักของคนที่ยากเป็นสามิภรรยา กัน เรียกว่า สีนเหา , ความรักแบบชอบพอกันของหนุ่มสาวหรือชายหญิงทั้งหลาย เรียกว่า ราคะ , ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก เรียกว่า เมตตา , ความรักของใครก็ตามที่แผ่ปกคลุมไปทั่วโลก ไม่แยกเขาแยกเรา รักแบบไม่มีเงื่อนไขใด ๆ เรียกว่า อปัมมัญญเมตตา (เมตตาอันไร้ขอบเขต) เหล่านี้คือรูปแบบของความรัก(พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปัญโญ), 2551) เมื่อก้าวเช่นนี้แล้ว เราจึงเห็นได้ว่าความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท มิได้กล่าวถึงแต่เฉพาะความรักในลักษณะความผูกพันกันระหว่างชายหญิง หรือความรักที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศเท่านั้น แต่ยังเน้นย้ำหรือสั่งสอนเกี่ยวกับความรักที่สูงค่ากว่าความรักทั้งหลายใด ๆ นั้น

ก็คือ ความรักแบบเมตตา ซึ่งถือว่าเป็นความรักที่ไม่มีโทษและให้คุณเพียงอย่างเดียว หากเข้าใจและปฏิบัติต่อความรักประเภทนี้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม อีกทั้งยังเป็นความรักที่คอยส่งเสริมและสนับสนุนในธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและความสุขในด้านต่าง ๆ อีกด้วย

ความหมายความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “ความรัก” เป็นคำภาษาไทย ซึ่งส่วนมากจะใช้ในการหมายของความรู้สึกชอบพอผูกพันกันระหว่างบุคคล พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของ “รัก” ไว้ว่า “ชอบอย่างผูกพันพร้อมด้วยชื่นชม”(ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ในส่วนนี้อาจทำให้เรามองเห็นภาพที่กว้างในความหมายที่เกี่ยวข้องกับความรักอยู่พอสมควร เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วความรักเป็นคำที่มีความหมายที่กว้างขวางและแตกต่างไปจากแง่มุมความคิดอย่างที่คนทั้งหลายเข้าใจ เนื่องจากมีคำศัพท์ที่ใช้ในความหมายเกี่ยวกับความรักนี้อยู่มากมาย เช่น เมตตา (ความรัก ความเอ็นดู)(มหาเถรสมาคม, 2549) กรุณา(ความรู้สึกเห็นใจ)(มหาเถรสมาคม, 2549) เปมะ (ความรัก)(มหาเถรสมาคม, 2549) กามะ (ความใคร่)(พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร รัตนวณโณ), 2552) รากะ (ความกำหนด)(พุทธทาสภิกขุ, 2549) ฉันทะ (ความพอใจ)(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคำศัพท์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สามารถใช้แทนความหมายกันได้หรือเป็นไวยากรณ์กัน เช่น สีนหะ หรือ ความรักเสนหา ก็เป็นไวยากรณ์คำหนึ่งของตัณหา(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552) นอกจากนี้ไวยากรณ์ของตัณหายังมีอีกมาก ได้แก่ โลภะ (ความอยากได้) รากะ (ความกำหนด) อนุนโย (ความคล้อยตามอารมณ์) อนุโรธะ (ความยินดี) นันทิ (ความเพลิดเพลิน) จิตตสส (ความกำหนดแห่งจิต) อิจฉา (ความอยาก)(มหาเถรสมาคม, 2549) เป็นต้น หรือคำที่เป็นไวยากรณ์ของฉันทะ ซึ่งบางครั้งก็มาเป็นกลุ่ม ดังข้อความว่า “ฉันทะ รากะ นันทิ ตัณหา อุปาทาน ... ไต่ ๆ ในจักขุ ในรูป ในจักขุวิญญาณ ในธรรมทั้งหลายที่พึงทราบด้วยจักขุวิญญาณ (และในหมวดอายตนะอื่นครบทั้ง 6) ... เพราะสลัดทิ้งได้ซึ่งฉันทะ...เหล่านั้นเราย่อมรู้ชัดว่าจิตของเราหลุดพ้นแล้ว”(มหาเถรสมาคม, 2549) (โดยทั่วไปท่านถือว่า ฉันทะ รากะ นันทิ ตัณหา อุปาทาน เป็นไวยากรณ์กันมีความหมายตรงกัน แต่ในบางกรณีต้องให้ความเห็นต่าง ท่านจะอธิบายความแตกต่างนั้นในแง่ระดับของความรุนแรง เช่น ฉันทะคือรากะที่มีกำลังน้อยบ้าง ฉันทะคือตัณหาที่ยังอ่อนกำลังบ้าง เป็นต้น)

ในส่วนนี้ พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ) ได้กล่าวไว้ว่า “ความรักเป็นความรู้สึก เป็นอารมณ์ เป็นกริยาของจิต ของมนุษย์หรือสัตว์โลกทั่วไป แต่ยังบอกไม่ได้ว่าเป็นเรื่องของจิตล้วน ๆ หรือขึ้นอยู่กับวัตถุเงื่อนไขภายนอก”(พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ), 2551) สอดคล้องกับ พันเอกปิ่น มุกทุกันต์ ที่ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “ความรักเป็น

เรื่องที่สลับซับซ้อน เพราะเป็นอาการอย่างหนึ่งของจิต แต่เป็นอาการที่เกิดขึ้นในส่วนลึกของจิตใจ แทรกซึมอยู่ในกระบวนการความคิด แต่มีอำนาจเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของจิตใจได้เกือบจะหมดสิ้น ด้วยเหตุเพราะความรักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาการของจิตเช่นนี้ ความรักจึงมีการกลั่นกรองยกย่องขึ้น ทำให้ในทางพุทธศาสนามีชื่อเรียกความรักมากมาย เพื่อเป็นการครอบคลุมนิยามความรักให้ครบทุกด้าน(ปิ่น มุทุกันต์, 2516)

ความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักในการอธิบายหัวข้อธรรมที่หมายถึงความรักอยู่มากมายหลายชื่อ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นการแสดงถึงลักษณะและอาการของความรักให้ครอบคลุมทั่วถึงมากที่สุด ความรักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับอารมณ์และจิตใจเป็นสำคัญนั่นเอง

ความรักแบบตัณหา

ความรักแบบตัณหาเป็นความรักที่ประกอบด้วยความกำหนัด มุ่งประสงค์เวทนาและจึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพสวैयाเวทนาหรือสิ่งที่จะคอยปรนเปรอตัวตนพัวพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับตัวตน เอาอัตตาเป็นศูนย์กลางและนำไปสู่ปรีติสนาหรือการแสวงหา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552) ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวว่า ตัณหานี้เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์เพราะทำให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจแห่งความพอใจ มีความเพลิดเพลินยิ่งนักในอารมณ์นั้น ๆ อันประกอบด้วย กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”(มหาเถรสมาคม, 2549) กล่าวคือ

1) กามตัณหา (Craving for sense-pleasure) ความทะยานอยากในกาม หมายถึง ความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ ยั่วชวนให้เกิดความกำหนัด ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจความอยากได้กามคุณ คือ สิ่งที่สนองความต้องการทางประสาทสัมผัสทั้ง 5

2) ภวตัณหา (Craving for self - existence) ความทะยานอยากในภพ หมายถึง ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป ความติดใจอยู่ในรูปภพ อรูปภพ หรือติดใจในฉันทสมมติ ความกำหนัดนักแห่งจิตอันสหระคตด้วยภาวทวิภูติหรือสัสตทวิภูติ

3) วิภวตัณหา (Craving for non-existence or self-annihilation) ความทะยานอยากในวิ-ภพ หรือความทะยานอยากที่จะปราศจากภพ หมายถึง ความอยากในความพรากรพันไปแห่งตัวตน จากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่น่าปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ความกำหนัดนักแห่งจิตอันสหระคต ด้วยวิภวทวิภูติหรืออุจเฉททวิภูติ

กามตัณหา คือ ความใคร่ ความพอใจ หรือความอยากในกามารมณ์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าใคร่ น่าพอใจ เช่น อยากเห็นรูปที่สวยงาม ๆ อยากฟังเสียงที่ไพเราะ อยากสูด

คมกลิ่นที่หอม อยากรับประทานอาหารที่มีรสอร่อย อยากสัมผัสถูกต้องสิ่งที่นุ่มนวล อยากจะประสบแต่อารมณ์ที่น่ายินดี ซึ่งความต้องการใครจะได้ดังกล่าวนี้นั้นล้วนแต่เป็นเหตุจะทำให้ลุ่มหลง ทำให้เกิดกิเลสขึ้นภายในจิตใจ จึงเรียกว่ากามตัณหา โดยในตอนนี้ผู้คนทั่วไปมักจะเข้าใจความหมายของกามตัณหา ไปในทางที่เกี่ยวกับเรื่องกามารมณ์หรือเพศสัมพันธ์

ภวตัณหา ในความหมายที่เราอาจจะได้เคยได้ยินได้ฟังกันบ่อย ๆ หมายถึง ความอยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น อยากเป็นคนรวย อยากสวย อยากหล่อ อยากเด่น อยากดัง ซึ่งมีลักษณะของความอยากที่ไม่รู้จักพอ มีความต้องการอยู่ร่ำไปนี้ประการหนึ่ง ส่วนตามนัยความหมายของอภิชฌน ท่านกล่าวว่า ภวตัณหา หมายถึงความพอใจในภพ หรือในบางแห่งท่านแปล ภวตัณหาว่า ความทะยานอยากในภพ

วิภวตัณหา ได้แก่ ความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือความอยากเพื่อจะไม่ใช่ เช่น อยากไม่เป็นคนจน อยากไม่เป็นคนขี้เหล้า อยากไม่เป็นคนต่ำต้อย เป็นต้น เป็นความอยากให้ตัวตนพ้นไป ขาดหาย พრაกหรือสูญสิ้นไปเสียจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ปรารถนา ตัณหาชนิดนี้แสดงออกในรูปที่หยาบ เช่น ความรู้สึกเบื่อหน่าย ความเหงา ความว้าเหว่ ความขังตัวเอง ความสมเพชตัวเอง ความอยากทำลาย เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง วิภวตัณหา แปลว่า ความปราศจากภพ คือความอยากเพื่อความไม่เป็นอย่างนั้น หรือเพื่อความขาดสูญ

ความรักแบบตัณหา คือ ความรักประเภทนี้ยังเป็นความรักที่มีความปรารถนา ความอยาก ความพอใจ ความใคร่ ความกระหาย ความกระวนกระวายในอารมณ์ทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกายและธรรมารมณ์ ด้วยความไม่รู้จักอ้อม โดยมีลักษณะที่สำคัญคือต้องการหาความสุขให้แก่ตนหรือต้องการเอาความสุขเพื่อตนเองเป็นสำคัญ

ลักษณะของความรักแบบตัณหา

ลักษณะความรักแบบตัณหาโดยรวมได้ใน 3 ประการ คือ

(1) มีลักษณะมุ่งหมายเวทนา

ตัณหาเมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว เป็นอาการของจิตที่ดิ้นรนทะยานอยาก ใครที่จะได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา เมื่อได้สิ่งนั้นแล้วก็มีความเพลิดเพลินอยู่กับสิ่งที่ตนปรารถนานั้น ตามหลักปฏิจจสมุปบาท ตัณหาเกิดเพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย มีอวิชชาเป็นต้นเหตุ ซึ่งคำว่า “เวทนา” หมายถึง ความเสวยอารมณ์ ความรู้สึกสุขทุกข์มี 3 อย่าง คือ (1) สุขเวทนา ความรู้สึกสุขสบาย (2) ทุกขเวทนา ความรู้สึกไม่สบาย (3) อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข คือ เฉย ๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551) กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้รับสุขเวทณาก็เกิดความพอใจ ติดใจ อยากได้ และอยากได้มากขึ้นอีกเรื่อย ๆ เมื่อได้รับทุกขเวทณาก็เกิดความขัดใจ อยากให้สิ่งนั้นสูญสิ้นไป อยากให้ตน

พ้นไปจากทุกเวทนา เมื่อได้รับอุเบกขาเวทนา คือ ก็รู้สึกเฉย ๆ ชวนให้เกิดอาการซึม ๆ เพลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป ในเมื่อตัณหาที่มีความมุ่งหมายเวทนาอย่างนี้ ตัณหาจึงร่ำรนไปหาสิ่งที่จะให้เวทนาแก่มันได้ (โดยปกติแล้วตัณหา มักจะอยากเสพละเอียดสุขเวทนาเป็นสำคัญ) โดยสิ่งที่คอยตอบสนองเวทนาอันร่อยให้กับตัณหา มีอยู่ 6 อย่าง เรียกว่า อารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ต้องกาย) ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ต้องใจ) โดยมีอารมณ์ที่เด่นชัดเป็นรูปธรรม 6 ประการแรก เรียกว่า กามคุณ 5 เป็นสิ่งที่ตัณหาต้องการและเป็นที่เกิดของตัณหาโดยสำคัญ

(2) มีอัตตาเป็นศูนย์กลาง มุ่งที่จะเอาเข้ามา

เมื่อมีการเสพละเอียดเวทนาจากอารมณ์ดังกล่าวแล้ว ก็เกิดการสังสมความรู้สึกมีตัวตน หรืออัตตาของผู้เสพละเอียดเวทนาขึ้นด้วย ซึ่งเมื่อมีความเข้าใจเช่นนี้ก็จะเห็นว่าการที่จะได้เสพละเอียดเวทนาอีกต่อไป จะต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่าตัณหาที่มีความเที่ยงแท้ถาวร ที่นี้จึงทำให้ความกระหายอยากในความมีอยู่เป็นอยู่ที่เที่ยงแท้ถาวรของอัตตาหรือผู้เสพละเอียด เกิดขึ้นควบคู่กันไปกับความเห็นว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร เมื่อใดได้เสพละเอียดเวทนาที่ชื่นชอบใจ เมื่อนั้นความกระหายอยากในความเที่ยงแท้ถาวรของอัตตาก็ยังได้รับการเสริมย้ำให้แรงกล้า แต่เมื่อใดไม่ได้เสพละเอียดเวทนาที่ชื่นชอบใจ ความดำรงอยู่ของตัวตนก็จะดูไร้ความหมาย ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายเกลียดชัง ไม่ปรารถนาความดำรงอยู่แห่งตัวตน อยากให้ตัวตนพรากพันดับสิ้นไป โดยจะเห็นได้ว่าความรักแบบตัณหา มุ่งที่จะเอาอารมณ์หรือเวทนาเข้ามาหาตัวตนโดยมีอัตตาเป็นศูนย์กลางนั่นเอง

(3) นำไปสู่ปริเยสนาหรือการแสวงหา

เนื่องจากความรักแบบตัณหา มุ่งที่จะเสพละเอียดสุขเวทนา อันมีอารมณ์อันน่าปรารถนา 6 อย่าง เป็นเครื่องปรนเปรอให้ตัณหาได้เสพละเอียดสุขเวทนา โดยตัณหาที่มีอวิชชาเป็นตัวหนุน เมื่อได้เสพละเอียดสุขเวทนาแล้วก็เกิดการยึดมั่น เกิดความต้องการในอารมณ์ที่เป็นสุขหรือในสิ่งที่ปรนเปรอตนนั้นให้คงอยู่ตลอดไป (ภวตัณหา) แต่เมื่อหากไม่ได้ประสบกับอารมณ์ที่น่าใคร่ น่าปรารถนานั้นแล้วก็จะเกิดความเบื่อหน่าย อยากให้ตนพรากพันจากสภาวะนั้นไป (วิภวตัณหา) ฉะนั้น ความประสงค์ของตัณหาจึงอยู่ที่การได้ในสิ่งนั้น ๆ มา (สุขเวทนา) วิธีการใด ๆ ก็ตามที่จะให้ได้สิ่งนั้นมา เรียกเป็นคำเฉพาะในที่นี้ว่า ปริเยสนา หรือการแสวงหา ในตัณหามูลสูตรได้กล่าวถึงธรรมอันมีตัณหาเป็นมูล 9 ประการ มีความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันมีตัณหาเป็นมูลราก 9 ประการ คือ (1) เพราะอาศัยตัณหาจึงมีการแสวงหา (2) เพราะอาศัยการแสวงหาจึงมีการได้ (3) เพราะอาศัยการได้จึงมีการวิจจย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันมีตัณหาเป็นมูลรากมี 9 ประการนี้แล” (มหาเถรสมาคม, 2549) จะเห็นได้ว่า เพราะอาศัยตัณหาจึงเกิดการแสวงหา (ปริเยสนา) จึงอาจกล่าวได้ว่าการแสวงหาของความรักแบบตัณหา นี้ เป็นการแสวงหา

เพื่อต้องการเสวยเสพออย่างไม่มีที่สิ้นสุดหรือไม่รู้จักอิ่ม เพื่อเป็นการปกป้องรักษาหรือเสริมขยายความมั่นคงถาวรของอัตตา หรือลึกลงไปแม้กระทั่งการที่จะบีบคั้นลิดรอนอัตตาด้วยนั่นเอง

ความรักแบบเมตตา

เมตตา หมายถึง ความรักที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ (พระอาจารย์วิเชียร วชิรปญโญ, 2552) เป็นความอยากให้ผู้อื่นประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ โดยไม่มีขอบเขตเฉพาะในผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของตนเท่านั้น แม้ผู้อื่นเมตตา ก็จะแผ่ไปครอบคลุมถึงได้ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฒนมหาเถระ), 2552) เป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นที่เราเกี่ยวข้องขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ตลอดถึงสังคมโลก คือทั้งในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นความรักประเภทเสียสละ จัดเป็นความรักเพื่อที่จะให้ หวังความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น ซึ่งการที่จะทำให้ผู้อื่นมีความสุขนั้น การกระทำที่สำคัญก็คือการให้ การให้เป็นปฏิบัติการที่ชัดเจนและต้องใช้มากที่สุดใน การทำให้ผู้อื่นมีความสุข ดังนั้นความรักประเภทนี้จึงมีความสุขที่จะให้และให้ด้วยความสุข (พระเทพเวที (ประยูรธ ปยุตโต), 2536) ความรักแบบเมตตานี้บางครั้งอาจจะมี ความเข้าใจสับสนปะปนกันกับความรักประเภทอกุศล เช่น เสน่หา เป็นต้น เพราะเสน่หา หรือ เสน่หา หมายถึง ความรักใคร่เยื่อใย แต่เป็นไปเฉพาะบุคคล เป็นความพอใจโปรดปรานส่วนตัว หรือเป็นความรักที่เจือด้วยความเห็นแก่ตัว ทำให้จิตใจคับแคบติดข้องมัวหมองลง ซึ่งตรงข้ามกับเมตตาซึ่งเป็นความรักบริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายในฐานะเพื่อนร่วมโลก เป็นความรักอย่างเป็นกลาง ๆ อย่างเผื่อแผ่ ทำให้ใจเปิดกว้างออกไปและผ่องใสเบิกบาน ในส่วนนี้ พระอรรถกถาจารย์ท่านเลยกำหนดหรือกล่าวอ้างอิงถึงลักษณะที่พึงสังเกต เพื่อเป็นการป้องกันความสับสนดังกล่าว เช่น สมบัติหรือความสำเร็จของเมตตา คือระงับความพยาบาทได้ วิบัติหรือความล้มเหลวของเมตตา คือเกิดเสน่หา และว่า ความพยาบาทเป็นศัตรูห่างไกลของเมตตา ส่วนศัตรูใกล้ของเมตตาก็คือราคะ เพราะหากว่าเผลอสติ หรือไม่ทันระวังควบคุมจิตใจก็มักจะทำให้เกิดความรักแบบราคะได้ง่าย หรือราคะสามารถเข้ามาได้ง่ายนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าความรักแบบเมตตานี้หมายถึง ความรักที่เกิดจากกุศลมูล หรือเป็นเมตตาอาโหสะ ประกอบด้วยองค์ธรรม คือ อาโหสะเจตสิก เป็นความรักความปรารถนาดีในการที่จะทำให้อื่นมีความสุข หรือนำประโยชน์สุขไปสู่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่เข้าไปยึดติดในอัตตา คือไม่มีการยึดว่าบุคคลนั้นเป็นของเราแต่ประการใด โดยประกอบด้วยองค์ธรรม คือ อาโหสะเจตสิก ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นเมตตาแท้ ซึ่งตรงข้ามกับความรักใคร่ชื่นชมที่ผูกพันไว้ด้วยอำนาจแห่งตัณหา หรือเสน่หา ซึ่งประกอบด้วยโลกเจตสิกหรือเรียกอีกอย่างว่าเมตตาเทียม

ลักษณะของความรักแบบเมตตา

เนื่องจากความรักแบบเมตตา เป็นความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นตลอดจนสรรพสัตว์ ประสบความสุข ปราศจากเวรภัย ทุกข์โศก เป็นความผูกมิตร อนุเคราะห์ ตลอดจนความไม่ พยาบาทปองร้ายซึ่งกันและกัน ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึงลักษณะของเมตตาไว้ว่า “การ ทำความปรารถนาดีให้เกิดขึ้นเป็นลักษณะของเมตตา”(พระอุปติสเสธ (รจนา), 2538) ความ รักแบบเมตตามีลักษณะดังนี้

(1) เป็นความรักที่มุ่งสร้างประโยชน์แก่บุคคลอื่นเป็นที่ตั้ง กล่าวคือ มิใช่มุ่งเพื่อให้ บุคคลอื่นมาสนองความต้องการของตน เป็นภาวะที่จิตยินดีในการดำรงอยู่ดีของมนุษย์และสัตว์ ทั้งหลายตามสภาพของมัน เป็นสภาวะจิตที่เป็นกุศล ดีงาม โปร่งสบาย ซึ่งภาวะจิตแบบนี้ จะ เกื้อกูลความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

(2) เป็นความรักบริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วม โลก หรือเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสังสารวัฏ เมตตาเป็นคุณธรรมที่เปิดจิตให้กว้างขวาง พ้นความเห็น แก่ตัวและขยายความรู้สึกที่ดีงามออกไปทั่วทั้งโลก แผ่ออกไปถึงสรรพสัตว์ เมื่อจิตพ้นจากความ ยึดติดในตัวตนและสิ่งที่จะเอามาเป็นของตน ก็พร้อมที่จะรองรับและเปิดโอกาสให้คุณธรรมอื่น ๆ เจริญงอกงามขึ้นได้ คือพร้อมที่จะปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่น ๆ ได้อย่างจริงใจและเต็มที่ (พระ ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542)

เมื่อกล่าวแล้ว เมตตา จึงหมายถึง ความปรารถนาดี ความมีเอื้อเอื้อ ปรารถนาให้ผู้อื่น ตลอดถึงสรรพสัตว์ ประสบความสุข ปราศจากเวรภัย ปราศจากทุกข์โศก ไม่มีอคติ ไม่ทำลายล้าง ไม่จองเวรซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะที่เต็มเปี่ยมไปด้วยไมตรี มุ่งความสุขความเจริญเสมอ เหมือนกันหมด เมตตามีลักษณะที่เป็นนามธรรม และบุคคลสามารถกระทำให้ปรากฏเป็น รูปธรรมได้ ด้วยพฤติกรรมทางกายและวาจาที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรัก และความปรารถนาดี โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ

เนื่องจากคำว่าเมตตานี้ยังมีหัวข้อธรรมอื่นที่มาด้วยกัน หรือมักจะกล่าวเป็นชุดธรรม เดียวกัน แต่มีขอบเขตความหมายหรือลักษณะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ หลักพรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หรือธรรมประจำใจของท่านผู้ มีคุณความดียิ่งใหญ่ มี 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า อปัมมัญญา 4 เพราะแผ่ทั่วไปทั้งในมนุษย์และสัตว์ทุกถ้วนหน้า ไม่มีขอบเขต

คุณค่าของความรักแบบเมตตา

ความรักในฝ่ายกุศลที่สำคัญนั้นเป็นความรักในกลุ่มพรหมวิหาร 4 หรืออปัมมัญญา 4 โดยมีเมตตาเป็นพื้นฐาน เนื่องจากเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นคุณโทษอันเกิดจากความ

รักในฝ่ายกุศลที่มีความหมายตรงข้ามกับความรักในฝ่ายกุศลนี้อย่างชัดเจน คือระหว่างตัณหาและเมตตา ทำให้ในที่นี้จะมุ่งศึกษาถึงคุณค่าของความรักฝ่ายกุศลในกลุ่มพรหมวิหาร 4 ที่มีความรักแบบเมตตานี้เป็นสำคัญ ซึ่งคุณค่าหรืออานิสงส์ของความรักดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในพระสูตรเป็นส่วนมาก ในที่นี้จึงจะขอยกนำมาแสดงอธิบายเพื่อให้เป็นที่เข้าใจ

ในเมตตาสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงคุณค่าหรืออานิสงส์จากการเจริญเมตตา ซึ่งสามารถหวังผลแห่งเมตตานั่นได้ 11 ประการ (พระอาจารย์วิเชียร วชิรปญฺโญ, 2552)

(1) กลับเป็นสุข

ผู้เจริญเมตตานี้ แม้ในคราวที่ตนเองนอนหลับก็หลับอย่างสบาย โดยปราศจากความวิตกกังวลจิตใจ เหตุเพราะที่ตนไม่ได้ไปสร้างศัตรูคู่อริที่ไหน และยังมีความปรารถนาดีให้บุคคลทุกคนมีความสุขด้วย จิตไม่ประกอบไปด้วยความริษยาใคร ไม่ผูกเวรกับใคร เพราะเหตุที่เราไม่ได้ไปสร้างความขุ่นมัวใจให้กับใคร เราเองก็กลับเป็นสุขสดชื่น หรือคนในครอบครัวก็หลับอย่างสบายใจ แม้จะเข้าสู่ความหลับที่นานกว่าเปรียบเหมือนผู้เข้าสมาบัติ คือ หลับไปอย่างสงบ

(2) ตื่นก็เป็นสุข

ผู้เจริญเมตตา ย่อมตื่นเป็นสุข เพราะเมื่อหลับนอนไปแล้วหลับด้วยร่างกายและจิตใจที่สบายมีความสุข เมื่อตื่นขึ้นมาก็ย่อมมีความสุขสดชื่นกระปรี้กระเปร่า ไม่มีความขุ่นข้องหมองใจ เพราะเหตุที่ตนไม่ได้ไปสร้างศัตรูคู่อาฆาตที่ไหน เมื่อตื่นขึ้นมาแล้วก็ไม่ต้องกลัวที่ว่าจะพบเจอกับปัญหาหรือสิ่งที่ไม่ดีใด ๆ

(3) ไม่ฝันร้าย

ผู้เจริญเมตตา ย่อมไม่ฝันร้าย แม้ในคราวหลับก็ฝันแต่ในสิ่งที่ดีเป็นมงคล คือฝันในสิ่งที่ทำให้ตนเองมีความสุข เพราะเหตุว่ามีจิตใจที่คิดปรารถนาดีต่อคนอื่น ความดีทั้งหลายย่อมซึมซาบลงไปในห้องแห่งจิตของเขา แม้เวลานอนหลับก็ทำให้ฝันถึงแต่สิ่งดี ๆ เช่น ฝันว่าคนนำทรัพย์มาให้ ฝันว่าคนกราบไหว้บูชา หรือฝันว่าได้พบกับครูบาอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ ความฝันเช่นนี้ย่อมจะนำมาซึ่งความสดชื่นมีกำลังใจในการที่จะประกอบคุณงามความดีและประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นต่าง ๆ

(4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย

ผู้เจริญเมตตา ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เพราะคุณของเมตตา คือความเย็น เมื่อมีเมตตาที่ใดก็มีความเย็นที่นั่น ผู้มีเมตตาหรือผู้ให้เมตตาเป็นผู้เย็นเพราะไม่มุ่งร้ายผู้ใด มุ่งแต่ปรารถนาให้เขามีความสุข เมื่อความมุ่งร้ายไม่มี ความร้อนก็ย่อมที่จะไม่มีแก่ผู้อื่นเป็นธรรมดา และเพราะความรักเมตตานี้ไม่สร้างความเดือดร้อน ไม่สร้างความแตกแยกทั้งความคิดและการเป็นอยู่เพียงเพื่อประโยชน์แห่งตน กระทำสิ่งใดเพื่อส่วนรวมเป็นหลักไม่ยึดเอาเข้ามาใส่ตน ผู้มีความรักเมตตานี้จึงเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลายเพราะเหตุแห่งเมตตาดังกล่าวนั่นเอง

(5) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย

ผู้เจริญเมตตา ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย โดยคำว่า “มนุษย์” นี้ หมายถึงสัตว์โลกที่ไม่ใช่มนุษย์ทั้งหลาย เช่น สัตว์เดรัจฉาน เทวดา มาร พรหม เปเรต อสุรกาย เป็นต้น เพราะความรักแห่งเมตตานี้เป็นอัมมัญญา มีความปรารถนาให้ทุกชีวิตมีความสุข ไม่ทำลายดูหมิ่นดูแคลน อีกทั้งมีการอุทิศเพื่อแผ่ในบุญกุศลหรือแผ่เมตตานี้ให้แก่เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย ทำให้ผู้มีความรักเมตตานี้ย่อมเป็นที่รักใคร่ของเหล่ามนุษย์ทั้งหลาย

(6) เทวดาย่อมรักษา

ผู้เจริญเมตตา เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา เพราะเหตุว่าเทวดาทั้งหลายย่อมปกป้องคุ้มครองรักษาผู้ที่ประพฤติดี ผู้ที่มีความเมตตาย่อมเป็นผู้ที่ประกอบคุณงามความดี ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ แม้จะไม่มีใครรู้ไม่มีใครเห็นเพราะเป็นผู้ทำดีไม่หวังผล แต่เทวดาท่านก็เห็น อีกทั้งผู้นั้นยังเป็นผู้หมั่นทำความดีอุทิศเพื่อแผ่บุญกุศลให้แก่เหล่าเทวดาทั้งหลายอีกด้วย เพราะความที่ตนเป็นคนที่มีจิตใจอันประกอบไปด้วยเมตตาพรหมวิหารนี้ จึงทำให้เป็นที่รักของเทวดาและเทวดาย่อมรักษาคุ้มครอง

(7) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราไม่กล้ากรายผู้นั้น

ผู้เจริญเมตตา ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราย่อมไม่กล้ากรายผู้นั้น ก็คือการไม่ได้รับความเดือดร้อนจากจิตใจของผู้ที่มีความรู้ร้อนแห่งกิเลสเปรียบเหมือนเพลิงที่ไหม้ไหม้จิตใจ จิตใจของผู้ที่มีเมตตาย่อมอยู่อย่างเยือกเย็น ไม่มีความรู้ร้อนในแรงริษยาต่อผู้ใด อีกทั้งผู้ที่มีความรักแบบเมตตานี้ ย่อมอยู่อย่างปราศจากศัตรูและคนที่จะอาฆาตพยาบาท จึงทำให้เป็นผู้อยู่ห่างหรือย่อมปลอดภัยจากไฟ ยาพิษและสรรพอาวุธทั้งหลายที่จะมาจากหมู่อริหรือศัตรูผู้ที่จ้องทำลาย

(8) จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว

ผู้เจริญเมตตา จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว จิตที่ตั้งพร้อมอยู่ในพรหมวิหารธรรมมีเมตตา ความรักความปรารถนาดีเป็นพื้นฐานนี้ จิตเขาย่อมมีความตั้งมั่นไม่กระสับกระส่าย วุ่นวาย มีสติติดตามอยู่ตลอดเวลา เพราะความไม่มีอะไรที่ค้างคาอยู่ภายในจิตใจ จิตใจย่อมผ่อนคลาย ความตั้งมั่นในความสงบสุขย่อมเกิดขึ้นได้เร็ว เพราะไม่มีสิ่งที่จะมาทำให้จิตใจของเขานั้นเกิดความฟุ้งซ่านวุ่นวายหรือต้องคอยกังวลระวังในเวรภัยใด ๆ

(9) สีนหน้าผ่องใส

ผู้เจริญเมตตา ย่อมมีผิวหน้าผ่องใส เพราะผู้ที่มีความรักเมตตานี้ ย่อมมีจิตใจเบิกบาน ผ่องใสไร้ความวิตกกังวลต่าง ๆ การแสดงออกของใบหน้าที่อัมเอิบไปด้วยคุณงามความดีที่ได้สั่งสมได้กระทำมาก็ย่อมจะเห็นได้อย่างชัดเจนทางใบหน้า แม้ผิวพรรณอาจจะดูคล้ำเพราะถูกแดดหรือไม่ได้แต่งหน้าทาแป้งบนใบหน้า แต่ความมีราศี ความมีใบหน้าอัมเอิบย่อมแสดงให้เห็นทางใบหน้าของผู้ที่มีเมตตาธรรมเป็นพื้นฐาน

(10) ไม่หลงทำกาละ

ผู้เจริญเมตตา ย่อมไม่หลงในเวลาตาย คือถึงแม้ในคราวที่ตนจะต้องตายจากโลกนี้ไปก็ตาม เมตตาธรรมที่ตนได้ฝึกฝนได้สั่งสมกระทำไว้ดีแล้ว ก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่คอยรักษาดูแลดวงจิตของเขาให้มีสติมีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา จิตไม่หวั่นไหวถึงความตาย ไม่กระวนกระวายหรือทรมันทรมายในการที่ตนเองจะต้องตายเพราะเป็นผู้ไม่มีเวรแก่ใคร จิตจึงมีแต่ความสงบเยือกเย็นที่แสดงออกมาแม้กระทั่งในเวลาที่จะตาย

(11) เมื่อยังแทบตลอดคุณธรรมที่สูงขึ้นไปไม่ได้ ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ผู้ที่เจริญเมตตาจนได้ฌานหรือเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ นี้ ท่านกล่าวว่าถ้ายังไม่บรรลุธรรมเบื้องสูงหรือยังไม่สามารถไปสู่มรรคผลนิพพานได้ ก็ย่อมจะได้ไปสู่สถานที่อันมีความสุข คือพรหมโลก เพราะเหตุแห่งฌานที่เขาเจริญอยู่นั้นย่อมยังไม่เสื่อม เมื่อใกล้จะตายเขาจึงอาศัยฌานนั้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นพรหมโลก หากบุญชุนที่ยังไม่ได้ฌาน ถ้าตายไปแล้วก็ย่อมไปเกิดตามภพภูมิอื่นตามผลกรรมที่ตนได้สร้างได้กระทำมา แต่บุคคลที่เจริญเมตตาเป็นปกตินี้ ถึงแม้จะไม่ได้ฌานเมื่อจุติจากโลกนี้ไปแล้ว ก็ย่อมจะไปเกิดในที่ที่มีความสุขอย่างแน่นอน เช่น เกิดในสวรรค์ชั้นกามาพจรชั้นใดชั้นหนึ่ง เพราะประกอบด้วยธรรม 10 ประการที่จะได้ไปสวรรค์ เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ เป็นผู้มีจิตไม่ปองร้ายเป็นต้น ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในที่ที่ดี มีความสุข เพราะจิตใจที่ผ่องใสและเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้สร้างได้สั่งสมไว้จากการประกอบด้วยเมตตานั่นเอง

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นอานิสงส์หรือคุณค่าจากการเจริญเมตตาหรือการฝึกฝนอบรมให้เกิดมีความรักแบบเมตตาอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งความหมายแห่งความรักแบบเมตตานี้ ในบางส่วนท่านก็หมายรวมถึงพรหมวิหารธรรม 4 หรืออัมปิณฺณญา 4 ด้วย เพราะเหตุว่าองค์ธรรมทั้ง 4 กล่าวคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขานั้น ย่อมต้องอาศัยกันเกิดขึ้นร่วมกันเป็นกระบวนการธรรมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แห่งความรักแบบเมตตาอย่างแท้จริง

สรุป

ความรักแบบตัณหา นี้ ถือว่าเป็นสาเหตุที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความทุกข์แก่มนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความทุกข์ทางใจ (เจตสิกทุกข์) เพราะมนุษย์จะเข้าไปสัมพันธ์กับมนุษย์ สัตว์ และสิ่งของด้วยท่าทีอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าว คือ อยากได้ อยากมี อยากเป็น แล้วเบียดเบียนซึ่งมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ตัวมนุษย์แต่ละคน ซึ่งมีความต้องการให้เป็นไปหรือไม่ให้เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง บางทีตรงหรือสอดคล้องกับความเป็นจริง มนุษย์จึงมีความพอใจระดับหนึ่งเรียกว่า สุขสมหวัง บางทีความต้องการดังกล่าวไม่ตรงหรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง มนุษย์ก็อาจมีความไม่พอใจไม่สมหวัง เกิดเป็นความทุกข์หรือได้ในสิ่งที่ไม่ต้องการ สิ่งที่ต้องการกลับไม่ได้ เป็น

เช่นนี้อยู่ต่อไป มนุษย์จึงอาจเกิดความเบื่อหน่ายกับภาวะเช่นนั้น ซึ่งถือว่าเป็นความทุกข์ทางใจ เช่นกัน กล่าวคือความรักแบบตัณหานี้เป็นความรักที่ยังมีความต้องการแลกเปลี่ยน หรือยังต้องการการตอบสนองกลับจากคนที่ตนรัก เป็นความรักที่หวังผลหรือเป็นความรักที่ยังแอบแฝงอยู่ในประโยชน์จากบุคคลที่ตนรัก จึงทำให้เกิดเป็นความยึดมั่นผูกพันในบุคคลหรือสิ่งที่ตนรัก กลายเป็นความรักที่ต้องการเป็นเจ้าของหรืออยากครอบครองในสิ่งที่ตนรักตนพอใจ ซึ่งสิ่งนี้ไม่ใช่ความรักที่แท้จริง ไม่ใช่ความรักที่มีความปรารถนาดีต่อกัน แต่เป็นความรักที่ยังอยากได้จากผู้อื่น ซึ่งในบางครั้งหากไม่ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาแล้ว ก็อาจจะนำมาซึ่งการจ้องทำลายกันในฝ่ายตรงข้าม จนกลายเป็นความรักที่ขาดความเมตตาสงสารซึ่งกันและกัน คิดแต่ว่าเขาจะต้องอยู่กับเราและเป็นของเราตลอดไป ความรักเช่นนี้จึงเป็นความรักที่น่ากลัว เพราะยอมที่จะนำมาซึ่งโทษภัย อันได้แก่ความทุกข์นานาประการที่จะติดตามมาได้นั่นเอง

ส่วนความรักแบบเมตตาตานี้ เป็นความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เช่น เมื่อเราเกิดความรักความพอใจใครสักคนหนึ่ง แล้วเรามีความปรารถนาดีต้องการให้คนที่เรารักเราพอใจนั้นมีความสุข เขาก็จะทำได้ด้วยการให้โอกาสมอบแต่สิ่งที่ดี ๆ สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีความสงสารและปรารถนาให้คนที่ตนรักมีความสุขโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ในฝ่ายตัวเอง ว่าตนเองจะต้องได้ในสิ่งตอบแทนจากเขาอย่างนั้นอย่างนี้ กล่าวคือเป็นความรักที่มุ่งจะนำประโยชน์หรือสิ่งที่ดีงามทั้งหลายเข้าไปให้ในผู้อื่นหรือคู่รักเป็นสำคัญ โดยไม่หวังในผลตอบแทนใด ๆ เป็นความรักที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีความสุข ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความริษยาอาฆาตต่อกัน ความรักแบบนี้จึงเป็นความรักที่บริสุทธิ์ เป็นความรักที่ไม่ผูกมัดไม่กักขังไว้ พร้อมทั้งจะเปิดโอกาสให้ผู้ที่ตนรักไปสู่สิ่งที่ดีงาม และยอมที่จะช่วยเหลือในการที่จะทำให้คนที่ตนรักประสบแต่ในสิ่งที่ดีงามเช่นกัน เป็นความรักที่จะให้ซึ่งความไว้วางใจกัน ไม่มีการหลอกลวงหรือหวังผลประโยชน์ใด ๆ ที่ไม่ดีแอบแฝงอยู่ ความรักแบบเมตตาหรือความรักแห่งพรหมวิหารนี้ จึงเป็นความรักที่จะทำให้บุคคล ครอบครัวและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขร่มเย็น ซึ่งถือว่าเป็นความรักที่มีคุณค่าและมีประโยชน์อย่างมหาศาลแก่มนุษย์โลกและสรรพสัตว์ทั้งหลายทุกหมู่เหล่าถ้วนทั่วกัน

เอกสารอ้างอิง

ปิ่น มุกขนันต์. (2516). *ความรักของพันเอกปิ่น*. กรุงเทพมหานคร : สกัณตระ.

พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต). (2536). *ความรักจากวาเลนไทน์สู่ความเป็นไทย*.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย*, กรุงเทพมหานคร : พุทธธรรม.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จตฺตนาโณ). (2552). *กฎแห่งกาม*. กรุงเทพมหานคร : กรีน – ปัญญา
ญาณ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์
ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์
ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปโย). (2551). *กฎแห่งความรัก*. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : ชันนุนทรี.

พระอาจารย์วิเชียร วชิรปโย. (2552). *ธรรมะธรรมใจ*. กรุงเทพมหานคร : ปราชญ์.

พระอุทิศสเถร (รจนา). (2538). *วิมุตติมรรค*, แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษโดยคณาจารย์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *กามารมณ์และชีวิตสมรสตามอุดมคติพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น.

มหาเถรสมาคม. (2549). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ*. กรุงเทพมหานคร :
อัมรินทร์พรินติ้ง



คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศ
ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

The Religious beliefs and rituals depicted in the Tradition of
Philanthropy devoted in the Isan Thai Ethnic Group.

พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส

Phrakrupralad Wanlop Vachiravongso

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

wanlopdetchphew2524@gmail.com

Received: August 19, 2022; **Revised:** August 20, 2022 ; **Accepted:** August 30, 2022.



บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อว่าการทำบุญอุทิศให้ผู้อื่นจะส่งผลให้ตนเองมีความสุข หากไม่มีผลแห่งบุญก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับ (4) เพื่อเป็นกุศลโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

คำสำคัญ: คติความเชื่อ, พิธีกรรมทางศาสนา, ประเพณีการทำบุญอุทิศ,

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

Abstract

This article is intended to study of the religious beliefs and rituals depicted in the Tradition of Philanthropy devoted in the Isan Thai Ethnic Group. The Isaan Thai ethnic group has a motto of believing that people at the end of their lives rely on the fruits of their own merits. If there is no fruit of merit, it relies on the living to make merit dedicated to it. Therefore, it is a tradition whose main purpose is (1) to express gratitude, (2) to dedicate the merits to the dead, (3) to mourn the patrons or their deceased relatives, (4) to be a charity to have a sacrificial mind, (5) to create love, harmony in the family among the relatives and communities, (6) to promote glory, and (7) to be a social norm.

Keyword: religious beliefs, religious rituals, Tradition of Philanthropy,

Isan Thai Ethnic Group.

บทนำ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มิใช่อิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ผูกโยงไว้กับหลักของกฎแห่งกรรม ซึ่งภพภูมิของสัตว์ที่ตายไปแล้ว มี 2 ทาง คือ สுகคติ ทางไปดี และทุกคติ ทางไป

เลว (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 11 ข้อ 281 หน้า 246, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ถึงแก่ความตายแล้ว ย่อมถึงภูมิแห่งเปรต นรก สัตว์ดิรัจฉาน อสุรกายหรือภูมิแห่งสวรรค์ โดยมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย บุคคลทำกรรมอันใดไว้ ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี, (2535), เล่ม 22 ข้อ 57 หน้า 81, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ชาวพุทธโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อสิ้นชีพไป เบื้องต้นย่อมอาศัยบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญ ก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานเชื่อว่า ผู้ที่สิ้นชีวิตไปแล้วนั้น เรียกกันว่า เปรต เปรตนั้นมีจริงทั้งที่เป็นญาติของตนและทั้งที่ไม่มีญาติ เปรตเหล่านั้น จะปรากฏก็ต่อเมื่อต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากมนุษย์ โดยอาศัยคติความเชื่อตามนิทานธรรมบทที่กล่าวถึงอดีตญาติของพระเจ้าพิมพิสารที่บังเกิดเป็นเปรต เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แต่ไม่ได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ พอตกกลางคืนพวกเปรตญาติได้มาส่งเสียงร้องอันโหยหวนและแสดงรูปร่างน่ากลัว พอเช้าวันรุ่งขึ้นได้เสด็จไปถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องราวที่เป็นมูลเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบ พระเจ้าพิมพิสารได้ทำบุญถวายทานอีก (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 111 หน้า 163-164, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) แล้วทรงอุทิศส่วนกุศลไปให้ พวกญาติที่ตายไปแล้วได้รับส่วนกุศลแล้ว ได้มาแสดงตนให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นและทราบว่า ทุกข์ที่พวกญาติได้รับนั้นทุเลาเบาบางลงแล้ว เพราะการอุทิศส่วนกุศลของพระองค์ (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541) ชาวอีสานจึงถือเอามูลเหตุนี้ ทำบุญอุทิศติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ตามคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานเปรตเหล่านั้น จะถูกปล่อยมาเพื่อมารับส่วนบุญจากบรรดาญาติๆ ของตนในช่วงเดือนสิบ เชื่อว่า เปรต จะถูกปล่อยมาประมาณ 15 วัน ถ้าถือตามนัยนี้ คือ ตั้งแต่วันดับ เดือน 9 เป็นวันรับเปรต เรียกว่า “บุญข้าวประดับดิน” จนถึงวันเพ็ญเดือน 10 คือวันส่งเปรตกลับ เรียกว่า “บุญข้าวสาก” ดังนั้น จึงเกิดประเพณีนิยม คือการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปวงชนียบุคคล

ของสังคมและญาติมิตร ทั้งปวง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูทดแทนบุญคุณ (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2532)

คติความเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตาย โดยมองตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อคนเราตายไปแล้วมีคติ 2 ส่วนคือสุคติกับทุคติ ซึ่งการจะมีชีวิตอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลแห่งกรรมที่กระทำ และมีความเชื่อว่า คนเมื่อยังมีชีวิตอยู่อาศัยบุญของตน เมื่อตายไปอาศัยบุญของญาติตามส่งอุทิศให้ สิ่งสำคัญคือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า ในช่วงเดือน 10 นี้ พระยายมราชจะเปิดโลกให้เปรตทั้งหลายออกมาได้รับส่วนบุญจากญาติพี่น้องได้ (อนันตศักดิ์ พลแก้ว เกษ, 2022) ญาติทั้งหลายจึงพึงกระทำพิธีกรรมส่งบุญให้ ซึ่งมีระยะเวลาในการประกอบพิธี และสิ่งที่ใช้ในพิธีต่างกันตามคติความเชื่อท้องถิ่น

ดังนั้น ในบทความนี้ จึงต้องการที่จะวิเคราะห์ถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในชาติพันธุ์ไทยอีสานในประเด็นเรื่องความสำคัญ และคุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศเพื่อที่จะนำเสนอเป็นแนวทางในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงชาติพันธุ์ต่อไป

คติความเชื่อในการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนา

การที่คนเรายอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนกระทั่งยอมรับว่าเป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ มีการสืบต่อแนวคิดเป็นระเบียบแบบแผน จนกลายเป็นประเพณีนิยมนำสืบๆ กันมา โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของการทำบุญอุทิศไว้ 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ปัตติทานมัย

คำว่า ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2532) เช่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือแม้กระทั่งเทวดา การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ขอยกเอาตัวอย่างจากสมัยพุทธกาลซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนเวฬุวันให้แก่พระบรมศาสดาและพุทธสาวกทั้งหลายที่ได้จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ พระองค์ได้ถวายทานและทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก

ทรงอุทิศว่า “ขอทานนี้จะมีแก่พวงญาติของเรา” ทันใดนั้นเองสระโบกขรณีดาราด้วยปทุม ก็บังเกิด แก่เปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็อาบและดื่มในสระโบกขรณีนั่น ระวังความกระวนกระวายความ ลำบากและหิวกระหายได้แล้ว มีผิวพรรณดุจทอง ลำดับนั้นพระราชาวายข้าวยาคูของเคี้ยว ของกิน เป็นต้นแล้วทรงอุทิศ ในทันใดนั้นเอง ข้าวยาคูของเคี้ยวและของกินอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดแก่เปรตพวก นั้น เปรตพวกนั้น ก็พากันบริโภคของทิพย์เหล่านั้น มีอินทรีเย็บอิม ถัดจากนั้น พระราชาวายผ้าและเสนาสนะ เป็นต้น ทรงอุทิศให้เครื่องอสังการต่าง ๆ มีผ้าทิพย์ ยานทิพย์ ปราสาททิพย์ เครื่องปูลาด และที่นอน เป็นต้น ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น สมบัติเหล่านั้นของเปรตพวกนั้น ปรากฏทุกอย่างโดย ประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงอธิษฐาน (ให้พระราชาทรงเห็น) โดยประการนั้น (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เล่ม 39 ข้อ 25 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

2. ทักขิณานุประทาน

คำว่า ทักขิณานุประทาน หมายถึง ทานเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นก็ได้ หมายถึง บุญที่เกิดขึ้นจากการบริจาคทาน และหมายถึงไทยธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการทำบุญ (พระสิริมงคลจารย์, 2539) แต่ความหมายที่มุ่งประสงค์นี้ก็คือทานที่มีเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนหรือทานเพื่อผลที่เจริญ (ขวินทร์ สระคำ, จำลอง สารพัดนึก, 2538) ซึ่งหมายถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว “ส่วนไทยธรรมสำหรับกระทำบุญนั้น คือปัจจัยสี่ และเครื่องใช้สอยอื่นๆ ที่สมควรแก่สมณบริโภคเป็นเพียงส่วนประกอบของการอุทิศส่วนบุญ ไม่ใช่เป็นการอุทิศส่วนบุญโดยตรง คำว่า ทักขิณานุประทาน ตามนัยนี้จึงเป็นบุญกิริยาที่บุคคลกระทำเพื่อให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นให้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะทุกครั้งที่มีการปรารภงานบำเพ็ญกุศลทักขิณานุประทาน ก็จะมีการเพิ่มทักขิณา คือ อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วทุกครั้ง แตกต่างจากคำว่า ทักขิณาทาน ที่มีจะส่อความถึงการให้ของทำบุญเป็นทาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) คำนี้จึงเป็นภาษาที่ใช้เป็นทางการ แสดงถึงลักษณะพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าต้องเป็นบุคคลผู้เป็นเครือญาติเท่านั้น

3. บุพเพตพลี

คำว่า บุพเพตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว คำว่า เปตะเป็นคำในภาษาบาลี ส่วนคำว่า เปรต เป็นคำในภาษาสันสกฤตทั้ง 2 คำนี้มีความหมายตรงกันคือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 35, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) “ผู้จากไป หรือผู้ละไปแล้ว หมายถึง ผู้จากโลกนี้ไป คือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไปพวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดาก็เรียกว่าเปตะหรือเปรต ในความหมายนี้ก็มี เช่นพิธี ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่า เปตวิสัย หรือเปรตวิสัย สัตว์พวกนี้ได้รับทุกข์เวทนาต่าง ๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้เช่น อดอยาก ผอมโซเพราะไม่มีอาหารหรือมีแต่กินไม่ได้หรือกินได้แต่กินยากเพราะปากเท่ารูเข็มหรือกินเข้าไปได้แต่ กลายเป็นเลือดเป็นหนองเป็นมูล เป็นตุ่ม” เปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง ได้แก่ เปตวัตถุ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้น แสดงเองเมื่อมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเปรตนั้น ๆ เกิดขึ้นเช่น เขตตูปมเปตวัตถุ ปิณธุตลิกเปตวัตถุ ตีโรกขทเปตวัตถุ เป็นต้น ส่วนเปตวัตถุที่มาจากคำถาม ตอบ ได้แก่ เปตวัตถุที่พระสาวกมีท่านพระนารทเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระสารีบุตรเถระ เป็นต้น เป็นผู้ถามเปรตที่ท่านพบเห็นและเปรตนั้น ๆ เป็นผู้ตอบ เมื่อท่านทราบความเป็นมาแล้ว จึงถือกันว่าเป็นเปตวัตถุทุกเรื่อง พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ยกเว้นบางเรื่องที่เกิดหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ธาตุวิวัฒนเปตวัตถุนั้นทกเปตวัตถุ เป็นต้น รูปแบบของเรื่องเปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง เป็นแบบการบรรยายธรรม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเองโดยตลอด แต่เปตวัตถุที่มาจากคำถาม ตอบ เป็นแบบการถามตอบคล้ายกับวิมานวัตถุแต่ต่างกันที่อารมณ์ทั้งของผู้ถามและผู้ตอบ กล่าวคือ ในกรณีของเปรตในเปตวิสัยที่ได้รับทุกข์ทรมาน ผู้ถามถามด้วยความสงสารและเห็นใจในวิบากกรรมที่เปรตนั้นกำลังได้รับอยู่ ผู้ตอบตอบด้วยความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจในผลกรรมนั้น และมีความสำนึกผิด ถ้ามีโอกาสก็คิดจะทำความดีทดแทนต่อไป บางรายหลังจากเล่าเรื่องบุญกรรมและสารภาพผิดแล้วได้ ขอความช่วยเหลือจากผู้ถามก็มี ส่วนกรณีของเปรตตามความหมายที่ 1 คือผู้จากโลกนี้ไป ถ้าไปเกิดเป็นเทวดา ทั้งผู้ถามและผู้ตอบก็มียารมณ์อย่างเดียวกับผู้ถาม ผู้ตอบในวิมานวัตถุถ้าไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต ทั้งผู้ถามและผู้ตอบมียารมณ์ต่างออกไปจาก 2 กรณีข้างต้น คือ อาจมียารมณ์ทั้งเศร้าใจและดีใจผสมกันก็ได้ อย่างไรก็ตามเปตวัตถุทั้งที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่องและจากการถามตอบมี

รูปลักษณะทางวรรณกรรมอย่างเดียวกันคือ เป็นคำร้อยกรองที่เรียกว่า คาถาล้วน เช่นเดียวกับ “วิมานวัตถุ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 35-37, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

4. มตกทาน

คำว่า มตกทาน คือ ทานที่อุทิศผู้ที่ล่วงไปแล้ว ซึ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาใน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นปฐมภูมิปรากฏแต่เพียงคำว่า ยัญยอมแพรหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 40 หน้า 67, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) กล่าวคือเมื่อครั้งนั้น อุทายีพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “แม่ท่านพระโคตมก็ทรงสรรเสริญยัญของพวกข้าพระองค์หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่าง และเราก็ไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทั้งหมด เราไม่สรรเสริญ ยัญ ที่มีกิริยา คือ ยัญที่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ 1 ยัญที่มีการฆ่าไก่ สุกร 1 ยัญที่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือ ท่านผู้บรรลอรหัตตมรรค ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีกิริยาอย่างนั้น พราหมณ์แต่เราสรรเสริญ ยัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจทานและอนุกุลยัญ คือยัญที่ไม่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ 1 ยัญที่ไม่มีการฆ่าไก่ สุกร 1 ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือ ท่านผู้บรรลอรหัตตมรรคย่อมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้ท่านผู้ประพติพรหมจรรย์ สรรวมระวังยอมเกี่ยวข้องกับยัญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 39 หน้า 64-65, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) “ยัญที่จัดเตรียมไว้อย่างดี ไม่มีกิริยา เหมาะสมกับเวลาเช่นนั้นท่านผู้รู้ผู้ ฉลาดในบุญ มีกิเลสเปรียบเหมือนหลังคำอันเปิด แล้ว ล่วงเลยตระกูลและคติในโลกย่อมสรรเสริญ ยัญ ชนิดนี้ถ้าบุคคลทำการบูชาในปกติทาน หรือในมตกทาน ตามสมควร มีจิตเลื่อมใส บูชาในนาที่ที่ดีคือ ท่านพรหมจารีทั้งหลาย ยัญที่บุคคล บูชาดีแล้ว เช่นสรวงดีแล้วสมบุรณ์ดี ทำไว้ในทักษิณียบุคคลยัญ ย่อมแพรหลาย และเทวดาก็ เลื่อมใส บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์บูชายัญอย่างนี้แล้วยอมเข้าถึงโลกที่ปราศจากความ เบียดเบียน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 40 หน้า 67, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ดังนั้น การทำบุญอุทิศที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ (1) ปัตติทานมัย การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น เช่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้กระทั่งเทวดา การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น (2) ทักขิณานุประทาน ทานเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นก็ได้ หมายถึง บุญที่เกิดขึ้นจากการบริจาคทาน และหมายถึงไทยธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการทำบุญ (3) บุพเปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว คือ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี และ (4) มตกทาน คือ ทานที่อุทิศผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ความสำคัญในการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นประเพณีที่มีพัฒนาการมาจากความเชื่อเรื่องการทำเปตพลีของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือในศาสนาพราหมณ์มีประเพณีอยู่ประเพณีหนึ่ง เรียกว่า เปตพลีเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล ลักษณะสำคัญของประเพณีทำบุญอุทิศนั้น แยกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะสำคัญด้านจุดมุ่งหมายของการทำบุญอุทิศ

การทำบุญอุทิศเพื่อชวนชวายทำบุญให้ตัวเอง กล่าวคือ เพื่อความสุขของตัวเอง เป็นหลักความไม่ประมาท ในการทำงานอะไร ๆ ด้วยความเพียรและในการที่จะพัฒนาตน คือต้องไม่ประมาทต้อง มองเห็นตระหนักในความสำคัญของกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลงว่าในขณะที่เราดำเนินชีวิตอยู่นี้ สิ่งทั้งหลายรอบตัวเราและชีวิตของเรา ล้วนไม่เที่ยงแท้แน่นอน เราจะมีมานั่งนอนใจอยู่ไม่ได้มีอะไรที่ ควรจะต้องรีบทำ ต้องเร่งชวนชวายไม่ประมาท ไม่นอนใจ ไม่ผัดเพี้ยน หลักไม่ประมาทนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าเหมือนกับรอยเท้าช้าง ที่ครอบคลุมธรรมะของพระองค์ไว้หมด แล้วก็ปัดจกฉิมวาจาของพระองค์ก่อนปรินิพพานด้วย จึงถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) ตอนแรกเราเคยมีความสุขจากการได้การเอาอย่างเดียวเป็นความสุขขั้นต้น ยังแคบอยู่ พอเรามีคุณธรรมเพิ่มขึ้น เราก็กินความสุขจากการให้ด้วย เมื่อมีศรัทธาเราก็กินความสุขจากการทำบุญทำ กุศล เมื่อทำบุญทำกุศลไปแล้ว

ระลึกขึ้นมาเมื่อไรก็มีความปีติโสมนัส มีความสุขจากการได้ทำประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์ได้ ช่วยเหลือสังคมและได้ทำความดีงามต่าง ๆ ถ้าเราไม่ประมาท คือไม่หยุดเสียแค่ ความสุขขั้นต้น เราจะสามารถพัฒนาในความสุข ทำความสุขให้เกิดขึ้นได้อีกมากมาย ต่อจากนี้ ความสุขก็ขยาย ออกไปอีก เลยจากความสุขในการทำความดีก็ไปสู่ความสุขที่เกิดจากปัญญาความสุข ที่เกิดจาก ปัญญา ก็คือความรู้เท่าทันสังขาร รู้โลกและชีวิตตามเป็นจริง รู้เท่าทันอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) การที่จะทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นแน่วแน่ และแผ่ ความตั้งใจดีต่อผู้ตาย พร้อมทั้งคิดถึงคติ ที่พึงได้จากงานนั้น หน้าที่ของเราคือตั้งใจดีต่อผู้ตาย และทำให้ใจให้เจริญกุศล เขาจะไปเกิดที่ไหนหรือไม่ ไม่เป็นหน้าที่ที่จะมาเถียงกัน (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต), 2539)

ความหมายของคำว่าบุตร ๆ นี้เป็นคำเดิมก่อนพุทธกาล เป็นภาษาพูดของมนุษย์ใน อินเดีย คำว่า บุตร แปลว่า ผู้ทำบิดามารดาให้ได้รับความพอใจ แต่เขามักจะหมายแคบ ๆ ว่า บุตรนี้จะได้ทำบุญกุศลอุทิศให้แก่บิดามารดาที่ตายไปแล้ว ให้บิดามารดาได้รับความพอใจ นี้เรา ไม่เอาแคบ ๆ อย่างนั้น เราเอาทั้งหมดเลย ว่าบุตรมีหน้าที่ทำบิดามารดาให้สบายใจ โดยทุก อย่างทุกวิถีทาง บุตรจึงต้องพยายามทำให้บิดามารดาสบายใจตลอดเวลา ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เป็น บุตร ถ้าไม่เป็นบุตรแล้วมันจะเป็นบุตรที่ดีอย่างไรได้ ถ้าจะเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา ก็ หมายความว่า ทำให้บิดามารดาสบายใจได้ตลอดเวลา ไม่ทำความคับข้องคับใจกระวนกระวาย อะไรให้แก่บิดามารดา เหมือนที่ทำกันอยู่โดยมาก บิดามารดาได้รับแต่ความพอใจ ความพอใจ ความเย็นใจในความมีบุตรนั้น นั้นเรียกว่าบุตรที่ดีของบิดามารดา ทุกคนเป็นบุตรที่ดีของบิดา มารดา (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2531) เพื่อบูชาแก่พระสงฆ์จตุรงคฆราวาสของการ ทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วนั้น มีพระสงฆ์เป็นผู้รับเครื่องไทยธรรม เพราะมีความเชื่อว่าอานิสงส์จากการบูชาแก่พระสงฆ์นั้นมีอานิสงส์มาก ดังความปรากฏตอน หนึ่งใน ทัททลลิมานวัตถุว่า “มนุษย์ทั้งหลายผู้หวังบุญให้ทานอยู่ทำบุญปรารภเหตุแห่งการ เวียนว่ายตายเกิด พระพุทธเจ้าผู้ทรงทราบว่สัตว์ทั้งหลายมีผลกรรมเป็นของของตนได้ทรง อธิบายให้ดิฉันฟังอย่าง ชัดเจนถึงผลแห่งการแจกจ่ายทานในเนื่อบานบุญที่บุคคลให้แล้วจะได้รับ ผลมากนั้นว่า พระอริยบุคคลผู้บรรลุนิพพาน 4 และผู้ดำรงอยู่ในอริยผล 4 นี้คือพระสงฆ์เป็นผู้ ปฏิบัติตรงดำรงมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา มนุษย์ทั้งหลายผู้หวังบุญให้ทานอยู่ ทำบุญ

จากประเด็นที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำคัญด้านจุดมุ่งหมายของการทำบุญอุทิศที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลัก ๆ 2 ประการด้วยกัน คือ ประการที่ 1 ความไม่ประมาทในการสร้างชีวิต เป็นการเตือนสติตัวเองอยู่เสมอว่า สังสารวัฏมีความทุกข์ เป็นสิ่งที่เราควรทำให้แจ้ง เพื่อตัดขาดจากการเวียนว่ายตายเกิด เรียกว่า ไม่ประมาทในชีวิต และประการที่ 2 การทำหน้าที่ให้ถูกต้อง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติตามหลักของทศ 6 คือ ลูกที่ดี ต้องทำบุญอุทิศให้พ่อแม่ ผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งการกระทำบุญหนุนส่งให้มันต้องมีการเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ซึ่งเป็นปฏิกาคหในการรับทาน

2. ลักษณะสำคัญด้านบุคคล

พิธีกรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศนั้น มีบุคคลที่เกี่ยวข้องสำหรับ การประกอบพิธี คือ ฝ่ายปฏิกาคหกและฝ่ายทายก พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระคาถานี้ว่า “พระอรหันต์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนนา ทายกทั้งหลายเปรียบเหมือนชาวนา ไทยธรรมเปรียบเหมือนพืชผล ทานย่อม เกิดจากการที่ทายกบริจาคไทยธรรมแก่ปฏิกาคหก เหตุ 3 อย่างนี้คือ พืช การหว่าน นา ย่อมมี อุปการะแก่พวกเปรตและทายก เปรตทั้งหลายย่อมบริโภคผลนั้น ทายกย่อมเจริญ ด้วยบุญ ทายกทำกุศลในอัฐภาพนี้แล้วอุทิศให้พวกเปรต ครั้นทำกรรมดีแล้วย่อมไปสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 36, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)

ในติโรกฐทสูตรได้พรรณนาถึงบุคคลที่อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติคือพระเจ้าพิมพิสาร อุทิศ ส่วนบุญให้แก่เปรตที่เป็นญาติของพระองค์ ซึ่งตอนนั้นพระพุทธเจ้าได้รับนิมนต์จากพระเจ้าพิมพิสารเพื่อ การทำบุญในครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ถ้าเช่นนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงรับ นิมนต์เสวยภัตตาหารเช้าพรุ่งนี้ของข้าพระองค์ด้วยพระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักอุทิศทานแก่เปรตพวกนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ พระราชาเสด็จเข้าพระราชนิเวศน์จัดแจงมหาทาน แล้วให้กราบทูลเวลาภัตตาหารแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าภายในพระราชนิเวศน์ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขาจัดไว้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เปรตพวกนั้นพากันไปยืนที่นอกฝาเรือน เป็นต้น ด้วยหวังว่า วันนี้พวกเราคงได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำโดยอาการที่เปรตพวกนั้นจะปรากฏแก่พระราชาหมดทุกคน พระราชาถวายน้ำทักษิณาทก ทรงอุทิสว่า ขอทานนี้จะมีแก่พวกญาติของเรา ทันใดนั้นเอง สรรโบกขรณี ดารดาษด้วยปทุม ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็อาบและดื่มในสระโบกขรณีนั่น ระับความกระวนกระวาย ความลำบากและหิวกระหายได้แล้ว มีผิวพรรณดุจทอง” (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ, (2532), เล่ม 39 ข้อ 283 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) และเมื่อกล่าวถึงบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอีกส่วนหนึ่งก็คือผู้รับส่วนบุญ ได้แก่เปรต ในที่นี้ เป็นคำในภาษาสันสกฤตมีความหมาย 2 นัยคือ (1) ผู้จากไป หมายถึงผู้จากโลกนี้ไปคือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไป พวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่าเปตหรือเปรตในความหมายนี้ก็มีเช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ที่ตายไปแล้วเรียกว่าเปตพลี (2) สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่าเปตวิสัย สัตว์พวกนี้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้เช่น อดอยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่กินไม่ได้ หรือกินได้แต่กินยาก เพราะปากเท่ารูเข็ม หรือกินเข้าไปได้แต่กลายเป็นเลือดเป็นหนอง เป็นมูตรเป็นคูลอนึ่ง ยังมีเปรตอีกพวกหนึ่งที่เสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วสลับกันในชาติเดียว กันเรียกว่า เวมานิกเปรต คือเปรตที่มีวิมานอยู่เป็นของตนเอง มีความสุขเหมือนพวกเทวดาในเวลาหนึ่ง แต่ในอีกเวลาหนึ่งได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสเหมือนเปรตพวกอื่นและสัตว์นรกทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 36, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ในประเด็นลักษณะสำคัญด้านบุคคลนี้ จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเรื่องการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายหรือผู้ล่วงลับไปนั้น ต้องผู้เป็นสะพานบุญ เป็นการสื่อให้เห็นว่า ผลบุญที่เปรตที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับหรือไม่นั้นต้องมีผู้ให้ทานและผู้รับทาน ซึ่งผู้ให้ทานนั้นเรียกว่า ทายก และผู้ที่รับทานนั้นเรียกว่า ปฏิคาหก ในที่นี้มุ่งหมายเอาพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อทายกถวายทานแก่ปฏิคาหกแล้วต้องอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว จึงจะได้รับผล

3. ลักษณะสำคัญด้านวัตถุสิ่งของ

คัมภีร์ขุททกนิกายปรมัตถทีปนีวิมานวัตถุและปรมัตถโชติกาเปตวัตถุรรถกถาได้พรรณนาถึงผลของทานที่ปรากฏแก่เปรตทั้งหลายที่ได้รับส่วนบุญจากญาติๆ และผู้ที่อุทิศส่วนบุญไปให้ ซึ่งก็ปรากฏเป็นข้าวปลาอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานเหมือนกับมนุษย์ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การจัดเครื่องเช่นสังเวช บูชา อุทิศส่วนบุญ ให้แก่ญาติๆ ที่เปรตนั้น มีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ของเถรวาทได้กล่าวถึงพัฒนาการของการเช่นสรวงเครื่องสังเวชต่าง ๆ ตามรูปแบบในพิธีของศาสนา พราหมณ์ เช่น เครื่องสังเวช และภาชนะใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ ดังความปรากฏแห่งปัญจสุทธนีอรรถ กถา มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกความว่า “ดูก่อนพราหมณ์ก็เมื่อเราตถาคตอยู่ในสถานที่เหล่านั้น ความว่า บรรดาเสนาสนะ เหล่านั้นเสนาสนะแห่งใด ๆ ซึ่งเป็นสถานที่สิ่งสกลของยักษ์ที่มนุษย์ทั้งหลายควรบนบาน และนำเครื่องสังเวชเข้าไปสังเวช มีพื้นธรณี เคลื่อนกล่นด้วยเครื่องบูชา และเครื่องสังเวชทั้งหลาย เช่น ดอกไม้ ธูป เนื่อ เลือด มันเหลวมันข้น ม้าม ปอด สุราและเมรัย เป็นต้น เป็นเหมือนสถานที่ที่รวมชุมนุมกันของ พวกยักษ์รากษสและปีศาจ ซึ่งเมื่อคนทั้งหลายมาเห็นเข้าในตอนกลางวัน ดูเหมือนหัวใจจะวายตาม” (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา, (2532), เล่ม 17 หน้า 298, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

หากมองอย่างผิวเผินแล้ว บุพเพตพลีนี้อาจมีความหมายส่อไปทางการประกอบพิธีบวงสรวงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยใช้เครื่องเช่นสังเวชหรือเครื่องบัตพลีต่าง ๆ ตามคตินิยมของผู้ที่มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษมากกว่า แต่ความจริงแล้ว การกระทำบุพเพตพลีในความหมายนี้ มีนัยสำคัญที่แสดงถึงการกระทำการบูชาคุณของบรรพบุรุษด้วยการอุทิศส่วนบุญไป เพื่อให้พวกเขา ได้รับส่วนบุญโดยมีสมบัติเพิ่มพูนยิ่งขึ้น ดังเช่นบุพเพตพลีที่พระเจ้าพิมพิสาร

ทรงกระทำ ซึ่งอาจจะมี ความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องเช่นสังเวตตามคติของพราหมณ์ เช่น อาหาร และผ้าก็ได้ (พระโมคคัลลานเถระ, 2538) ดังจะสังเกตได้จากเรื่องนี้กล่าวคือ

ลำดับนั้น พระราชาถวายผ้าและเสนาสนะ เป็นต้น ทรงอุทิศให้เครื่องอสังการต่าง ๆ มีผ้าทิพย์ยานทิพย์ ปราสาททิพย์ เครื่องปูลาดและที่นอน เป็นต้น ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น สมบัติแม้ นั้นของเปรตพวกนั้น ปรากฏทุกอย่างโดยประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรง อธิษฐาน ให้พระราชา ทรงเห็นโดยประการนั้น พระราชาทรงดีพระทัยยิ่ง แต่นั้นพระผู้มีพระ ภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้าม ภัตตาหารแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ตีโรกุกุเทสฺส ติฏฐนฺติ เป็นต้น เพื่อทรงอนุโมทนาแก่พระเจ้า มคธรัฐ (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ, (2532), เล่ม 39 ข้อ 25 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) สอดคล้องกับ เรื่องของนางตีสสาที่อุทิศส่วนบุญให้นางเปรตที่เป็นญาติของนาง คืออุทิศ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และน้ำดื่ม ผลแห่งทักษิณานั้น นางเปรตมีร่างกายหมดจด นุ่งผ้าสะอาดสวมใส่ผ้า เนื้อดีกว่าผ้า แคว้นกาสิมีเครื่องอาภรณ์ หรือ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องประดับวิจิตรงดงาม พระสังคีติกาจารย์ ได้กล่าวถึงพระสารีบุตรว่า พระสารีบุตรเป็นผู้มีใจอนุเคราะห์ถวายค่าข้าว 1 คำ และผ้า ประมาณเท่าฝ่ามือผืนหนึ่ง และน้ำดื่ม 1 ชัน แก่ภิกษุรูปหนึ่ง แล้วอุทิศทักษิณาไปให้นางเปรต นั้น เมื่อพระสารีบุตรอุทิศส่วนบุญให้ วิบากคือข้าวน้ำและเครื่องนุ่งห่ม ก็เกิดทันที นี่เป็นผลแห่ง ทักษิณา ภายหลังกนางเปรตนั้น มีร่างกายบริสุทธิ์นุ่งห่มผ้าอันสะอาด มีค่ามากกว่าผ้าแคว้นกา สิมีวัดถาวรวิจิตรงดงาม (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ, (2532), เล่ม 49 หน้า 140, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ในประเด็นเรื่องลักษณะสำคัญด้านวัตถุสิ่งของ ตามคติความเชื่อในทาง พระพุทธศาสนา วัตถุทานที่จะถวายแก่พระสงฆ์นั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์และเหมาะสม แก่สมณสารูป ได้แก่ ภัตตาหารคาวหวานที่ควรแก่สมณบริโภค และผ้าบังสุกุลจีวร ซึ่งวัตถุทาน เหล่านี้สามารถที่จะแปรเปลี่ยนเป็นวัตถุทิพย์ตามที่เปรตญาติปรารถนาได้ ไม่ใช่เสื้อผ้าของ คนุหส์หรือเครื่องกระป๋องสังฆทานเช่นปัจจุบันนิยม

4. ลักษณะสำคัญด้านเวลา

การทำบุญอุทิศมีเงื่อนไขของวันและเวลาเป็นองค์ประกอบ ดังพระดำรัสของพระผู้มี พระภาคว่า “เหล่าชน ผู้อนุเคราะห์ยอมให้อาหารและน้ำดื่มที่สะอาดประณีตเหมาะแก่พระสงฆ์

ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย (ผู้ที่ตายไปแล้ว) อย่างนี้ว่า ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 16 หน้า 170, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ตามคติความเชื่อของชาวพุทธไทย การเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเป็นประเพณีที่ชาวพุทธจะประกอบพิธีกรรมที่เป็นการแสดงออกถึงการความกตัญญู การเคารพบรรพบุรุษ การทำบุญอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ตาย ที่เป็นบรรพบุรุษ โดยเฉพาะประเพณีในเทศกาลเดือน 9 บุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญเดือน 10 บุญข้าวสาก หรือประเพณีทำบุญอุทิศในเทศกาลสงกรานต์เดือน 5 เป็นต้น อาจเรียกว่าเป็นการถวายทานตามกาล เช่น การถวายทานของนางยักษ์ฉิมในเทศกาลเดือน 10 ซึ่งเป็นฤดูของผลไม้ ซึ่งกล่าวถึงนางยักษ์ฉิมมีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษ์ฉิมจึงนำอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือเป็นประเพณีถวายสลากภัต หรือบุญข้าวสากสืบต่อมาและมีการเปลี่ยนเรียกนางยักษ์ฉิมว่า ตาแสด (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 25 ข้อ 291 หน้า 123, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ดังนั้น ชาวไทยจึงนิยมทำบุญในเดือนนี้เรียกว่า ถูสูตรเดือน 10

คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

1. วัตถุประสงค์ของประเพณีการทำบุญอุทิศในชาติพันธุ์ไทยอีสาน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า การทำบุญอุทิศให้บุพพการีบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นสิ่งสำคัญที่พึงถือปฏิบัติจนเกิดเป็นประเพณี เช่น ประเพณีบุญเดือน 5 (สงกรานต์) ประเพณีบุญเดือน 9 (บุญข้าวประดับดิน) และประเพณีบุญเดือน 10 (บุญข้าวสาก) หากลูกหลานคนใดไม่ทำบุญไปให้ไม่ จัดสำหรับเช่นไหว้ หรือไม่ไปร่วมพิธีกรรม โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผีบรรพบุรุษอาจไม่พอใจ และ อาจจะโยนไปเป็นเหตุให้ทำมาหากินไม่ราบรื่น เพราะลูกเปรตที่เป็นญาติสาปแช่ง จิตใจเกิดความกังวลไม่เป็นสุขด้วยความเชื่ออย่างนี้ ทุกคนจึงพยายามไปร่วม หรือไม่ก็จัดเครื่องเช่นไหว้ที่บ้านของตน ถึงจะมีภาระกิจการมากมายอย่างไร เมื่อวันนั้นมาถึงจะต้องไปร่วมมีส่วนร่วมให้ได้ แล้วความเป็นสิริมงคลก็จะเกิดขึ้นแก่ตน และครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่ ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์อัน

แน่นแฟ้นของญาติ ที่เป็นทั้งพี่น้องร่วมสายโลหิต ทำให้เห็นบทบาท และหน้าที่ของพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษว่า เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อ จุดมุ่งหมายที่สนองความต้องการ และเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติอีกด้วย อีกทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูและเพื่อขอความคุ้มครอง ป้องกันอันตราย ขอความสุขความเจริญแก่ลูก ๆ หลาน ๆ

ซึ่งจะว่าไปแล้ววัตถุประสงค์สำคัญของประเพณีทำบุญอุทิศหลัก ๆ มีอยู่ 2 ประการด้วยกันคือ 1) เป็นการทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ผู้ล่วงลับไปแล้วจากโลกนี้ (จันทร์ ไพจิตร, 2520) 2) เป็นการทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดสวัสดิ มงคลแก่ตนเองในเมื่อคนมีอายุล่วงมาได้ครั้งปียอย่างหนึ่ง ทำเพื่อประสานสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้านอย่างหนึ่ง (แปลก สนธิรักษ์, 2520)

อย่างไรก็ตาม พิธีทำบุญอุทิศนี้ ไม่ใช่เป็นของพระพุทธศาสนา แต่เป็นพิธีกรรมการบวงสรวงของพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีข้อสันนิษฐานว่า พิธีกรรมดังกล่าว เป็นการทำพิธีกรรมแก่เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อของพราหมณ์ เป็นการทำเพื่อเซ่นบรรพบุรุษ คือ บิดา ปู่ ทวด ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อพิธีกรรมนี้ไหลบ่าเข้ามาในประเทศไทย ก็พลอยประพติดตามพิธีของพราหมณ์ไปด้วยปริยาย ทั้งนี้ ผู้ที่เียนับถือศาสนาพราหมณ์ เมื่อเคยทำบุญตามฤดูกาลให้แก่พราหมณ์ ครั้นกลับมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว เมื่อถึงกำหนดที่ตนเคยทำบุญไม่ละเลย เพราะมีความเชื่อว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นเนื้อนาบุญวิเศษยิ่งกว่าพราหมณ์ จึงได้จัดทำถวายพระสงฆ์เหมือนที่เคยทำแก่พราหมณ์ ดังนั้น พิธีนี้ จึงได้มาปะปนอยู่ในพระพุทธศาสนา

2. คุณค่าและอิทธิพลของประเพณีทำบุญอุทิศของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ประเพณีทำบุญอุทิศนี้ เป็นบุญประเพณีที่แสดงถึงความกตัญญูตเวทิตาจิตต่อกันและกัน ซึ่งเป็นความหวังของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พระพุทธศาสนาเองกล่าวไว้ว่า “มารดาบิดา เมื่อเห็นฐานะ 5 ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในตระกูลด้วยหวังว่า บุตรที่เราเลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงเรา จักช่วยทำกิจของเรา วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน จักปฏิบัติตนให้สมควรแก่การรับทรัพย์มรดก และเมื่อพ่อแม่ตายไปแล้วแล้วจักทำบุญอุทิศให้ มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะเหล่านี้จึงปรารถนาบุตร เพราะฉะนั้นบุตรผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้สงบเป็นกตัญญูตเวทิตบุคคลเมื่อ

ระลึกถึงคุณท่านที่ท่านไว้ต่อเราก่อนจึงเลี้ยงมารดาบิดา ช่วยทำกิจของท่าน เชื่อฟังโอวาท ตอบสนองพระคุณท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลสมกับที่ท่านเป็นบุพการี บุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วย ศีลย่อมเป็นที่สรรเสริญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 22 ข้อ 39 หน้า 60-61, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

การสร้างความสำเร็จที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักคำสอนนี้มุ่งอธิบายให้เห็นว่าผู้อุทิศส่วนบุญได้ กระทำหน้าที่ของญาติเป็นพลเมืองที่ดีด้วย เพราะได้ทำหน้าที่ครบทุกอย่าง พิธีกรรมใน ประเพณีทำบุญอุทิศจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นนั้นต้องอาศัยการช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีเพื่อให้เกิดความเคารพแก่ บรรพบุรุษ และมรดกของ บรรพบุรุษที่ได้สั่งสมถ่ายทอดมา การแสดงออกในประเพณีทำบุญ อุทิศมีการเช่นไหว้บูชาผู้ล่วงลับ ไปแล้ว เพราะเชื่อกันว่าหากไม่ปฏิบัติเช่นนั้น วิญญาณที่ ล่องลอยอยู่ก็จะให้โทษแต่ในทางกลับกันถ้าได้ ปฏิบัติเช่นไหว้บูชาก็จะให้คุณประโยชน์ มีแต่ ความเจริญรุ่งเรือง การปฏิบัติในพิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการเคารพรากเหง้าต้นตระกูล ของตัวเอง ได้ประโยชน์ทั้งภพนี้และภพหน้า ส่งผลให้เกิด เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่าง ต่อเนื่อง จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของชาวพุทธ เพราะได้แสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิต่อบรรพบุรุษ แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจเป็นสายสัมพันธ์ ของคนในครอบครัว ที่ลึกซึ้งแม้แต่อยู่กันคนละภพก็มีอาจตัดสายสัมพันธ์นี้ได้จึงเป็นประเพณีที่ปฏิบัติ เพื่อความสุข ของคนที่มีชีวิตอยู่และเพื่อความสุขของผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว

ดังนั้นประเพณีทำบุญอุทิศเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวก ให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ที่สามารถประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกล และไร้คุณค่า จนไม่สามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่ง จุดมุ่งหมายของประเพณีทำบุญอุทิศนั้นมี 7 ลักษณะดังนี้

(1) เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็ สามารถทำได้ โดยถวายทักษิณาทานอุทิศส่วนบุญไปให้

(2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต เพราะเป็นภูมิของสัตว์ผู้ต้องเสวยผลกรรมที่เคย ทำไว้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นภูมิที่ไร้อาชีพ ขาดอาหาร คอยรับส่วนบุญที่เขาอุทิศให้อย่างเดียว เท่านั้น

(3) เพื่อการแสดงความรักใคร่รัก ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปด้วยการร้องไห้ เศร้าโศก คร่ำครวญนั้น มิได้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะไม่สามารถจะเรียกกร้องให้ท่านเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีพได้แต่ทักขิณาทานที่บุคคลถวายในพระสงฆ์เท่านั้น ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

(4) เพื่อเป็นกุศโลบายสั่งสอนให้บุคคล มีจิตใจเสียสละ บริจาคทาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และเพื่อสั่งสมบุญไว้ในภายหน้า

(5) เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธโดยอาศัยบรรพบุรุษร่วมกัน ก่อให้เกิด ความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศ์สาธนาญาติและชุมชน

(6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคลตามหลักมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา คือ การส่งเสริมให้เลี้ยงดูบิดามารดา เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป ลูกหลานก็สมควรที่จะแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้

(7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ให้คนในสังคมได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อผู้มีพระคุณทั้งหลาย อาทิ พ่อ แม่ บรรพบุรุษผู้ก่อกำเนิดชีวิตลูกหลาน แล้วเลี้ยงดูอุ้มชูจนสามารถเลี้ยงดูตนเองได้และแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณต่อตนเอง

จะเห็นได้ว่า คนโบราณมีความเชื่อว่า ในประเพณีทำบุญอุทิศนี้หากลูกหลาน คนใดไม่ทำบุญไปให้ ไม่จัดสำรับเซ่นไหว้หรือไม่ไปร่วมพิธีกรรม โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผิดบรรพบุรุษอาจไม่พอใจ และอาจจะโยนไปเป็นเหตุให้ทำมาหากินไม่ราบรื่น เพราะถูกเปรตที่เป็นญาติสาปแช่ง จิตใจเกิดความกังวลไม่เป็นสุข ด้วยความเชื่ออย่างนี้ทุกคนจึงพยายามไปร่วม หรือไม่ก็จัดเครื่องเซ่นไหว้ที่บ้านของตน ถึงจะมีภาระกิจมากมายอย่างไร เมื่อวันนั้นมาถึงจะต้องไปร่วมมีส่วนร่วมให้ได้แล้ว ความเป็นสิริมงคลก็จะเกิดขึ้นแก่ตน และครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของญาติที่เป็นทั้งพี่น้องร่วมสายโลหิต ทำให้เห็นบทบาท และหน้าที่ของพิธีกรรม ที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษว่า เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อ จดมุ่งหมายที่สนองความต้องการ และเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติอีกด้วย

สรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อสิ้นชีพไปเบื้องตันยอมอาศัยบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญ ก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า ขณะที่ญาติบนมนุษย์โลกทำบุญอุทิศไปให้พวกเปรตหรือสัตว์นรกผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น และพวกเปรตเหล่านั้นเมื่อได้รับส่วนแห่งบุญก็จะอวยพรให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสิ่งที่ต้องการและปรารถนา ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่ามาแล้วเกิดไม่ได้ส่วนบุญอะไรเลย ก็จะน้อยเนื้อต่ำใจว่า ลูกหลานไม่ใส่ใจ ก็จะสาปแช่งลูกหลาน ทำให้นายาเกรงต่อโทษทัณฑ์ในการทอดทิ้งผู้มีพระคุณโดยเฉพาะพ่อแม่ ญาติสายโลหิต ควรได้รับการเอาใจใส่จากลูกหลาน ทั้งในขณะยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ตายไปแล้ว

ดังนั้น ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ซึ่งจุดมุ่งหมาย 7 ประการด้วยกัน คือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อการแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่ญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

เอกสารอ้างอิง

- จันทร์ ไพจิตร. (2520). *ประมวลพิธีมงคลไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชวินทร์ สระคำ, จำลอง สารพัดนึก. (2538). *พจนานุกรม บาลีไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์ พรินท์ติ้ง.
- แปลก สนธิรักษ์. (2520). *พิธีกรรมและประเพณีไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2531). *สันติภาพของโลก*. ไซยา: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2539). *เรื่องน่ารู้และเกี่ยวกับพิธีศพและพุทธศาสนิกชีวิตและความตาย*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *ถ้ารู้จักพระพุทธศาสนาความสุขก็มาทันที*.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระโมคคัลลานเถระ. (2538). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. แปลและเรียบเรียงจากคัมภีร์

อภิธานปทีปิกา. แปลโดย พระมหาสมปอง มุทีโต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สุภาพใจ.

พระสิริมังคลาจารย์. (2539). *มงคลตถูปนี ทุติโย ภาค*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช

วิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช*

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2532). *สังกัปพิธีกรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: อักษร

เจริญทัศน์.

อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2022). *บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน: การสร้างความพันธ์ในเครือ*

ญาติของคนอีสาน. 22 (1) : 197.

